Кыргызстандын китеп мурастары

Книжные памятники Кыргызстана

Literary Monuments of Kyrgyzstan

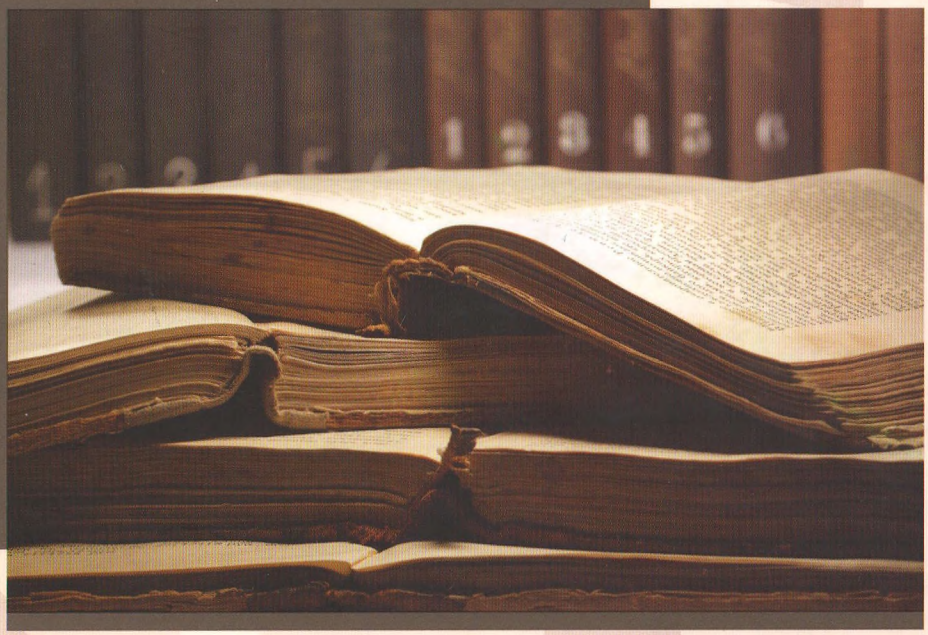

"Китепкана-маалымат консорциуму" ассоциациясы
Ассоциация "Библиотечно-информационный консорциум"
Association «Library and Informational Consortium»

АКШнын Кыргызстандагы элчилиги
Посольство США в Кыргызстане
U.S. Embassy in Kyrgyzstan

Кыргызстандын китеп мурастары
Книжные памятники Кыргызстана
Literary Monuments of Kyrgyzstan

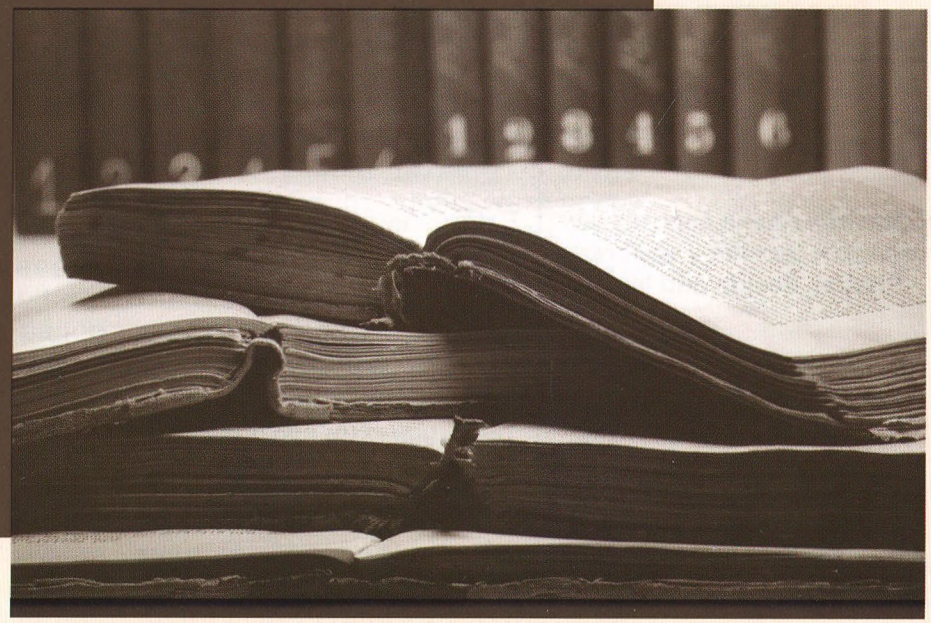

Бишкек 2010
Bishkek 2010

УДК 09
ББК 76.11
К 97

Редакциялык кеңеш: **Редакционная коллегия:** **Editorial Board:**	Ж.К. Бакашова С.С. Батталова М.К. Джаилканова Ш.Ж. Ибраимова С.А. Кундузакова З.Б. Мусиева Ы. Кадыров	J.K. Bakashova S.S. Battalova M.K. Djailkanova Sh.J. Ibraimova S.A. Kunduzakova Z.B. Musieva I. Kadyrov
Долбоордун координатору: **Координатор проекта:** **Project coordinator:**	М. Мундузбаева	M. Munduzbaeva
Долбоордун жетекчиси: **Руководитель проекта:** **Project leader:**	И.Н. Пак	I.N. Pak
Котормо: **Перевод:** **Translation:**	К.К. Кушубеков	K.K. Kushubekov
Фото сүрөттөрү, дизайны жана верстка: **Фотографии, дизайн и верстка:** **Photos, design and layout:**	Е. Сычугин	E. Sychugin

Типография:
ОсОО «ST.art Ltd»
720016, Кыргызская Республика
г. Бишкек, ул. Тыныстанова, 199
Тел.: +996 (312) 620 226, 900 767
Тел./факс: +996 (312) 620 199
E-mail: st_art@saimanet.kg

АКШнын Мамлекеттик Департаментинин маданиятты коргоонун элчилик фондусуна жана АКШнын Кыргыз Республикасындагы элчилигине өзгөчө ыраазычылык билдирилет

Особая благодарность Посольскому фонду сохранения культуры Государственного Департамента США и Посольству США в Кыргызской Республике

Special thanks to the Ambassador's Fund for Cultural Preservation of the U.S. Department of State and the Embassy of the United States of America in the Kyrgyz Republic

Книжные памятники Кыргызстана / Пер. К.К. Кушубеков. – Б.: ПК «ST.art Ltd», 2010. – 120 с. : ил.
Текст на кырг., рус. и англ. яз.

К 4502030000-10
ISBN 978-9967-25-861-7

УДК 09
ББК 76.11
К 97

Although nearly two years have passed since I arrived in Kyrgyzstan, I am still amazed by the richness of Kyrgyzstan's cultural heritage. And I am very proud that the United States has played a role in promoting and preserving Kyrgyzstan's priceless cultural heritage through a program called the Ambassador's Fund for Cultural Preservation. This fund is dedicated to helping other countries preserve their cultural heritage, and it is the expression of the respect that the United States, a very young country by Central Asian standards, has for other cultures. In recent years, the Embassy has used this fund to support the restoration of the Shakh-Fazil mausoleum in Jalalabat Oblast and to restore and display the unique golden collection at the Kyrgyz State Museum of History.

The latest Ambassador's Fund for Cultural Preservation project in Kyrgyzstan is the restoration of one hundred and twenty rare books, including the books in this catalog. These books came from libraries throughout Kyrgyzstan, including the Kyrgyz National Library, the Issyk Kul Regional Library and the libraries of the Kyrgyz National Academy of Science and Kyrgyz State National University. These particular books were selected because they were deemed to have unique cultural and historical significance.

The book renovation project carries special meaning for me. My father was a professor of French and Russian, and I grew up surrounded by books in many languages. As an only child growing up in the American South, books were some of my best friends. I explored the world through them. What I learned thanks to them eventually inspired me to become a diplomat, travel all over the globe, and incorporate many new languages and cultures into myself.

I hope that the books in this collection will equally inspire their readers. The books in this collection include great works about the history and culture of Kyrgyzstan, and indeed, the entire Central Asian region. Because of this project, the knowledge contained in these books will be preserved for, and passed on to, future generations of Kyrgyz people.

Finally, I would like to thank our local partners, without whom this project would have been impossible: the Library and Information Consortia, the participating libraries, and the State Agency for Culture.

Tatiana C. Gfoeller

U.S. Ambassador to the Kyrgyz Republic

Кыргызстанга келгениме эки жылдан ашса дагы Кыргызстандын элинин маданий мурастарынын бай экендигине суктануум али тарай элек. «Маданиятты коргоонун элчилик фонду» программасы аркылуу Кыргызстандын баа жеткис маданий мурастарын өнүктүрүүгө жана сактоого Америка Кошмо Штаттарынын кошкон салымына мен сыймыктанам. Аталган фондунун максаты башка өлкөлөрдүн маданий мурастарын сактоодо аларга көмөктөшүү болуп саналат, муну Борбордук Азиянын ченеми менен алганда өтө жаш мамлекетке, башка өлкөлөргө Америка Кошмо Штаттарынын урмат сыйы десек да болот. Өткөндө аталган фондунун каражаттарынын эсебинен Элчилик Жалал-Абад облусундагы Шах-Фазилдин күмбөзүн реставрациялоого, ошондой эле Кыргыз мамлекеттик тарых музейинде уникалдуу алтын коллекциясын реставрациялоого жана уюштурууга жардам берди.

Бул жолу Маданиятты сактоонун элчилик фондусу сейрек кездешүүчү жүз жыйырма китепти жана басылмаларды, анын ичинде мына ушул катологдо көрсөтүлгөн китептерди реставрациялоого көңүлүн бурду. Бул китептер Кыргызстандын бардык китепканаларынан, анын ичинде Кыргыз улуттук китепканасынан, Ысык-Көл региондук китепканасынан, ошондой эле Кыргыз улуттук илимдер академиясынын жана Кыргыз мамлекеттик улуттук университетинин китепканаларынан чогултулду. Болгондо да маданий жана тарыхий мааниси бар уникалдуу китептер чогултулду.

Китептерди реставрациялоо долбоору мен үчүн өзгөчө мааниге ээ. Атам француз жана орус тилдеринен сабак берчү, ошол себептүү мен ар кайсы тилдерде чыккан китептердин арасында чоңойдум. Американын түштүгүндө чоңойгон, үй-бүлөдөгү жалгыз бала элем, ал эми китептерди эң жакын досум деп эсептечүмүн. Китеп аркылуу мен дүйнөнү таанып-билдим. Китептерден алган билимим акыры жүрүп мени дипломат болууга, дүйнөнү түрө кыдырып, тил үйрөнүүгө, маданияттарды таанууга шыктандырды.

Ушул коллекциядагы китептер да өз окурмандарын шыктандырарына мен толук ишенем. Коллекцияда Кыргызстандын, ошондой эле бүткүл Борбордук Азия регионунун тарыхы жана маданияты боюнча көөнөрбөс эмгектер орун алган. Ошондуктан мына ушул долбоор аркылуу ошол китептердеги баалуулуктарды сактап, аларды кыргыз элинин болочок муундарына өткөрүп берүү мүмкүнчүлүгү жаралат.

Акырында, мен жергиликтүү өнөктөштөргө, атап айтканда Китепкана-маалымат консорциумуна, катышкан китепканаларга жана Маданият мамлекеттик агенттигине ыраазычылык билдирип кетким келет, анткени аларсыз бул долбоордун ишке ашышы мүмкүн эмес эле.

Татиана К. Гфэллэр

Америка Кошмо Штаттарынын Кыргыз Республикасындагы элчиси

Несмотря на то, что прошло уже два года с момента моего приезда в Кыргызстан, я не перестаю поражаться богатству культурного наследия Кыргызстана. Я горжусь тем, что Соединенные Штаты Америки внесли свою лепту в продвижение и сохранение бесценного культурного наследия Кыргызстана посредством программы «Посольский фонд сохранения культуры». Целью данного фонда является помощь другим странам в сохранении их культурного наследия, это дань уважения Соединенных Штатов Америки, очень молодого по меркам Центральной Азии государства, другим странам. В прошлом на средства данного фонда Посольство помогло отреставрировать мавзолей Шах-Фазиль в Джалал-Абадской области, а также отреставрировать и организовать экспозицию уникальной золотой коллекции в Кыргызском государственном историческом музее.

В этот раз выбор Посольского фонда сохранения культуры пал на реставрацию ста двадцати редких книжных изданий, в том числе книг, представленных в данном каталоге. Эти книги собирались по библиотекам всего Кыргызстана, в том числе в Кыргызской национальной библиотеке, Иссык-Кульской региональной библиотеке, а также библиотеках Кыргызской национального академии наук и Кыргызского государственного национального университета. Были отобраны именно эти книги, как обладающие уникальным культурным и историческим значением.

Проект реставрации книг имеет особую значимость для меня. Мой отец преподавал французский и русский языки, и я выросла в окружении книг на разных языках. Единственный ребенок в семье, выросший на юге Америки, я считала книги своими лучшими друзьями. Через них я познавала мир. Знания, полученные благодаря книгам, в конечном счете вдохновили меня на то, чтобы стать дипломатом, ездить по всему миру и впитывать новые языки и культуры.

Я надеюсь, что книги в этой коллекции точно так же вдохновят своих читателей. В этой коллекции содержатся великие труды по истории и культуре Кыргызстана и всего Центрально-Азиатского региона. Благодаря этому проекту станет возможным сохранить знания, содержащиеся в этих книгах, и передать их будущим поколениям кыргызского народа.

И, наконец, я бы хотела поблагодарить наших местных партнеров, без которых этот проект был бы неосуществим: Библиотечно-информационный консорциум, библиотеки-участницы и Государственное агентство культуры.

Татиана К. Гфэллэр

Посол Соединенных Штатов Америки в Кыргызской Республике

Для нас большая честь представить Вам первый аннотированный сводный каталог избранной коллекции книжных памятников, хранящихся в фондах библиотек Кыргызстана. Книги, представленные в данном каталоге, это – редкие и ценные издания, имеющие отношение и содержащие бесценные свидетельства об истории развития страны, кыргызской государственности, научном и культурном наследии прошлых поколений. Издание этого уникального в своем роде ресурса стало возможным благодаря гранту Посольского фонда сохранения культурного наследия Госдепартамента США.

В сентябре 2008 года Библиотечно-информационный консорциум Кыргызстана объединил усилия четырех ведущих библиотек страны, главных хранителей книжных раритетов, для работы по проекту «Книжные памятники Кыргызстана – обеспечение сохранности и широкого доступа». В числе участников проекта Национальная библиотека Кыргызской Республики, Центральная научная библиотека Национальной академии наук, Научная библиотека Кыргызского национального университета имени Ж. Баласагына, Иссык-Кульская областная библиотека. Все эти библиотеки являются крупнейшими в стране держателями фондов редких и ценных изданий, насчитывающих в сумме более 50 тысяч единиц хранения.

Задача наших библиотек – не просто сохранить редкую и ценную книгу, но и обеспечить возможность прочитать ее, получить заключенные в ней знания. Реализация этой задачи стала возможной путем корпоративных усилий библиотек по консервации редких и ценных изданий, их оцифровке и представлению для широкого доступа в Интернет.

Мы определили главную цель проекта как сохранение книжных памятников, содержащих бесценную информацию об историко-культурном и научном наследии нашего народа, его роли в развитии региона в целом, для дальнейшей передачи этих уникальных знаний и информационных источников будущим поколениям. Проект также направлен на популяризацию книжных памятников и привлечение внимания научной общественности к богатейшим коллекциям редких и ценных книг библиотек Кыргызстана.

В каталоге собраны избранные произведения из собраний книжных раритетов Кыргызстана. Эти книги уникальны по-своему, каждая из них бесценный памятник своей эпохи. Для удобства читателей избранная коллекция книг каждой библиотеки, представленной в каталоге, сопровождается краткой аннотацией, раскрывающей все многообразие бесценных ресурсов. Нам хочется верить, что этот каталог станет своеобразным путеводителем по миру книжных памятников Кыргызстана, как для ученых и исследователей, так и для широкой общественности, наших читателей, для всех кто любит и ценит книгу.

Данный каталог – это начало долгой и кропотливой работы библиотек по обеспечению сохранности и предоставлению доступа пользователей к коллекциям редких и ценных книг. Мы намерены продолжать нашу корпоративную деятельность как по обеспечению сохранности раритетов, так и по оцифровке книжных памятников и представлению широкого доступа к их электронным копиям.

Уже сейчас цифровая коллекция из 120 уникальных книжных памятников представлена в режиме онлайн и доступна по адресу www.rarebooks.net.kg

Мы выражаем огромную благодарность Посольскому фонду сохранения культурного наследия США и Посольству США за огромный вклад в поддержку и популяризацию культурного наследия Кыргызстана.

С.С. Батталова

Президент Библиотечно-информационного консорциума Кыргызстана

Кыргызстандын китепканалырында сакталган китеп мурастарынын тандалып алынган жыйнагынын биринчи жолу аннотацияланган каталогун сиздерге тартуулоо биз үчүн чоң сыймык. Бул каталогго кирген китептер өлкөнүн өнүгүшүнүн, кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн тарыхы тууралуу баалуу маалыматтарды камтыган жана аларга тийиштиги бар, өткөн муундардын илимий жана маданий мурастарынын сейрек кездешүүчү жана баалуу басылмалары болуп саналат. Мына ушул өзүнчө бир уникалдуу ресурсту чыгарууга АКШнын Мамлекттик департаментинин маданий мурастарды сактоо боюнча элчилик фондунун гранты жардам берди.

2008-жылдын сентябрь айында Кыргызстандын Китепкана-маалымат консорциуму «Кыргызстандын китеп мурастары – сактоо жана кеңири колдонууну камсыз кылуу» долбоору боюнча иштөө үчүн мамлекеттин негизги китеп раритетттерин сактоочу төрт алдыңкы китепкананын күч аракетин бириктирди. Долбоордун катышуучуларынын ичинде Кыргыз Республикасынын улуттук китепканасы, Улуттук илимдер академиясынын Борбордук илимий китепканасы, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин илимий китепканасы, Ысык-Көл облустук китепканасы бар. Бул китепканалар өлкөдөгү бардыгы болуп 50 миңден ашык бирдикти түзгөн сейрек кездешүүчү жана баалуу басылмаларды эң ири сактоочулардан болуп эсептелет.

Биздин китепканалардын максаты сейрек кездешүүчү жана баалуу китептерди жөн гана сактоо эмес, аларды окууга жана алардан билим алууга мүмкүнчүлүк түзүү болуп саналат. Бул максатты ишке ашыруу сейрек кездешүүчү жана баалуу чыгармаларды сактоо боюнча, аларды санарип түргө өткөрүү жана Интернетте кеңири колдонуу боюнча китепканалардын биргелешкен иш-аракеттери аркылуу мүмкүн болду.

Биз долбоордун негизги максаты катары элибиздин тарыхый-маданий, илимий мурастарын, элдин жалпы регионду өнүктүрүүдөгү ролу тууралуу баа жеткис маалыматтарды камтыган китеп мурастарын сактоо жана бул уникалдуу билимди жана маалымат булактарын келечек муундарга андан ары өткөрүп берүү деп белгиледик. Долбоор, ошондой эле, китеп мурастарын кеңири жайылтууга жана илимий коомчулуктун көңүлүн Кыргызстандагы сейрек кездешүүчү жана баалуу китептердин чоң коллекциясына бурууга багытталган.

Каталогдо Кыргызстандагы китеп раритеттеринин тандалган чыгармалары чогултулган. Бул китептердин ар бири өзүнчө уникалдуу, ошондуктан ар бири - өз доорунун баа жеткис мурасы. Окурмандарга ыңгайлуу болсун үчүн ар бир китепкананын тандалган китеп жыйнактарына баа жеткис ресурстардын көп жактуулугун ачып көрсөтүүчү кыскача аннотация берилген. Биз бул каталог окумуштуулар жана изилдөөчүлөр үчүн, ошондой эле кеңири коомчулук үчүн, окурмандар жана бардык китеп сүйүүчүлөр менен китептин баркын билгендер үчүн Кыргызстандын китеп мурастары дүйнөсүнө жол көрсөткүч болот деп ишенебиз.

Бул каталог - сейрек кездешүүчү жана баалуу китептердин коллекциясын сактоо жана аларды колдонууга мүмкүнчүлүк берүү боюнча китепканалардын көптөн берки жана тыным албаган иштеринин башталышы. Биз раритеттерди сактоо, китеп мурастарын санарип түргө өткөрүү жана алардын электрондук көчүрмөлөрүн кеңири колдонууга мүмкүнчүлүк берүү боюнча биргелешкен иш-аракеттерди улантууну көздөйбүз.

Азыркы кезде 120 уникалдуу китеп мурасынан турган санарип түрдөгү коллекция онлайн режиминде берилген жана ага www.rarebooks.net.kg дареги боюнча кирүүгө болот.

АКШнын маданий мурастарды сактоо боюнча элчилик фондусуна жана АКШнын элчилигине Кыргызстандын маданий мурастарын сактоого жана жайылтууга кошкон чоң салымы үчүн ыраазычылыгыбызды билдиребиз.

С.С. Батталова

Кыргызстандын Китепкана-маалымат консорциумунун президенти

It is an honor for us to present the first annotated catalogue of selected rare books that are in the collections of Kyrgyz libraries. The rare and valuable books presented in this catalogue contain priceless information about the history of the country's development, Kyrgyz statehood, and the academic and cultural heritage of past generations. The publication of this unique resource was made possible by a grant from the Ambassador's Fund for Cultural Preservation of the U.S. Department of State.

In September 2008, the Library and Information Consortium of Kyrgyzstan combined the efforts of the country's four leading libraries, which are the main custodians of Kyrgyzstan's rare books, in order to implement the project "Literary Monuments of Kyrgyzstan: Ensuring Preservation and Public Access." Project participants include the National Library of the Kyrgyz Republic, the Central Scientific Library of the Kyrgyz Academy of Science, the Scientific Library of the J. Balasagyn Kyrgyz National University, and the Issyk Kul Oblast Library. These libraries contain the largest number of rare and valuable printed materials in Kyrgyzstan, totaling over 50,000 works.

The goal of our libraries is not only to preserve these rare and priceless books, but also to give the public the opportunity to read and benefit from them. This goal was accomplished through the joint efforts of the libraries to preserve these rare and valuable publications, digitalize them and make them available to the public through the internet.

We consider the major goal of this project the preservation of these books, which contain priceless information on the historical, cultural and scientific legacy of our nation and its role in the development of the region, in order to ensure that future generations have access to these unique information sources. The project also undertook to popularize these rare books and to attract the attention of the scientific community to the rich collections of rare and valuable books available in Kyrgyz libraries.

The catalogue compiles selected rare books of Kyrgyzstan. These items are unique; each of them is a priceless monument representing its epoch. For the convenience of the readers, the selected collection of books from each library is represented in the catalogue and is followed by a brief annotation, which demonstrates the diversity of these valuable resources. We would like to believe that this catalogue will turn into a guide both for scholars and researchers, for broad circles of the public and for anyone who likes and appreciates books.

This catalogue is the start of a long and painstaking effort by the libraries to preserve this collection and make it accessible to the public at large.

We intend to continue our joint efforts to both ensure the preservation of these rare books and continue their digitalization in order to make them available to the wider public.

As of today the digital collection of 120 books restored under this project is available at www.rarebooks.net.kg.

We would like to express our gratitude to the Ambassador's Fund for Cultural Preservation and the Embassy of the United States of America for their tremendous contribution in supporting and popularizing the cultural heritage of Kyrgyzstan.

S.S. Battalova

President of the Library and Information Consortium of Kyrgyzstan

Китепканалар тарыхый-маданий мурастарды сактоонун рухий ордосу болуп эсептелет.

Китепканалар фондусу жалпы улуттук маданий мурастардын курамдык бөлүгү, өлкөнүн маанилүү тарыхый булагы жана маалымат ресурсу болуп саналат. Ал дүйнөлүк маанидеги көптөгөн мурастарды камтуу менен илимий, маданий-тарыхый жана маалыматтык баалуулукка ээ.

Китепканалар фондусун сактоо маселеси - дүйнөлүк проблема, улуттун эстутумун сактоо, жаңы маалыматтын, идеялардын, билимдердин коомго жеткиликтүү болуп турушу анын чечилишине байланыштуу.

2010-жыл кыргыз маданияты үчүн өзгөчө маанилүү, анткени өлкөбүздө «Кыргыз элинин мурастары жана көчмөн цивилизация» деген улуттук долбоор иштей баштайт. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Маданият мамлекеттик агенттиги ушул жылды кыргыз элинин рухий мурастарынын жылы деп жарыялады.

Кыргыз Республикасынын Улуттук китепканасы – Борбордук Азиядагы эң ири китепканалардын бири. Анын баалуу китеп коллекциясында дүйнөлүк цивилизациянын өтө бай интеллектуалдык жана маданий мурастары жыйналган. Басмадан чыккан басылмалардын хронологиясы XVI – XX кылымдарды камтыйт. Алардын ичинде орустун биринчи басылып чыккан басылмалары, белгилүү илимпоз-саякатчылардын, Орто Азияны изилдөөчүлөрдүн, чыгыш таануучулардын, түркологдордун эмгектери, китеп чыгаруу ишинин уникалдуу үлгүлөрү ж.б. бар. Араб жана латын графикасы менен басылып чыккан кыргыз китептеринин коллекциясы, кыргыз элинин дүйнөгө кеңири белгилүү «Манас» эпосунун алгачкы басылмалары да бар. Мына ушул баалуу мурастар өтө аярлык менен сакталууда жана негизинен илимий максаттар үчүн колдонулууда.

Өнөктөш грант берүүчүлөрдүн каражаттары менен долбоорлорду жүзөгө ашыруу Кыргызстандын улуттук маданий мурастарын сактоонун ишенимдүү пайдубалы болду. «Кыргызстандын китеп мурастары - сактоо жана кеңири колдонууну камсыз кылуу» корпоративдик долбоору ушундай долбоорлордун бири болуп саналат. Маданий мурастарды сактоо боюнча АКШнын элчилик фондусунун жардамы менен аны жүзөгө ашырууга мүмкүн болду.

Ушул долбоорду жүзөгө ашыруу, басылмаларды санарип түргө өткөрүү, реставрациялоо, алдын алып сактоону камсыз кылуу долбоорго катышкан китепканалардын фондусундагы кыргыз элинин тарыхына жана маданиятына байланышы бар кайталангыс басылмаларды аныктоого, Кыргызстандын улуттук тарыхый-маданий мурастарын болочок муундар үчүн сактоого жана ошону менен бирге алардын кеңири жеткиликтүү болушун камсыз кылууга мүмкүнчүлүк берди.

Долбоорду жүзөгө ашыруу илимий изилдөөлөрдү өнүктүрүү үчүн кенен мүмкүнчүлүк ачат, инсандын рухий өсүшүнө, китепканалардын фондусунда сакталган маданий байлыктар менен билим берүүнү жана илимди айкалыштырууга көмөктөшөт.

Кылымдар бою жыйналган мурастарды сактоо, аларга калктын кеңири катмарынын жетишин камсыз кылуу, басып чыгаруу жана электрондук маалыматтарды түзүү менен бирге, биз дүйнөлүк масштабдагы өз позициябызды бекемдөөдө интеллектуалдык жана маданий салымыбызды дагы арттыра бермекчибиз.

Ж.К. Бакашова

Кыргыз Республикасынын Улуттук китепканасынын директору

Библиотеки мира являются важным звеном в сохранении историко-культурного наследия.

Фонды библиотек составляют часть общенационального культурного наследия, являются ценнейшим историческим источником и информационным ресурсом страны, включают большое количество памятников мирового значения, имеют научную, культурно-историческую и информационную ценность.

Проблема сохранения библиотечных фондов – глобальная проблема, от решения которой зависит сохранение памяти нации, доступность обществу новой информации, идей, знаний.

Наступивший 2010 год особенно значимый для кыргызской культуры, так как берет старт Национальный культурный проект «Кыргызское наследие и кочевая цивилизация». Государственное агентство культуры при Правительстве Кыргызской Республики объявило этот год Годом духовного наследия кыргызов.

Национальная библиотека Кыргызской Республики – одна из крупнейших библиотек Центральной Азии. В ее ценнейших книжных коллекциях собрано богатейшее интеллектуальное и культурное наследие мировой цивилизации. Хронологический охват печатных изданий – с XVI по XX вв. Среди них русские первопечатные издания, труды известных ученых-путешественников, исследователей Средней Азии, востоковедов, тюркологов, уникальные образцы книгоиздательской деятельности и др. Наиболее ценной является коллекция кыргызских книг, напечатанных арабской и латинской графикой, имеются ранние издания всемирно известного кыргызского эпоса «Манас». Все это богатство бережно хранится и используется главным образом в научных целях.

Надежным фундаментом в сохранении национального культурного наследия Кыргызстана стало осуществление проектов на средства партнеров – грантодателей. Одним из таких проектов является корпоративный проект «Книжные памятники Кыргызстана – обеспечение сохранности и широкого доступа». Его реализация стала возможной благодаря Фонду Посла США по сохранению культурного наследия.

Осуществление данного проекта, перевод изданий в цифровой формат, реставрация, обеспечение превентивной сохранности позволило библиотекам – участницам выявить в своих фондах уникальные издания, связанные с историей и культурой кыргызского народа, сохранить национальное историко-культурное наследие Кыргызстана для будущих поколений и обеспечить одновременно широкий доступ к ним.

Реализация данного проекта открывает перспективы для развития научных исследований, формирования и передачи знаний, будет способствовать духовному развитию личности, соединяя образование и науку с богатствами культуры, хранящимися в фондах библиотек.

Храня богатства, накопленные в течение многих веков истории, предоставляя к ним доступ самым широким слоям населения, создавая печатную и электронную информацию, мы тем самым приумножаем интеллектуальный и культурный вклад в укрепление позиций в мировом сообществе.

Ж.К. Бакашова

Директор Национальной библиотеки Кыргызской Республики

Libraries play an important role in the preservation of historical and cultural heritage of countries around the world.

Library collections represent a piece of a nation's cultural heritage, serve as priceless historical sources and informational resources of the country, contain large numbers of globally significant literary monuments and are of scientific, cultural and historical value.

The preservation of library collections is a universal problem. Its solution is critical to the preservation of a nation's memory, its accessibility to new information, ideas, and knowledge.

The year 2010 is of special significance for the Kyrgyz culture due to the launch of the national cultural project "Kyrgyz Heritage and Nomadic Civilization" initiated by the president of the country. The State Agency on Culture under the Government of the Kyrgyz Republic declared this year to be the "Year of Kyrgyz Spiritual Heritage."

The National Library of the Kyrgyz Republic is one of the largest libraries in Central Asia. Its priceless collections represent a wealth of intellectual and cultural heritage of world civilization. It covers the period from the sixteenth to the twentieth centuries and includes Russian incunabula, travel accounts by famous travelers and researchers of Central Asia, orientalists, specialists in Turkic philology, unique examples of publishing activities, etc. Among the most important of these is a collection of Kyrgyz books printed in Arabic and Roman type, and early editions of the well-known Kyrgyz epic Manas. All these treasures are stored with care and mostly used for academic purposes. Public access is limited.

Preservation of this national cultural heritage is based on the implementation of projects funded by grant partners. The corporate project "Literary Monuments of Kyrgyzstan: Ensuring Preservation and Public Access" is one of these examples. Its implementation was possible due to the Ambassador's Fund for Cultural Preservation.

Implementation of this project, the digitalization of prints, their restoration, and preventive preservation allowed participating libraries to dig out from their collections unique items related to the history and culture of the Kyrgyz people, and to protect the national historical and cultural heritage of Kyrgyzstan while making it accessible to future generations.

The implementation of this project opens doors to the development of scientific research. It will foster the spiritual development of people by combining education and science with cultural treasures held in libraries. By storing treasures accumulated for centuries and providing access to the public at large, and by publishing information in print and electronically, we increase the intellectual and cultural contributions in strengthening our positions in the world.

J.K. Bakashova

Director of the National Library of the Kyrgyz Republic

КЫРГЫЗСТАНДЫН ЖАНА ОРТО АЗИЯНЫН ТАРЫХЫ БОЮНЧА КИТЕПТЕР

КНИГИ ПО ИСТОРИИ КЫРГЫЗСТАНА И СРЕДНЕЙ АЗИИ

BOOKS ON THE HISTORY OF KYRGYZSTAN AND CENTRAL ASIA

В.В. БАРТОЛЬД. Кыргыздар: тарыхый очерк. 1927

Бул эмгектин чыгышына кыргыз элинин өз тагдырын өзү аныктоосунан кийин өз тарыхын таанып билүүгө болгон кызыгуулары себеп болгон. 20-кылымдын башталышына чейинки илимий адабияттарда Орто Азиядагы байыркы элдердин бири болуп саналган кыргыз элинин тарыхы боюнча бир дагы иретке салынган илимий эмгек болгон эмес, ал эми мындай изилдөөгө болгон зарылчылык айдан ачык эле. Чыгыштагы Орто Азия элдеринин монголдорго чейинки тагдыры жөнүндө дээрлик бардык маалыматтар кытайдын расмий тарых таануу чыгармаларынан алынган жана кечил Иакинф (Бичурин) чогултканан. Автор ошол маалыматтар менен өзү жүргүзгөн байкоолорун жалпылап жана иретке салып, кыргыздар тууралуу ушул очеркти жазган. Китепте кыргыздардын эң байыркы учурдан тартып XIX кылымга чейинки тарыхы изилденген, ошондой эле енисейлик жана тянь-шандык кыргыздардын тарыхы берилген.

В.В. БАРТОЛЬД. Киргизы: исторический очерк. 1927

Главной причиной издания данного труда послужил интерес киргизского народа к своей истории, возросший после самоопределения. В научной литературе начала 20 века не было ни одного систематизированного труда по истории киргизского народа – одного из древнейших народов Средней Азии, потребность же в таких исследованиях была очевидна. Почти все сведения о судьбах народов восточной Средней Азии в домонгольский период извлечены из произведений китайской официальной историографии и собраны русским монахом Иакинфом (Бичуриным). Обобщив и систематизировав эти сведения и свои собственные наблюдения, автор написал этот очерк о киргизах. В книге изложена их история с древнейших времен до XIX века, а также дана история как енисейских, так и тянь-шаньских киргизов.

V.V. BARTOLD. The Kyrgyz: Historical essay. 1927

The major reason for publishing this work was the growing interest of the Kyrgyz people in their history since independence. Up until the beginning of the 20th century, academic literature lacked a systematized book on the history of the Kyrgyz nation, one of the most ancient nations of Central Asia, and the need for such a work was obvious. Prior to this book's publication, almost all of the information on the history of the nations of eastern Central Asia in the pre-mongolian era had been culled from official Chinese history and gathered by the Russian monk Iakinf (Bichurin). The author wrote this essay by summarizing and systematizing this information and by adding his own observations. The book tells the history of the Kyrgyz from antiquity to the 19th century, covering the history of both the Yenisei and Tien Shan Kyrgyz.

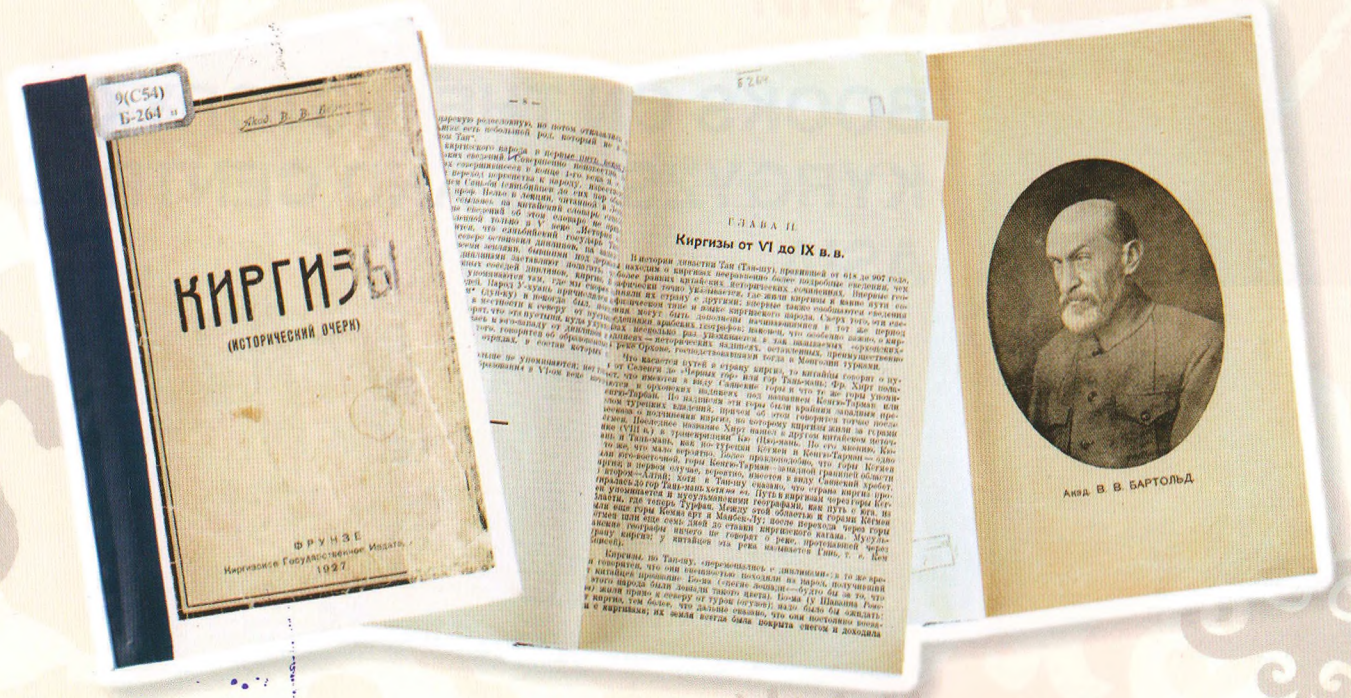

В.В. БАРТОЛЬД. Түркстан монголдордун жапырыгы доорунда. 1900

В.В. Бартольд – орустун дүйнөгө атагы чыккан чыгыш таануучу илимпоз-тарыхчысы. Бул китепте монголдордун баскынчылыгына чейинки өлкөнүн тарыхый абалы баяндалып, баскынчылык Түркстанда кандайча жүргөнү жана эмнеге тушуктурганы айтылат. Автор тарыхый чыгармалардан көчүрмөлөрдү жасоо менен чыгыштын тарыхый тексттери менен иштөөгө көп убактысын жумшаган. Кээ бир көчүрмөлөрдүн кыскартылып берилгендигинин себеби, автор кол жазмаларды пайдалануу кыска убакытка гана мүмкүнчүлүк алган. Лондондук, оксфорддук, париждик жана лейдендик китепканалардагы кол жазмалардан алынган үзүндү көчүрмөлөр 1895-жылы алынган, ошол эле жылы текстти басуу иши башталган.

В.В. БАРТОЛЬД. Туркестан в эпоху монгольского нашествия. 1900

В.В. Бартольд – выдающийся русский историк-востоковед с мировым именем. Настоящая книга представляет собой многосторонний анализ фактов, определивших ход истории страны до пришествия монголов в Туркестан, а также как произошло завоевание страны. Автор провел много времени, работая с восточными историческими текстами, делая выписки из исторических сочинений. Краткость отдельных из них объясняется тем, что значительной частью рукописей автор мог пользоваться очень короткое время. Отрывки из рукописей лондонских, оксфордских, парижских, лейденских библиотек были сделаны ещё в 1895 году; тогда же началась работа над данным изданием.

V.V. BARTOLD. Turkestan During the Mongol Invasion. 1900

V.V. Bartold was a prominent Russian historian – orientalist. This book is a comprehensive analysis of what drove the historical development of the country prior to the arrival of the Mongols in Turkestan, and the process by which it was conquered. The author spent a lot of time working with eastern historical texts and copying historical works. Time limits on the use of most of the manuscripts imposed upon the author during research influenced the brevity of the excerpts. Portions of the manuscripts held in London, Oxford, Paris and Leiden libraries were made back in 1895 when work on this book had just started.

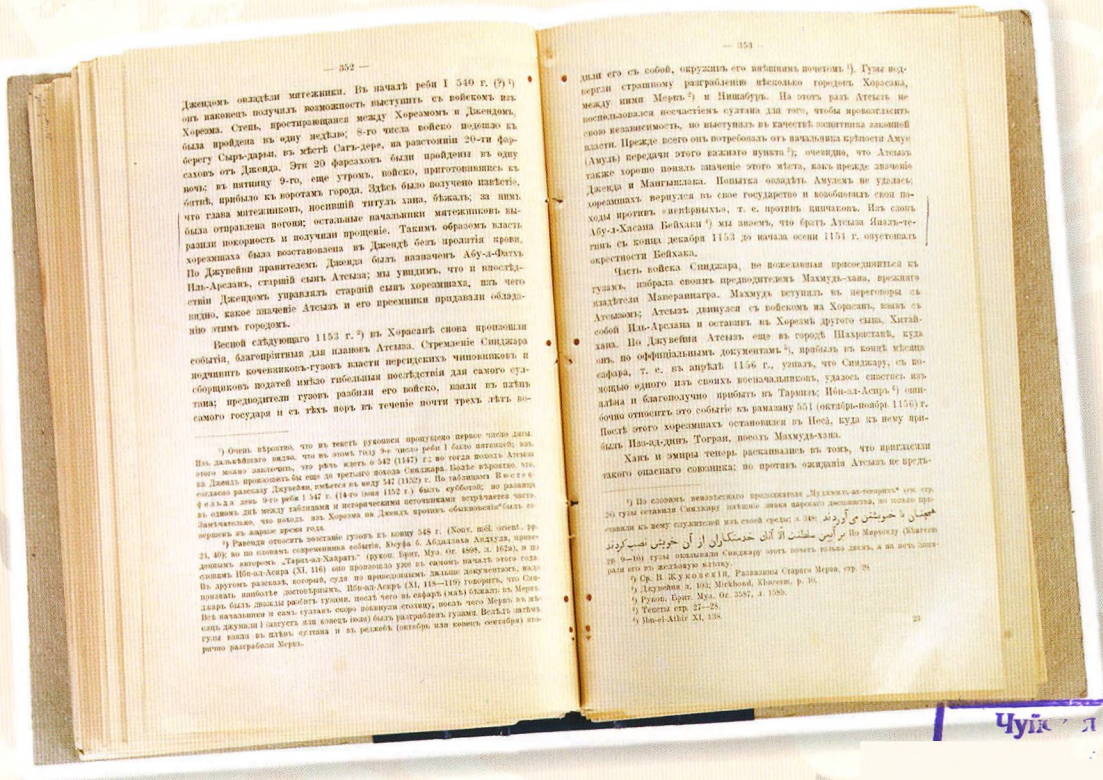

Чуйская областная

БЕЛЛЬЮ. Кашмир жана Кашкар: 1873-1874 жж. Кашкардагы англис элчилигинин күндөлүгү. 1877

Кашкарды Кытай империясынан бөлгөн 1862-1863-жылдардагы төңкөрүштөн кийин Англиянын Кашкарга болгон өзгөчө кызыгуусу күчөгөн. Кашкардын жаңы башкаруучусу менен саясий жана экономикалык жактан мамилелерди жакшыртуу максатында Англия 1873-1874-жж. ал жакка элчилерди жөнөткөн. Китепте автор ушул саякат тууралуу жана ал жактагы ар кандай окуялар жөнүндө өзүнүн толук отчетун жазган. Кашкарлык башкаруучулардын Англия менен жакындашууну жана мамилелерин өркүндөтүүнү шарттаган башкы окуялар тууралуу кыскача баяндама да берилген. Кашкардын географиялык жана физикалык мүнөздөмөсү берилүү менен конуштаган эл, анын турмуш-тиричилиги тууралуу очерк да бар. Негизги тарыхый окуялар чагылдырылган.

БЕЛЛЬЮ. Кашмир и Кашгар: дневник английского посольства в Кашгар в 1873-1874 гг. 1877

Особый интерес в глазах Англии Кашгар приобрел после переворота 1862-1863 гг., который отделил эту страну от остальной Китайской империи. Англия, стремясь наладить политические и экономические отношения с новым правителем Кашгара, в 1873-1874 гг. отправила туда свое представительство. Полный отчет об этом путешествии, а также краткий обзор некоторых главных исторических событий, способствующих сближению и развитию отношений с Англией, автор приводит в своей книге. В книге также представлен очерк о народонаселении Кашгара, его быте и образе жизни, приведены географические и физические характеристики региона.

BELLIEYU. Kashmir and Kashghar: Diaries of the British Embassy in Kashghar in 1873-1874. 1877

Kashghar became particularly interesting to England after the Kashgar coup-d'tat of 1862-1863, which divided this area from the rest of the Chinese empire. Trying to establish political and economic relations with the ruler of Kashghar, England sent representation there in 1873-1874. The author presents a complete account of the trip in his book. It contains a brief overview of some major events fostering closer contacts and the development of relations with England. It contains geographic and physical information about Kashghar and describes its population, lifestyle, and major historical events.

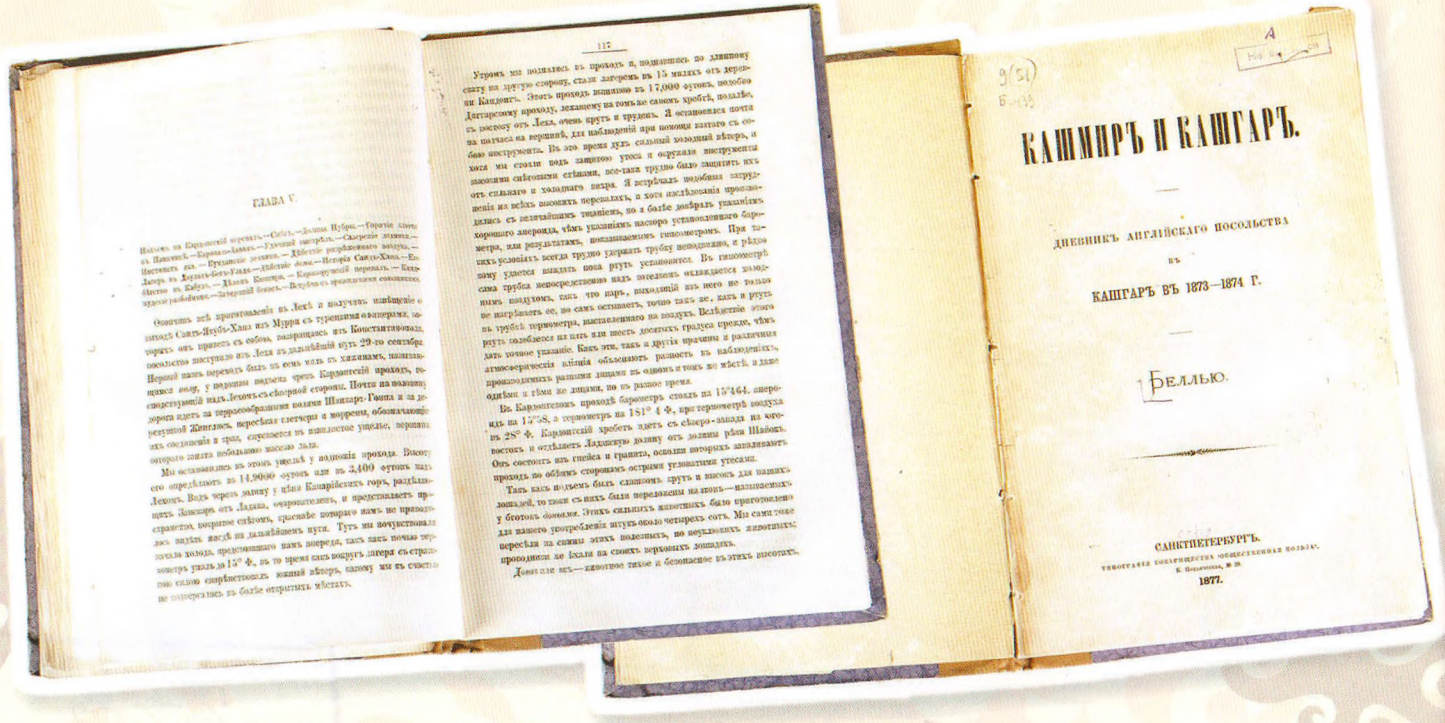

Н.Ф. ДУБРОВИН. Николай Михайлович Пржевальский: өмүр баяны жөнүндө очерк. 1890

Китепте белгилүү орус географы жана Орто Азияны изилдөөчү Николай Михайлович Пржевальскийдин турмушу жөнүндөгү биографиялык очерк орун алган. Бул анын көзү өткөндөн кийин жакшы билген жолдоштарынын жана досторунун өтүнүчү боюнча, анын кулк-мүнөзүнүн өзгөчөлүктөрүн эсте калтыруу үчүн жазылган биринчи чыгарма. Анткени мезгилдин өтүшү менен ал жөнүндө замандаштары билгендер унутулуп калышы мүмкүн эле. Биографиялык очерктин негизин Н.М. Прежевальскийдин жеке каттары (600 ашык) түзгөн. Н.М. Пржевальскийдин Пишпек менен Караколдо өткөргөн жылдарына байланышкан материалдар, ошондой эле орус саякатчысынын өлүмүнө байланыштуу окуялар жана анын сөөгүнүн Ысык-Көлдүн жээгине коюлушунун шарттары кыргыз окумуштуулары менен изилдөөчүлүрүнүн зор илимий-изилдөө кызыкчылыгын жаратат.

Н.Ф. ДУБРОВИН. Николай Михайлович Пржевальский: биографический очерк. 1890

Книга представляет собой биографический очерк о жизни Николая Михайловича Пржевальского, известного русского географа и исследователя Центральной Азии. Это первое издание после его кончины, которое написано по просьбе товарищей, друзей, людей, близко его знавших, с целью сохранить те черты и особенности его характера, которые с течением времени могут быть утрачены из памяти его современников. Основным материалом для биографического очерка послужили личные письма Пржевальского Н.М. (более 600). Огромный научно-исследовательский интерес для кыргызских ученых и исследователей представляют материалы, посвященные годам, проведенным Н.М. Пржевальским в Пишпеке и Караколе, а также событиям, связанным со смертью русского путешественника и обстоятельствами его захоронения на берегу озера Иссык-Куль.

N.F. DUBROVIN. Nikolai Mikhailovich Przhevalskiy: Biography. 1890

This book presents a biographical sketch of the life of Nikolai Mikhailovich Przhevalskiy, a prominent Russian geographer and researcher of Central Asia. This was the first publication after his death, and was written upon the request of his colleagues, friends and people who knew him well and wanted to preserve the memory of his unique personality for posterity. The personal correspondence of N.M. Przhevalskiy (over 600 letters) served as a major source of information for this book. The material on N.M Przhevalskiy's years spent in Pishpek and Karakol, as well as the events related to the death of the Russian traveler and his burial on the shore of Lake Issyk Kul, are of tremendous academic interest to Kyrgyz scholars and researchers.

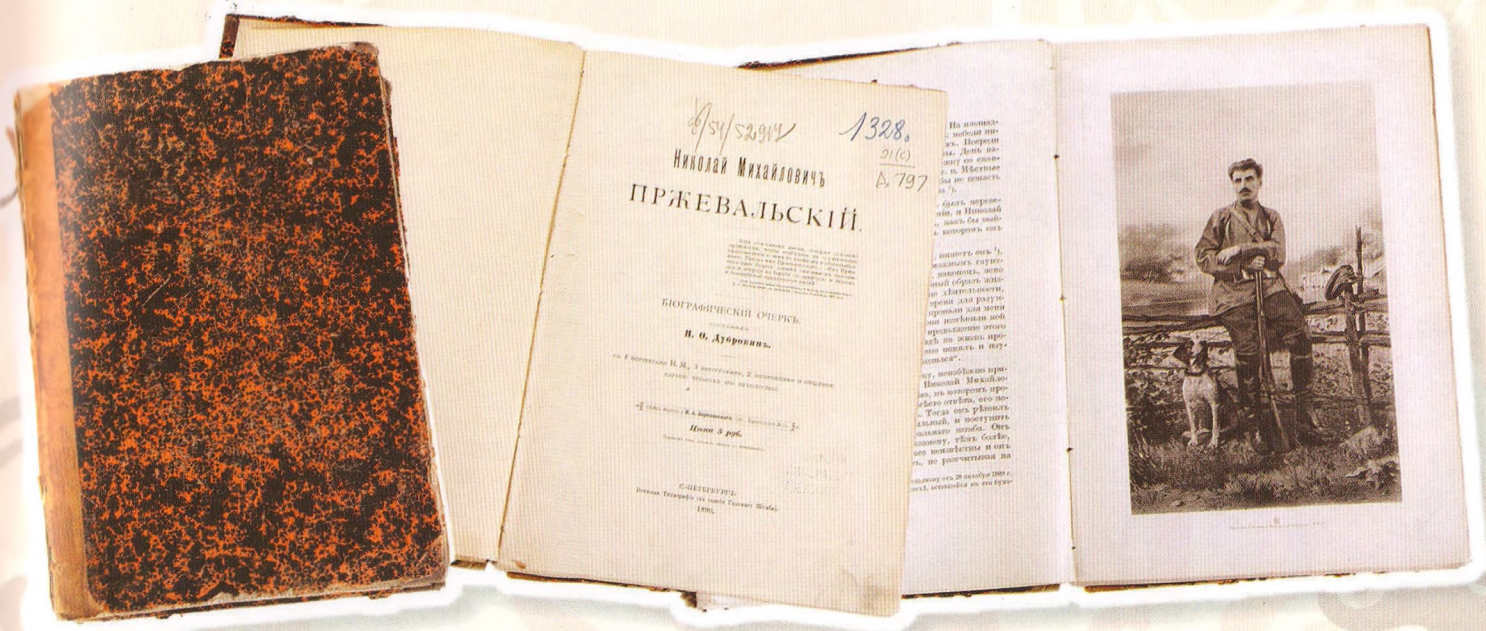

С. КОЖОНАЛИЕВ. Кыргыздардын Октябрь революциясына чейинки соту жана жөнөкөй кылмыш-жаза укугу. 1963

Китепте Кыргызстан Россиянын курамына кошулганга чейин жана кошулгандан кийин кыргыз бийлеринин соттук функцияларын аткаруудагы айырмачылыктары берилген. Уруу башчыларынын жана бий сотторунун сот системасы жана кылмыш иши боюнча сот жүргүзүү иши изилденет, ошондой эле жөнөкөй укуктар боюнча кылмыш-жаза жоопкерчилигинин айрым маселелери баяндалат.

Кыргызстан Россиянын курамына киргенге чейин жогорку феодалдык бийлик ири манаптардын урук-тукумдарында болгон. Алар жайыттарды бөлүштүрүп, салык чогултуп, элди сурап жана жаза колдонуп турушкан. Кыргызстан Россиянын курамына киргенден кийин кыргыз эли Түркстандын Жети-Суу, Фергана, Самарканд облустарынын бир катар болуштарында жана уезддеринде жайгашып калышкан. Крайларды, облустарды жана уездерди падыша генералдары менен чиновниктери башкара башташкан.

С. КОЖОНАЛИЕВ. Суд и уголовное обычное право киргизов до Октябрьской революции. 1963

В книге изложены различия в исполнении судебных функций кыргызскими биями до и после вхождения Киргизии в состав России. Исследуется система судов и судопроизводства по уголовным делам суда биев и родоначальников, освещаются некоторые вопросы уголовной ответственности по обычному праву.

К моменту вхождения Киргизии в состав России высшая феодальная государственная власть принадлежала потомственным крупным манапам. Они распределяли пастбищные угодья, собирали налог, творили суд и расправу. После вхождения Киргизии в состав России киргизское население составило ряд волостей и уездов Семиреченской, Ферганской, Самаркандской областей Туркестанского края. Краями, областями и уездами управляли царские генералы и чиновники.

S. KOZHONALIEV. The Judiciary and the Criminal Justice System of the Kyrgyz Prior to the October Revolution. 1963

This book discusses the differences in the execution of judiciary functions by Kyrgyz judges before and after joining Russia. It contains research about the judiciary system and the criminal justice mechanism applied by judges and tribal leaders, and describes issues of criminal responsibility in accordance with customary law.

When Kyrgyzstan joined Russia, the highest power was shared by feudal lords known as manaps, who inherited their power at birth. They distributed pastoral lands, gathered taxes, administered justice and meted out punishment. Once Kyrgyzstan joined Russia, the country was divided into various administrative districts known as krais, oblasts and uezds, which were ruled by the Tsar's generals and officials.

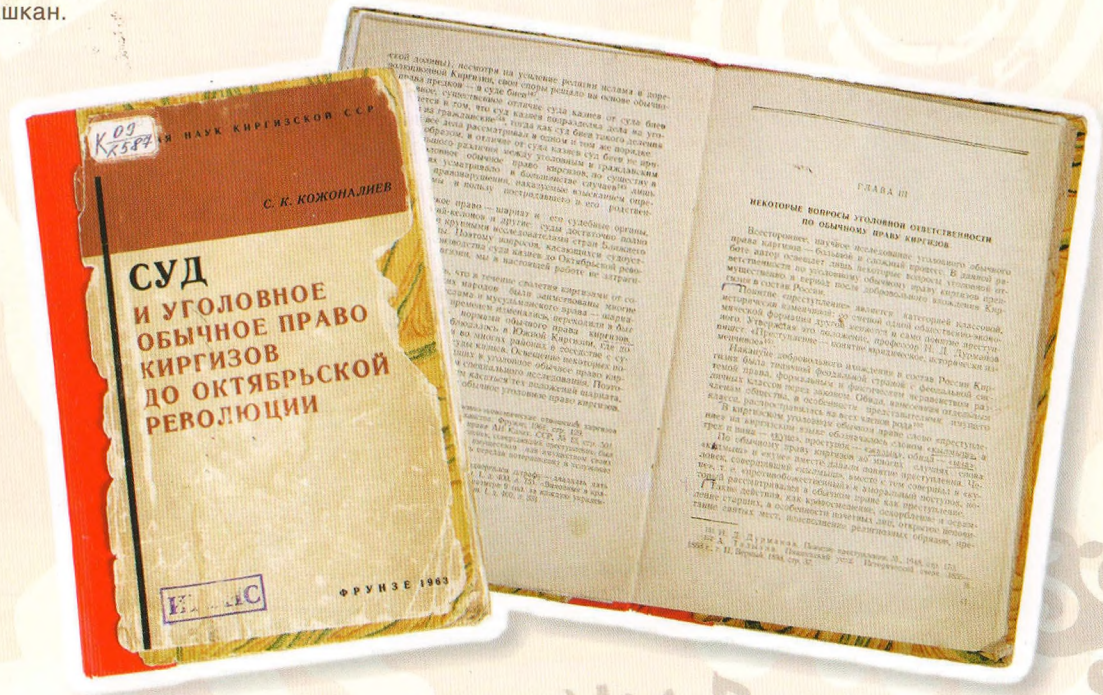

В. НАЛИВКИН. Кокон хандыгынын кыскача тарыхы. 1886

Ферганандын жаңы тарыхы тууралуу изилдөөлөр жокко эсе болгондугу, ошондой эле башка, жергиликтүү элдердин кыйла бараандуу тарыхый адабияттарынан пайдалануу мүмкүнчүлүк жаралгандыгы автордун ушул эмгекти жазышына түрткү болгон. Ал Ферганада тогуз жыл жүрүп, элдин турмуш-тиричилигин жана башка өзгөчөлүктөрүн кылдат изилдөө менен маалыматтардын аздыгына карабастан чогулткан материалдарын жалпылап, бири бирине байланыштырууга жетишкен.

Китепте Шералы-ханга чейинки жана ал бийлеп турган мезгил тууралуу маалымат берет. Ал эми Мадали хан бийликке келгенде автор Россияга куугунтукталган. Андан соң автор Аравия менен Египетте көп жылдар болуп, Бухарага кайтып келген жана Худаяр хан такка келгиче эмирдин алдында жашап турган.

В. НАЛИВКИН. Краткая история Кокандского ханства. 1886

Почти полное отсутствие исследований по новейшей истории Ферганы, а также возможность пользоваться остальными, достаточно солидными историческими сочинениями туземной литературы побудило автора приступить к созданию данной работы, обобщив и связав скудные сведения, которые ему удалось приобрести в течение девятилетнего пребывания в Фергане при изучении быта и других особенностей населения страны.

В книге даны сведения до времени правления Шир-Али-хана включительно. При Мадали-хане автор был сослан в Россию. После долгих скитаний по Аравии и Египту он вернулся в Бухару, где и жил при эмире до вступления на престол Худояр-хана.

V. NALIVKIN. A Brief History of the Kokand Khanate. 1886

A lack of significant research on the then recent history of Ferghana, as well as his access to a significant collection of indigenous historical literature motivated the author to write this book. He spent nine years in Ferghana studying the life and traditions of the local people.

The book contains information up to the rule of Shir-Ali-Khan. During the reign of Madali Khan the author was exiled to Russia. He returned to Bukhara after extensive journeys through Arabia and Egypt, where he lived in the emir's court until Khudoyar Khan came to the throne.

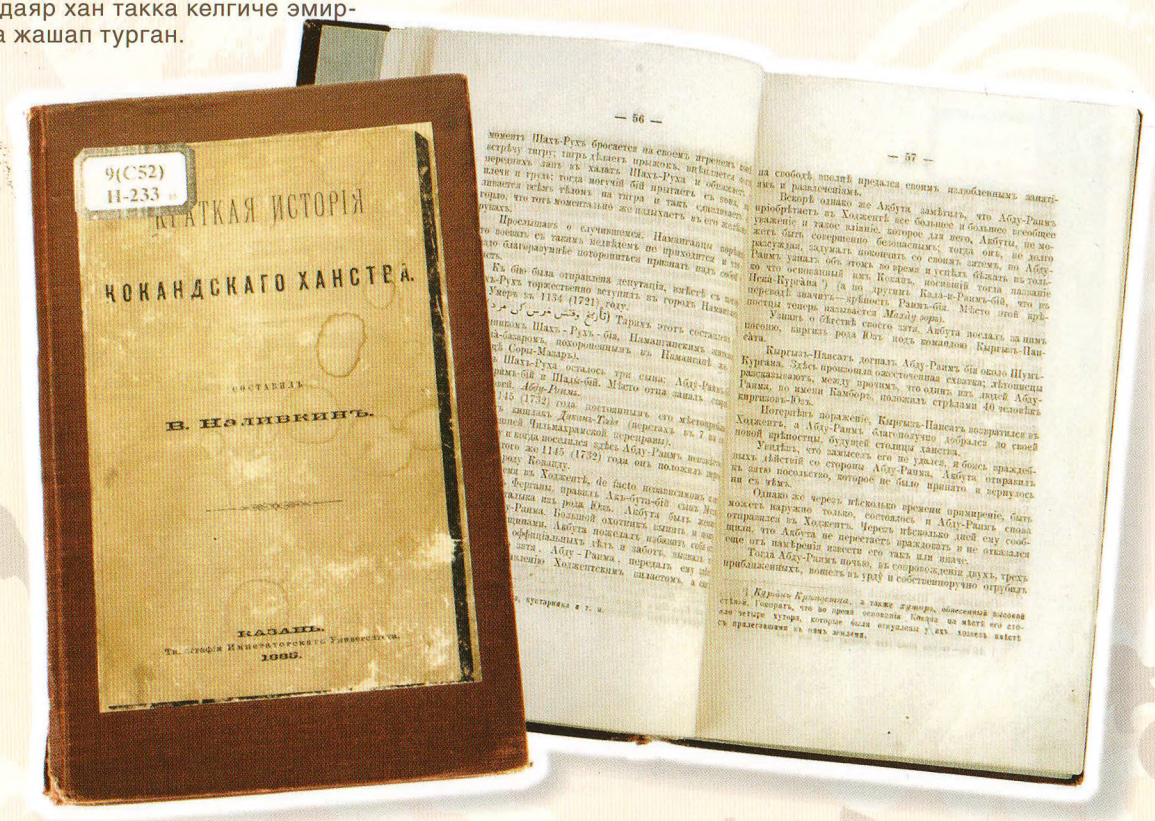

Н.И. ПОТАНИН. XIX жүз жылдыктын башындагы кыргыз талаалары жана Кокон хандыгы. 1916

Автор Петербургдан Сибирь ведомствосуна караган кыргыз талаалары аркылуу өз хандыгына кайтып баратышкан кокондук өкүлчүлүктү Ташкентке чейин узатуучу болуп дайындалган. Ал эми авторго болсо, өкүлдөрдү коштоп жүрүүдөн тышкары жолдо кезиккен бардык жерлерди сүрөткө тартып, алардын өзгөчөлүктөрүн сүрөттөп жазуу тапшырылган. Н.И. Потаниндин ошол сапарынын натыйжасында берген маалыматтары ушул күнгө дейре өзүнүн илимий маанилүүлүгүн жоготкон жок. Алар кыргыз талаалары жана Россияга кошулганга чейинки Орто Азия хандыктары тууралуу тарыхый-географиялык кабарлардын салыштырмалуу анча чоң эмес казынасына кошулган баалуу салым болуп саналган.

Н.И. ПОТАНИН. Киргизские степи и Кокандское ханство в начале XIX столетия. 1916

Автор был назначен сопровождающим кокандских посланников до г. Ташкента, возвращавшихся из Петербурга в свое ханство через киргизские степи, находящиеся под управлением сибирского ведомства. Кроме сопровождения, ему было поручено делать съемку и описывать положение и свойства тех мест, через которые пролегал путь. Сведения, представленные Н.И. Потаниным в результате этой поездки, не утратили своего научного значения до настоящего времени. Они являются ценным вкладом в сравнительно небольшую для того времени сокровищницу историко-географических сведений о киргизских степях и среднеазиатских ханствах до присоединения их к России.

N.I. POTANIN. The Kyrgyz Steppe and the Kokand Khanate in the Early 19th Century. 1916

The author was appointed escort to a Kokand envoy on its way from St. Petersburg to Tashkent through the Kyrgyz steppe, then under the rule of the Siberian administration. In addition to accompanying the envoy, he was also assigned to take pictures and describe the location and features of the places he passed. The information presented by N.I. Potanin upon completion of this trip has still not lost its scientific significance. It is a worthy contribution to the relatively scarce historical and geographical information on the Kyrgyz steppe and the Central Asian khanates before they joined Russia.

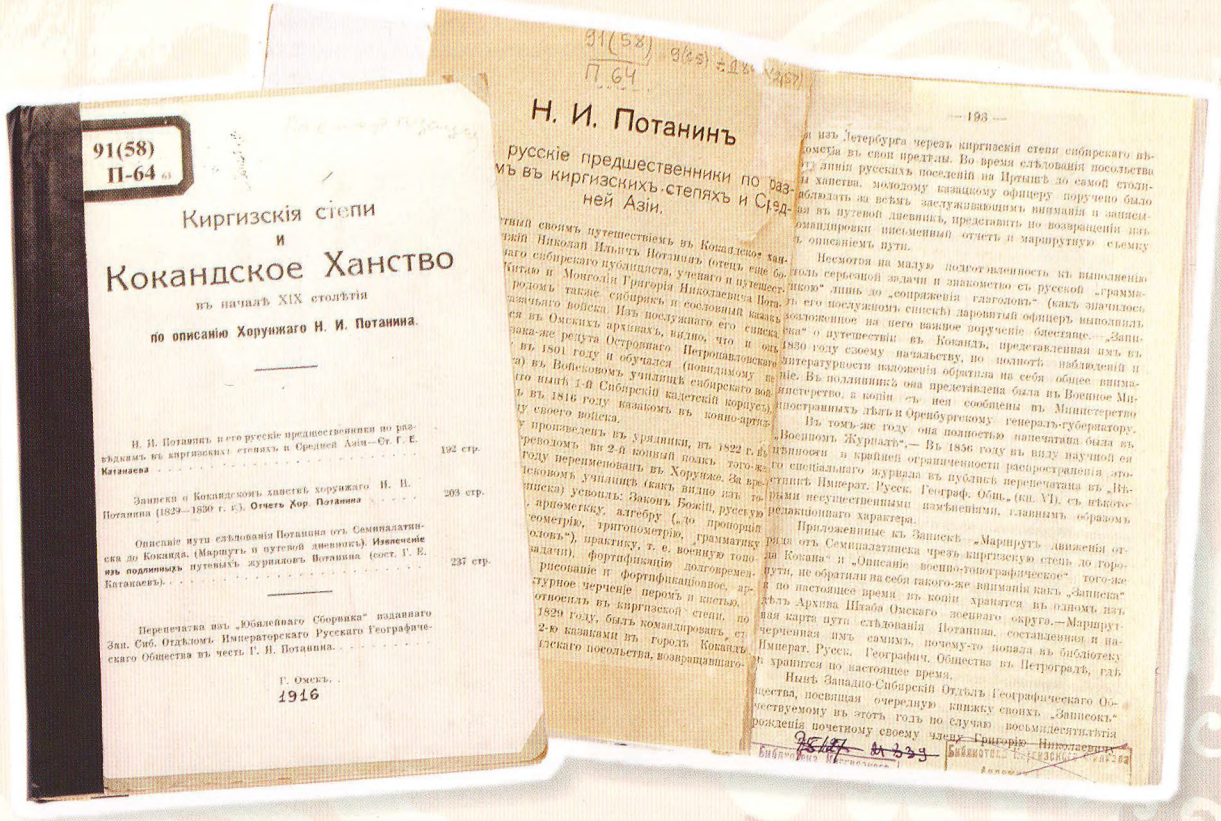

П.П. РУМЯНЦЕВ. Кыргыз эли өткөн мезгилде жана азыркы учурда. 1910

Регионду орустардын колонияга айландырышына байланыштуу Россиянын Азиядагы кыргыз талаа облустарын жайгаштыруу маселеси курч коюлган. Кыргыз калкына, алардын ар кандай кесипчилигине жараша, атап айтканда, көчмөндөргө, отурукташкан мал чарбасы менен дыйкан чарбасындагыларга жер үлүшүн бөлүп берүү нормасын тактоо керек болгон. Бул маселе кыргыздардын тарыхын жана алардын учурдагы социалдык-экономикалык абалын изилдеп чыккандан кийин гана чечилиши мүмкүн эле.

Бул китепте 1456-1891-жылдардагы кыргыз тарыхынын 3 мезгили каралган: 1-мезгилинде 1456-1730-жж. патриархаттык-уруучулук түзүлүшү, 2-мезгили 1730-1822-жж. социалдык түзүлүшү жана 3-мезгили 1822-1891-жж. кыргыздардын жалпы тарыхы болуп бөлүнгөн. Акыркы бөлүмүндө кыргыздардын чарбачылыгы, экономикалык топторго бөлүнүшү жана эски тектик түзүлүштүн ошол топторго тийгизген таасири талдоого алынган.

П.П. РУМЯНЦЕВ. Киргизский народ в прошлом и настоящем. 1910

В связи с русской колонизацией региона остро встал вопрос об устройстве киргизских степных областей Азиатской России. Необходимо было установить нормы наделов для различных типов киргизского населения: кочевого, оседло-скотоводческого и оседло-земледельческого. Эти вопросы могли быть решены только после изучения истории киргизов и их социально-экономического строя.

В данной книге изложена история киргизского народа в период с 1456 по 1891 гг., которая делится на 3 части. В 1-й части (1456-1730 гг.) рассматриваются особенности патриархально-родового строя киргизов; 2-я часть (1730-1822 гг.) посвящена анализу социально-экономического уклада; в 3-й части представлена общая история киргизов в период с 1822 по 1891 гг. В последнем разделе анализируются киргизские хозяйства и их экономические группировки, а также влияние на них старого сословного строя.

P.P. RUMYANTSEV. The Kyrgyz Nation in the Past and Present. 1910

Russian colonization of the region brought up the issue of arrangement of Kyrgyz steppe provinces of Asian Russia, establishment of norms for land shares with regard to the type of population – nomadic, settled stock-breeders and settled land farmers. The resolution of these issues required learning the history of the Kyrgyz and their economic system.

This book covers the history of the Kyrgyz people from 1456 to 1891 and is divided into 3 periods. The 1st period (1456-1730) covers the patriarchal – tribal system; the 2nd period (1730-1822), the social system; and the 3rd period covers the general history of the Kyrgyz. The last section provides an analysis of Kyrgyz household economies, their groupings, and the impact of the old class order on them.

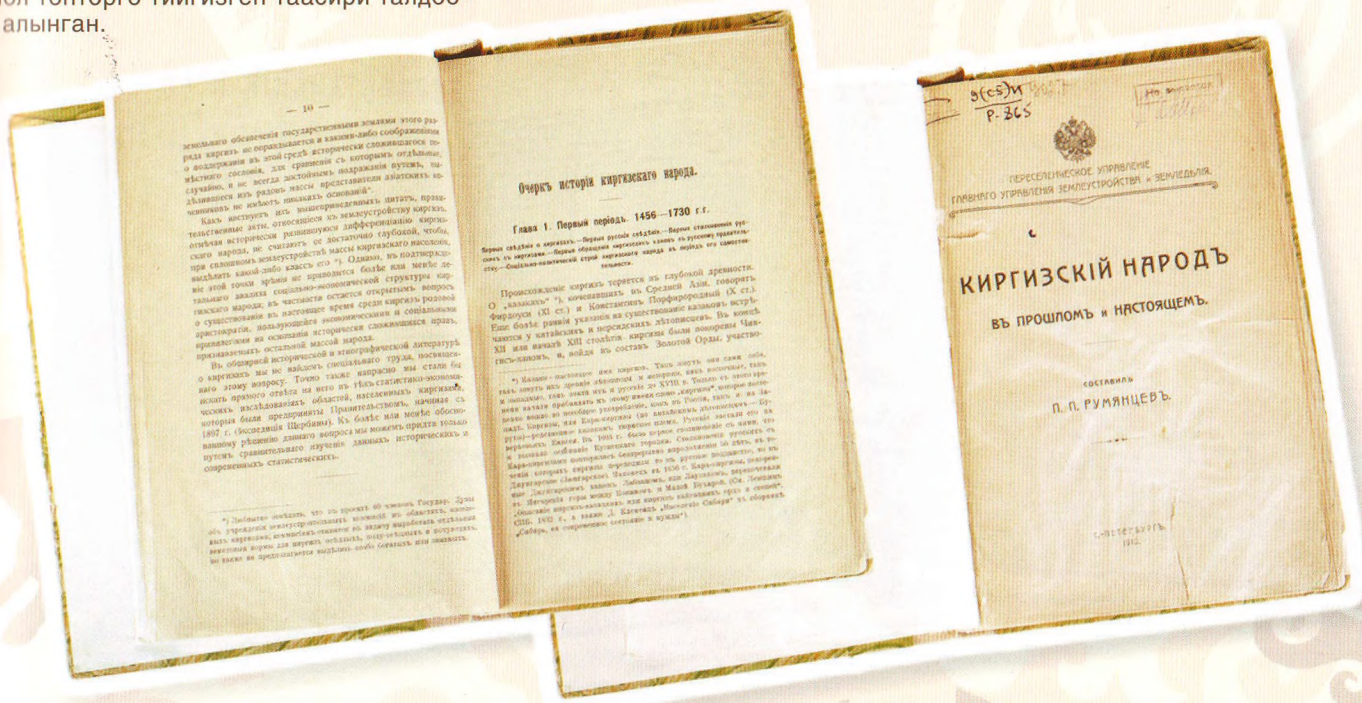

Д.Д. СЕМЕНОВ. Түркстан крайы. 1887

Бул китеп Түркстан крайынын тарыхый жана орогидрографиялык очеркин чагылдырат. Памир кыргыздарына атайын макала арналган. Макалада кыргыздардын коомдук үрп-адаты, жашоо-тиричилиги жана өзгөчөлүгү чагылдырылган. Ошону менен бирге түркмөндөр жөнүндө да маалымат берилген. Ошондой эле, китепте Орто Азиянын дыйкан чарбасына арналган Северцевдин «Биринчи орус колонизаторлору – Түркстандагы дыйкандар» аттуу макала орун алган. Түркстандын турмушундагы Россиянын маданий-тарыхый ролу жөнүндө да өзүнчө главада айтылган.

Д.Д. СЕМЕНОВ. Туркестанский край. 1887

Книга представляет собой исторический и орогидрографический очерк о Туркестанском крае. Отдельная статья посвящена киргизам Памира. В ней освещается общественный уклад, образ жизни и особенности быта киргизов. В книге также представлены сведения о туркменах. Статья Северцева «Первые русские колонизаторы – земледельцы из Туркестана», посвящена анализу земледелия в Средней Азии. В особой главе говорится о культурно-исторической роли России в жизни Туркестана.

D.D. SEMENOV. Turkestan Krai. 1887

This is a historical and oro-hydrographic essay on Turkestan Krai. A separate article describes the social structure and lifestyle of the Pamir Kyrgyz. It also has information on the Turkmen. Severtsev's article, "First Russian Colonists: Farmers from Turkestan", offers an analysis of farming in Central Asia. A special chapter is dedicated to the cultural and historical role of Russia in Turkestan.

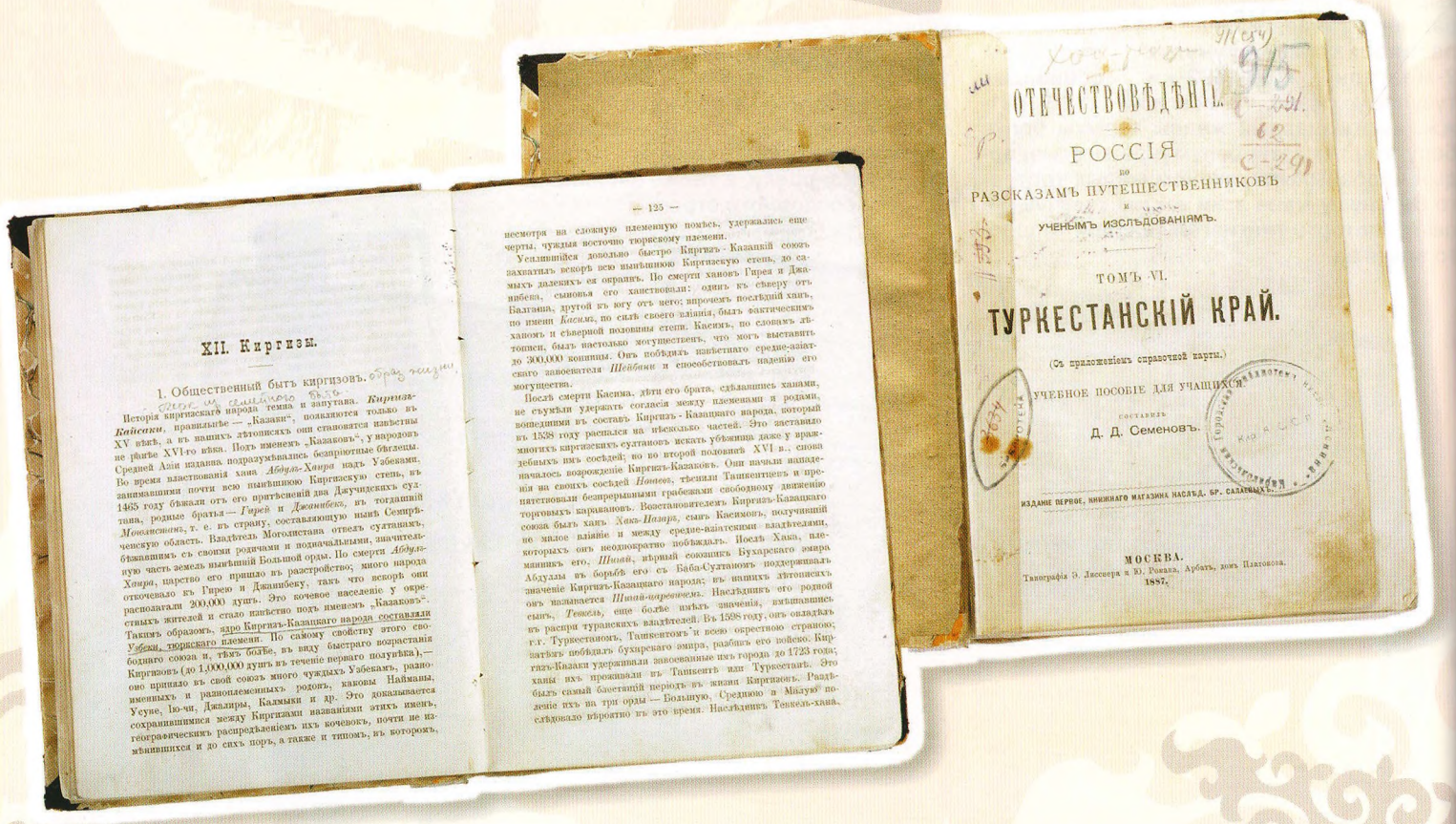

А. СЕРЕБРЕННИКОВ.
Кокон жүрүшү. 1875-1876-жж.

Кокон хандыгынын кулашы жана аны Фергана облусу деп Россия Империясына кошуп алуусу орустардын Орто Азияны каратып алуудагы аракеттеринин бирден бир эң маанилүү окуясы болуп саналат. Орус аскерлеринин кокондуктарга каршы иш-аракети 4 мезгилге бөлүнөт: 1-мезгили согуш аракеттеринин башталышынан Коконду ээлегенге чейинкиси; 2-мезгил аскерлердин Наманган отрядына болгон иш-аракеттери; 3-мезгил Фергана облусу түзүлгөнгө чейинки 1875-жылдын 25-декабрынан башталган кышкы экспедиция жана 4-мезгили Фергана облусу түзүлгөндөн баштап, Алайга болгон жүрүшү. Генерал М.Д. Скоболевдин сунушу боюнча, кара-кыргыздардын арасында орус бийлигин биротоло орнотуу үчүн Алай жери орус аскерлери тарабынан изилденүүгө тийиш эле. Жарымы кара кыргыздардан турган көчмөндөр үчүн орус бийлигинин орношу экономикалык жактан зор мааниге ээ болмок.

А. СЕРЕБРЕННИКОВ.
Коканский поход 1875-1876 гг.

Падение Кокандского ханства и присоединение его к Российской Империи под названием Ферганской области является одним из важнейших событий в наступательном движении русских в Среднюю Азию. Действия русских войск против кокандцев распадаются на 4 периода: 1-й – от начала военных действий до завоевания Коканда; 2-й – действия войск Наманганского отряда; 3-й – зимняя экспедиция с 25 декабря 1875 г. до образования Ферганской области и 4-й период от образования Ферганской области до Алайского похода. По предложению генерала Скобелева М.Д., для прочного и окончательного утверждения царской власти среди каракиргизов русским войскам необходимо было исследовать Алай, имеющий громадное экономическое значение для кочевников, частью которых были каракиргизы.

A. SEREBRENNIKOV.
The Kokand Campaign of 1875-1876.

The collapse of the Kokand Khanate and its annexation by the Russian Empire under the name of the Ferghana Oblast is one of the most important events in the offensive movement of Russian troops in Central Asia. Description of the movement of Russian troops against Kokand forces is divided into 4 periods: the 1st from the start of military operations to the conquering of Kokand; the 2nd period includes the operations of the Namangan squad; the 3rd period covers the winter expedition from December 25, 1875 to the founding of the Fergana Province; and the 4th period covers the founding of the Fergana Province up to the Alai campaign. General M.D. Skobelev made the suggestion that Russian troops should investigate Alai, as it had tremendous economic significance for nomads, including the Kara-Kyrgyz, in order to fully assert the Tsar's power over them.

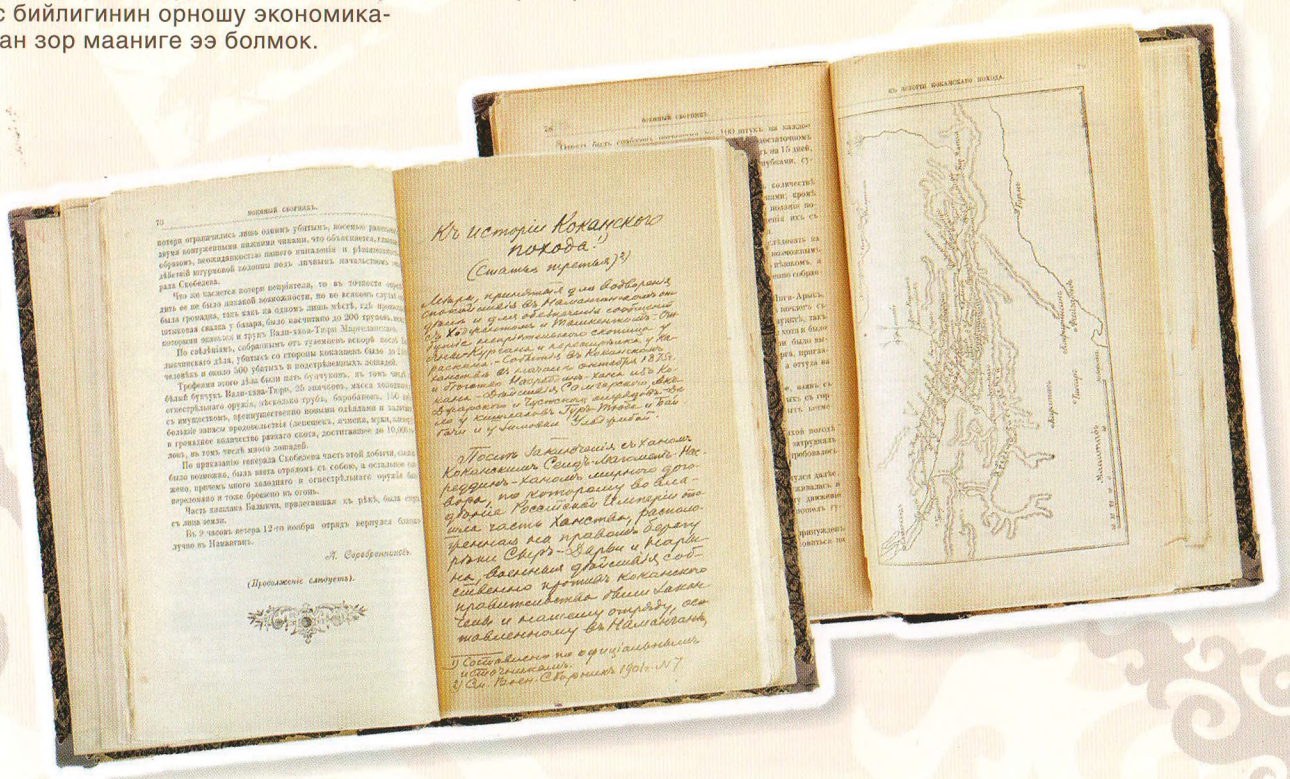

О. СЫДЫКОВ. Мухтасар тарых Кыргызия. 1913

Бул китеп автордун кыргыз уруулары кыдырып, сурап, тактап иштеген 15 жылдык тынымсыз эмгегинин натыйжасы болуп саналат. Китепте кыргыз уруулары-нын байыркы кездердеги түпкү аталарынан тартып, XX кылымдын башындагы соңку уруу башчыларына чейинки тарыхы баяндалат. Казак жана дунган элдеринин санжырасынан да маалыматтар бар. Автор бул эмгекти даярдоого киришкенде алакандай кыргыз элин урук-урукка жиктөөнү көздөбөстөн, тек гана анын бир уядан тараганын баяндап берүүнү максат кылып, чоң иш аткарган. «Тияншан тоолорунда жашаган Сарыбагыш, Солто, Бугу, Моңолдор, Черик, Саяк, Азык уруулары бирбирден баян кылып, билишибизче азыркы журт башчыларына чейин жаздым» деп белгилеген.

О. СЫДЫКОВ. Мухтасар тарых Кыргызия. 1913

Эта книга является результатом 15-летней кропотливой работы автора, в том числе проведенных им опросов и уточненных данных обо всех племенах и родах кыргызов. В книге изложена история кыргызских племен, начиная с древнейших времен до начала XX века, имеется информация о казахском и дунганском народах. Автор в своем произведении не ставил целью делить маленький народ на отдельные большие и малые роды. Он хотел показать историю родов кыргызского народа, их происхождение от одного гнезда, от одного рода. Автором проделана огромная работа, о которой он сам говорит следующее: «По мере знания описал по отдельности роды Сарыбагыш, Солто, Бугу, Монолдор, Черик, Саяк, Азык, проживающих в горах Тянь-Шань, от их предков до сегодняшних вождей племен».

O. SYDYKOV. Mukhtasar Taryh Kyrgyzia. 1913

This book is the result of 15 years of laborious work by the author, including surveys and data verification on all the tribes and clans of the Kyrgyz. The book contains the history of Kyrgyz tribes starting from ancient times to the early twentieth century; it also has information on Kazakh and Dungan nations. The author did not intend to separate the small nation into large and small tribes; he wanted to portray the history of Kyrgyz clans, to prove that they had originated from one source, from the same clan. The author did a great deal of work, about which he remarked: “To the best of my knowledge I described the following clans, including their current leaders, that live in the Tien Shan Mountains: Sarybagysh, Solto, Bugu, Monoldor, Cherik, Sayak, Azyk.”

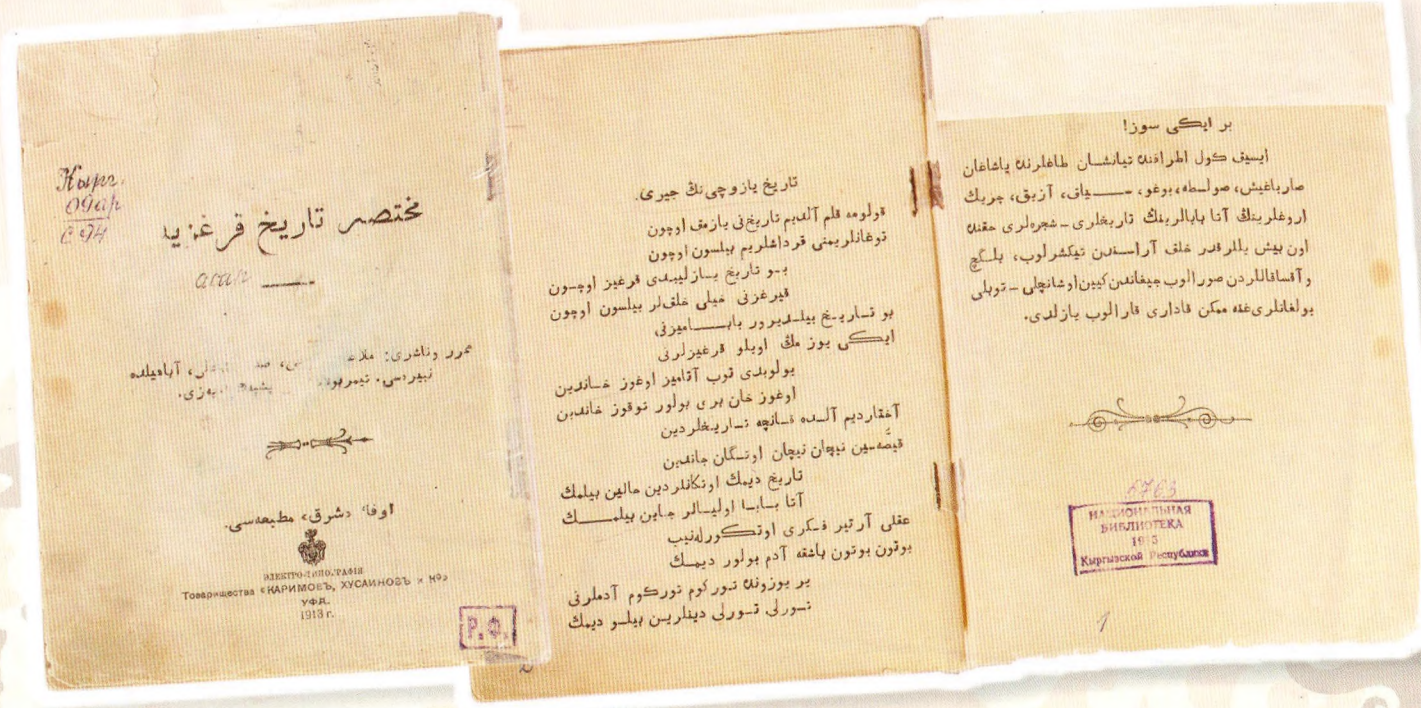

О. СЫДЫКОВ.
Тарых кыргыз Шадмания. 1914

Сыдыков Осмоналы (1875-1940) кыргыз элинин агартуучусу жана санжырачысы. Ал кыргыздардын ичинен биринчилерден болуп өз элинин тарыхын изилдеген. Анын жазган китеби алгач «Мухтасар тарых Кыргызия» деген ат менен чыгып, кийинчереек «Тарых кыргыз Шадмания» деген ат менен кайрадан жарык көргөн. Китепте кыргыздын байыркы урууларынын тарыхы, алардын келип чыгышы, турмуш-тиричилиги, өз ара мамилеси, уруу ичиндеги иерархия жөнүндө жазылган. Ошондой эле уруу башчыларынын санжырасы камтылган. Китеп араб тамгасы менен кыргыз тилинде 1914-жылы Уфада басылып чыккан. Китепке кыргыздардын XIX кылымдын экинчи жарымы - XX кылымдын баштылышындагы кыргыз элинин эң белгилүү лидери, сарбагыш урууусунун чынжырлуу манабы, уруу башчысы Жантайдын уулу, Атаке бийдин небереси Шабдан баатырдын сүрөтү киргизилген.

О. СЫДЫКОВ.
Тарых кыргыз Шадмания. 1914

Осмоналы Сыдыков (1875-1940) является киргизским просветителем и знатоком киргизских родов и родословных. Он первый из киргизов стал заниматься историей своего народа. Его книга впервые была издана под названием «Мухтасар тарых Кыргызия», потом была переиздана под названием «Тарых кыргыз Шадмания». В ней рассказывается об истории древних киргизских племен, об их происхождении, образе жизни, взаимоотношениях между собой, об иерархии внутри племен. Прослеживается родословная их правителей. Книга написана на кыргызском языке арабскими буквами и издана в 1914 году в Уфе. В книге помещена фотография Шабдан батыра – общепризнанного лидера киргизов второй половины XIX – начала XX вв., потомственного манапа племени сарбагыш, сына родоправителя Жантая, правнука Атаке бия.

O. SYDYKOV.
Tarykh Kyrgyz Shadmania. 1914

Osmonaly Sydykov (1875-1940) was a Kyrgyz educator and expert in Kyrgyz tribes and genealogy. He was the first Kyrgyz historian. His book was first published under the name “Mukhtasar Taryh Kyrgyzia,” later it was republished under the name “Tarykh Kyrgyz Shadmania.” It tells about the history of ancient Kyrgyz tribes, including their origin, lifestyle, relations between people and hierarchy within the tribes. It contains the genealogies of their leaders. The book is written in Kyrgyz in Arabic script. It was published in Ufa in 1914. The book contains a photo of Shabdan Baatyr, the recognized leader of the Kyrgyz in the late 19th century and early 20th century. He was the hereditary manap (feudal lord) from the Sarybagysh tribe, son of the clan leader Jantay, grandson of Atake Biy.

М.А. ТЕРЕНТЬЕВ. Орто Азияны жеңип алуу тарыхы. Т.1. 1903

М.А. Терентьевдин бул эмгегин ошол кезде иштеле башталган Түркстан аймагы боюнча көлөмдүү альбомдун тарых бөлүмүнө тиркеме катары чыгаруу болжошкон. Башы 1847-жылдан бери топтоло башталган бул материалдарды авторго жергиликтүү архивдерден гана чогултууга туура келген. Ал чындыкты туура баяндап жазууну максат кылып, ар бир расмий билдирүүнү жеке билдирүүлөр менен салыштырып карап чыккан. Биринчи томдо Россиянын чыгышка болгон кыймылынын тарыхы каралган. Тагыраак айтканда, казак менен кыргыз ордолорунун тарыхы, орустардын Хива жана Кокон хандыктары менен болгон эличилик байланыштары, Хива хандыгынын орус мамлекетинин букаралыгына өтүүсү жана Бухара партизандарынын аракеттери жана рекогносцировкалык маалыматтар баяндалган.

М.А. ТЕРЕНТЬЕВ. История завоевания Средней Азии. Т.1. 1903

Данную работу М.А. Терентьева предполагалось издать в виде приложения к исторической части начатого в то время обширного альбома Туркестанского края. Автору приходилось собирать материалы только в местных архивах, ведущих свое начало с 1847 года. Автор ставил своей задачей правдивость изложения, поэтому каждую официальную версию он сверял с подлинным текстом частных донесений. В 1-м томе рассматривается история движения России на восток, история казацких и киргизских орд, анализируются посольские связи с Хивинским и Кокандским ханами, принятие Хивинским ханством подданства России, действия бухарских партизан и рекогносцировочные данные.

M.A. TERENTIEV. A History of the Conquest of Central Asia. Vol. 1. 1903

This work by M.A. Terentiev was meant to be published as an attachment to the historical part of a comprehensive album on the Turkestan region, which was underway at that moment. The author had to gather materials only from local archives which dated back only to 1847. The author tried to be as accurate as possible in his descriptions. He cross-referenced every official version with the original texts from private reports. Volume 1 contains the history of Russia's movement to the east, the history of the Kazakh and Kyrgyz hordes, an analysis of diplomatic relations with Khiva and Kokand Khans, the admission of the Khiva khanate into the Russian Empire, the operations of Bukhara partisans, and reconnaissance data.

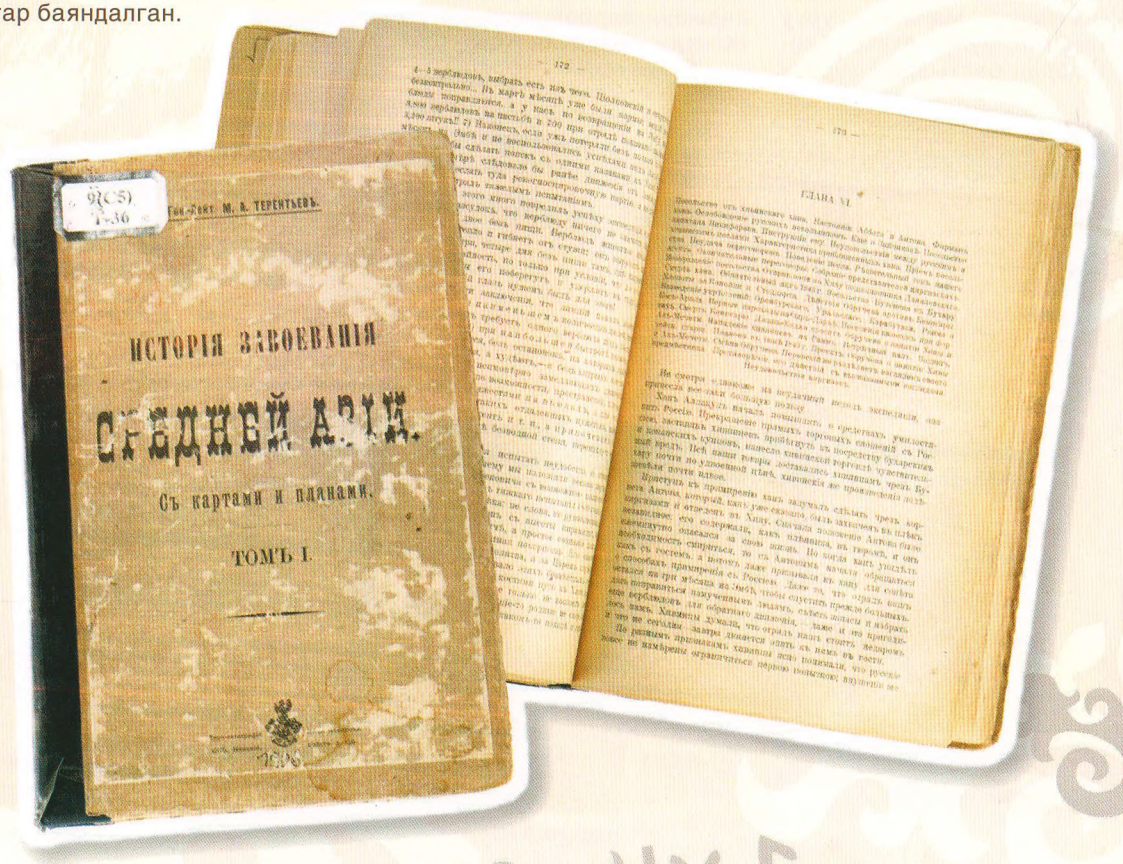

М.А. ТЕРЕНТЬЕВ. Орто Азияны басып алуу тарыхы. Т.2. 1906

Бул китебинде автор орус аскерлеринин Түркстанга болгон андан аркы жүрүшү жөнүндө жазып, аскерлердин түзүлүшү, жайгашышы, рекогносцировка боюнча маалымат берет. Жоокерлердин казатта жүргөн турмушун, алар көргөн кыйынчылыктарды жана баатырдыкты толук сүрөттөйт. Түркстандагы аскерлердин башкы командачысы П.К. Кауфмандын Хива менен тил табышууга жасалган аракеттери жөнүндө баяндалган. Ошондой эле Түркстан тууралуу тарыхый кабарлар, хандыктар, хандар жана элчилик байланыштары жөнүндө да жазылган. Андан тышкары, чек арадагы кыргыздардын козголуусу, алардын таранчы улуту менен болгон байланыштары, орус офицеринин кыргыздар тарабынан жүзү каралык менен өлтүрүлүшү жана флотилиядан төмөнкү чиндеги 11 адамдан турган делегациянын сүйлөшүү үчүн жөнөтүлгөндүгү тууралуу баяндалат.

М.А. ТЕРЕНТЬЕВ. История завоевания Средней Азии. Т.2. 1906

Описывая продвижение русских войск в Туркестан, автор дает сведения о составе войск, их дислокации, приводит рекогносцировочные данные, подробно освещает походную жизнь солдат, их лишения и героизм, рассказывает о некоторых штурмах и сражениях. Представлены сведения о попытках главнокомандующего Туркестанскими войсками П.К. Кауфмана найти соглашение с Хивой, о внутренних делах Хивы и ее внешней политике. Представлены исторические сведения о самом Туркестане, о ханствах и ханах, о посольских связях. Описывая народные волнения в Туркестане, автор рассказывает о волнениях пограничных киргизов, их связях с таранчами, о вероломном убийстве киргизами русского офицера и отправке делегации из 11 нижних чинов от флотилии для переговоров.

M.A. TERENTIEV. A History of the Conquest of Central Asia. Vol. 2. 1906

While describing the movement of Russian troops in Turkestan, the author provides information on troop personnel, their deployment, and reconnaissance data. He also includes a detailed description of soldiers' lives during service, their hardships and heroism, with descriptions of some of the attacks and battles. The book includes information on the attempts of P.K. Kaufman, commander-in-chief of Turkestan's troops, to reach a compromise with Khiva concerning the internal politics of Khiva and its foreign policy. It provides historical information on Turkestan, its khanates and khans, and diplomatic relations. While describing riots in Turkestan the author tells about uprisings among Kyrgyz that lived on the border and their relations with taranchas. It details the perfidious assassination by Kyrgyz men of a Russian officer, as well as the delegation of 11 minor-ranking flotilla officers that was sent for negotiations.

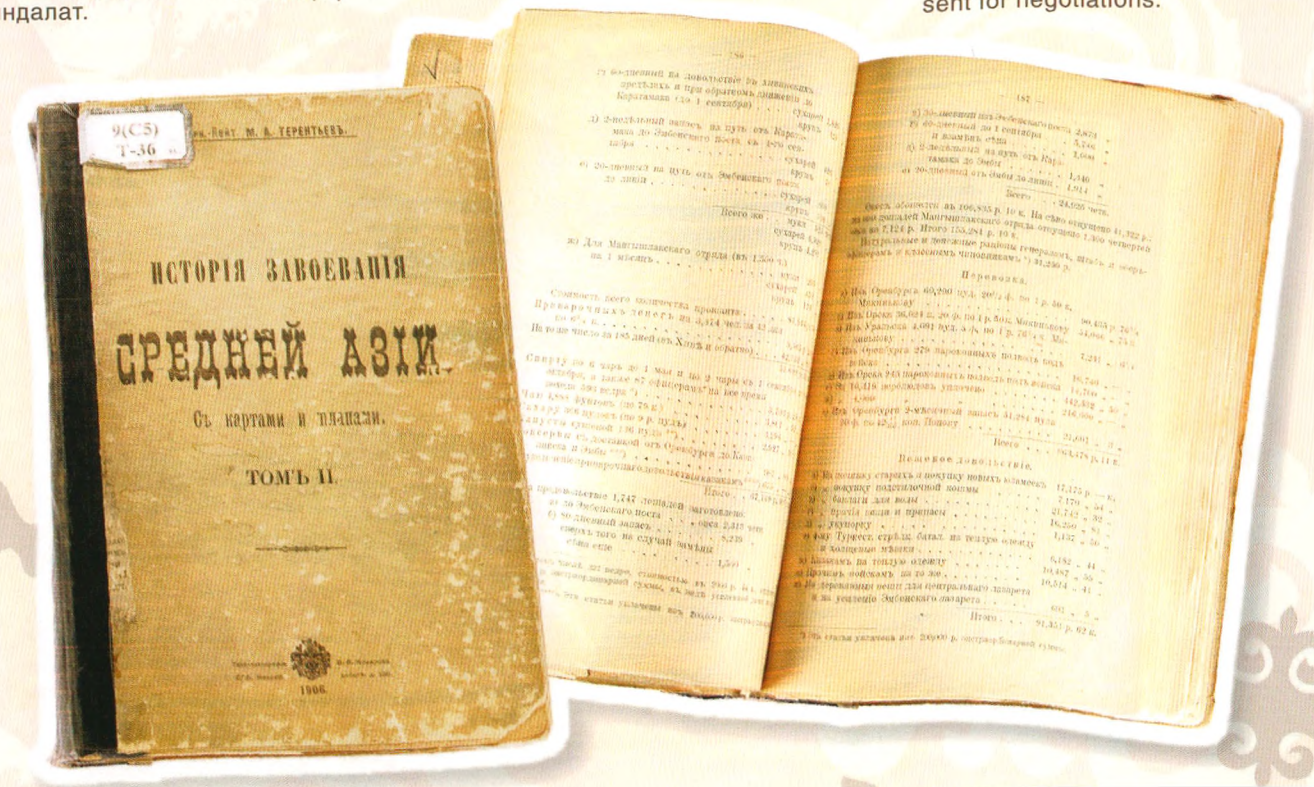

М.А. ТЕРЕНТЬЕВ. Орто Азияны басып алуу тарыхы. Т.3. 1906

Үчүнчү томдун 18 бөлүмүндө Россия тарабынан Түркстан аймагын басып алуу боюнча согуштар менен кагылышуулар сүрөттөлгөн. Кытайдын Кулжага болгон бийлигине сокку берүү үчүн согуштук даярдыктар жана ошол максатта Фергана, Жети-Суу, Сибирь тараптан басып кирүү максатында иштелген пландар баяндалган. Түркстанга жайгаштырууда К.П. Кауфмандын - Түркстандын биринчи генерал губернаторунун жана Түркстан аскер округунун аскерлеринин командачысынын ролу иликтөөгө алынат. Китептин кээ бир бөлүмдөрүндө басып алуучулардын кыргыздарды кысымга алуулары баяндалат. Андан тышкары, кыргыздардын өздөрүнүн ичинен жана келгиндердин ортосундагы жерге болгон чайкоочулуктары, Кауфман тарабынан ал чайкоочулукка, бозо ичүүгө, апийим, көкнар тартууга каршы көрүлгөн чаралар айтылат.

М.А. ТЕРЕНТЬЕВ. История завоевания Средней Азии. Т.3. 1906

В 18-ти главах третьего тома описываются сражения и битвы по завоеванию Россией Туркестанского края, военные приготовления к нанесению удара по господству Китая в Кульдже и разработанный на этой основе план вторжения со стороны Ферганы, Семиречья и Сибири. Исследуется роль К.П. Кауфмана – первого генерал-губернатора Туркестана и Командующего войсками Туркестанского военного округа – в обустройстве Туркестана. В отдельных главах рассказывается о притеснении киргизов, о спекуляции землями киргизами и переселенцами, о мерах, принятых Кауфманом против спекуляции и употребления бузы, опия и гашиша.

M.A. TERENTIEV. A History of the Conquest of Central Asia. Vol. 3. 1906

18 chapters of the third volume describe Russian operations and battles aimed at conquering the Turkestan region, military preparation for attacking China's rule in Kuldja and the subsequent plan of invasion from Ferghana, Semirechie and Siberia. There is an assessment of the role of K.P. Kauffman, the first general and governor of the Turkestan military okrug, in the development of Turkestan. Separate chapters tell about Kyrgyz oppression, land speculation by Kyrgyz and settlers, and Kauffman's efforts to eliminate the speculation and use of bouza, opium and hashish.

ГЕОГРАФИЯЛЫК ЖАНА ЖОЛ ОЧЕРКТЕРИ

ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ И ПУТЕВЫЕ ОЧЕРКИ

GEOGRAPHICAL AND TRAVEL NOTES

В. БАРТОЛЬД. Илимий максатта Орто Азияга жасалган саякаттын отчету. 1893-1894 жж. 1897

Орто Азияга иш сапарына жөнөтүлгөн автордун милдети байыркы эстеликтерди изилдөө болгон. Өлкөнүн өткөндөгүсү жөнүндө жазма маалыматтарга кошумча иретинде байыркылардан калган издер тууралуу маалыматтар жыйналып, эски шаарлардын, сепилдердин, коргондордун ж.б. урандыларына кыскача мүнөздөмө берилген. Автор Чимкенттен баштап Олуя-Атага дейре жолдо көргөн жана Талас, Чүй, Нарын дайраларынын жээктеринен, ошондой эле Ысык-Көл, Чүй жана Иле өрөөндөрүнөн кезиккен байыркы эстеликтерди сүрөттөп жазган. Мавераннахрдагы (Трансоксания) байыркы эстеликтер жөнүндө да айрым маалыматтар келтирилген. Тиркемеде Султан Абд-ар-Рашид (1050-1052-жж.) падышалык кылып турган кезде жазылган Гардизинин «Көркөмдөлгөн кабарлар» аттуу кол жазмасы жана анын орус тилиндеги котормосу берилген.

В. БАРТОЛЬД. Отчет о поездке в Среднюю Азию с научной целью. 1893-1894 гг. 1897

Задача автора, командированного в Среднюю Азию, – исследование памятников древности. В дополнение к письменным известиям о прошлом страны автором были собраны сведения о следах, оставленных прежними обитателями. В книге описываются памятники древности, увиденные автором по дороге от Чимкента до Аулие-Ата, на берегах рек Талас, Чу, в бассейнах оз. Иссык-Куль и реки Нарын, в Чуйской и Илийской долинах, приведены некоторые сведения о памятниках древности в Мавераннагре (Трансоксания), дано краткое описание развалин городов, укреплений и т.д. В приложении представлена рукопись Гардизи «Украшение известий», написанная во время царствования султана Абд-ар-Рашида (1050-1052 гг.) и дан ее перевод на русский язык.

V. BARTOLD. Trip Report – Scientific Review of Central Asia. 1893-1894. 1897

The author was assigned to Central Asia in order to research ancient monuments. In addition to written sources on the past of the country, information was gathered on traces left by previous inhabitants. The author describes ancient monuments that he saw on the way from Chimkent to Aulie-Ata, on the shores of the Talas and Chu Rivers, in the Lake Issyk Kul and Naryn River basins, in the Chui and Ilia Valleys. The book also contains evidence on ancient monuments in Maverannagr (Transoksania). Included is a brief description of ancient ruins of cities, fortresses, etc. In the annex, the author presents the manuscript by Gardizi, "A Decoration of News" written in the reign of the Sultan Abd-ar-Rashid (1050-1052) along with a translation into Russian.

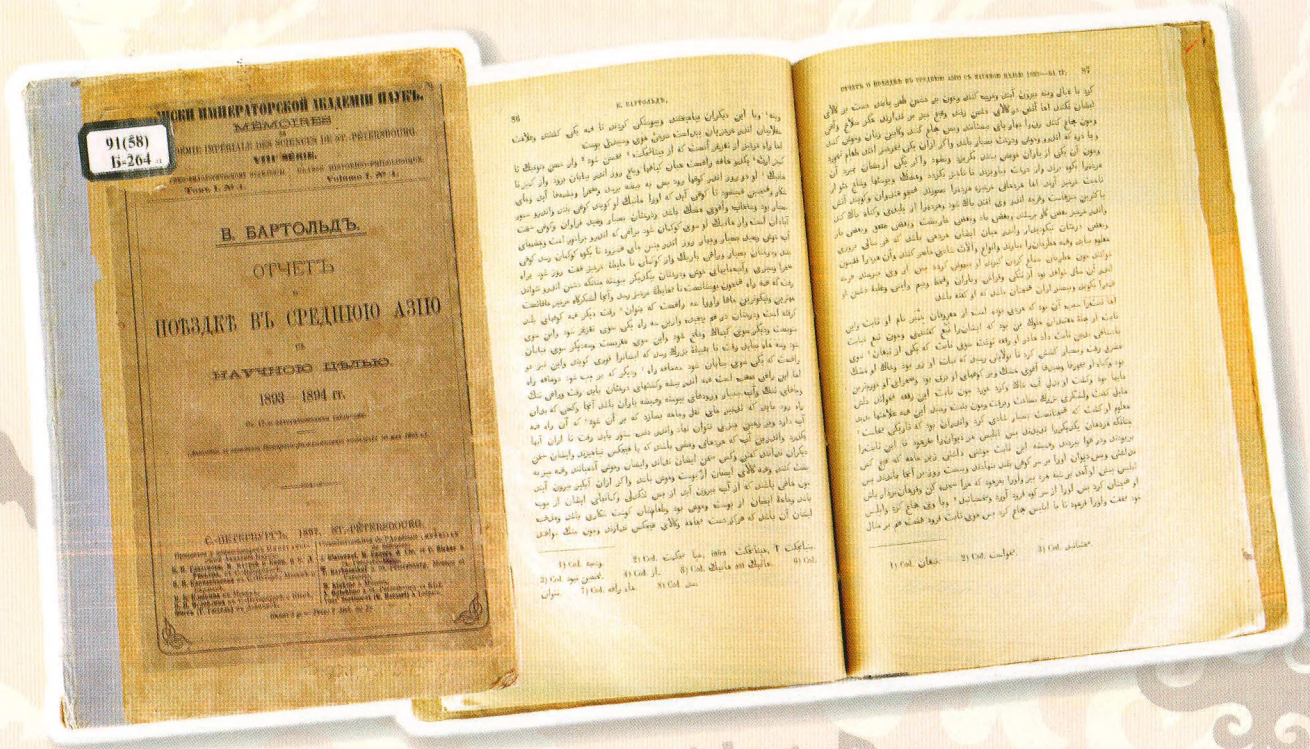

А. ВАМБЕРИ. Орто Азияга саякат: 1863-жылы Тегерандан Түркмөн талаасы менен Каспий деңизинин чыгыш жээги аркылуу Хива, Бухара жана Самаркандга жүргүзүлгөн саякаттын баяндамасы. 1865

А. Вамбери – бүткүл Орто Азияны өз ыктыяры менен кыдырып, саякатын кагазга түшүргөн бирден-бир европалык даанышман изилдөөчү. Бул адамдын кажыбас кайратын жана илимге баш оту менен берилгенин баалабай коюуга мүмкүн эмес. Ал Европанын бардык ыңгайлуу турмушунан баш тартып, жергиликтүү карапайым калктын эң жакыр катмары болуп эсептелген чор тамандар менен бирге, турмуштун кыйынчылыктарын кошо тартып, жылаңайлак, жыртык, ачка да болуп, эң түпкүрдөгү жерлерге чейин барган. Ал бул жолдорду өзүнүн кажыбаган кайратмандыгы жана илимге берилгендиги менен басып өткөн, бул ага өзүнүн көнүмүш турмушунан баш тартып, өзү таанышкысы келген чөйрөнүн жашоо мүнөзүн кабыл алууга мүмкүнчүлүк берген.

Китебинин биринчи бөлүгүндө анын саякаты тууралуу маалыматтар берилген, ал эми экинчи бөлүгү Орто Азия мамлекеттеринин аймактары, алардын саясий жана жарандык абалдары, тарыхы жана турмуш тиричиликтери баяндалган тутумдуу толук очерктен турат.

А. ВАМБЕРИ. Путешествие по Средней Азии: описание поездки из Тегерана через Туркменскую степь по восточному берегу Каспийского моря в Хиву, Бухару и Самарканд, совершенной в 1863 году. 1865

А. Вамбери – единственный европеец, сумевший обойти всю Среднюю Азию и передать на бумаге результаты своего отважного путешествия. Невозможно отнестись к этому благородному искателю знаний без глубочайшего уважения. Отказавшись от всех удобств европейской жизни, в рубище, босой, полуголодный, в толпе нищих бродяг он проходит по труднодоступным путям в самые отдаленные земли. Он прошел этот путь благодаря своему мужеству и верности науке, которая дала ему возможность отречься от самого себя и принять образ жизни той среды, с которой он решил ознакомиться лично.

Первую часть книги составляют его путевые заметки, а во второй представлен цельный и связный очерк о территории Среднеазиатских государств, их политическом и гражданском устройстве и быте, истории и т.д.

A. VAMBERI. Traveling throughout Central Asia: A Travelogue from Tehran Across the Turkmen Steppe Along the Eastern Shore of the Caspian Sea to Khiva, Bukhara and Samarkand in 1863. 1865

A. Vamberi is the only European who managed to travel around Central Asia and publish an account of his courageous journey. This noble researcher deserves utter respect. Having given up all of the comforts of European life, he traveled barefoot in rags, along rugged roads in the most remote lands, while hungry, and surrounded by impoverished vagrants. He completed this trip thanks to his courage and a commitment to science that allowed him to sacrifice himself and accept the lifestyle of the environment that he had decided to learn about firsthand.

The first part of the book contains his travel notes, while the second part includes a comprehensive and coherent essay about Central Asian countries, their political and civil structures, lifestyles, history, etc.

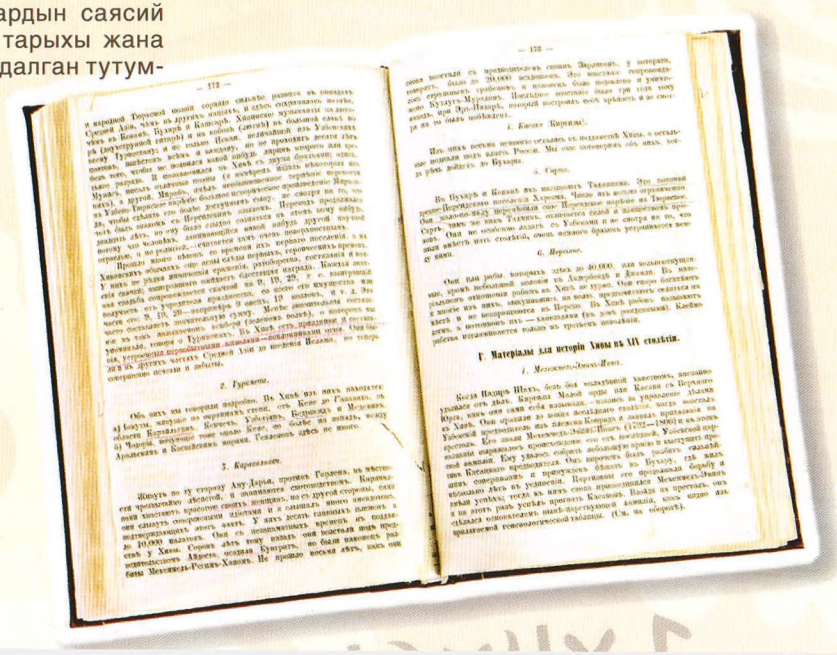

В.А. ВАСИЛЬЕВ. Жети-Суу облусу колония катарында жана Чүй өрөөнүнүн андагы ролу. 1915

Жети-Суу облусу XX кылымдын башында 346960 кв. верста аянтты ээлеген, башкача айтканда ал Румынияны, Болгарияны жана Сербияны кошкондон да чоң болгон, түштүк менен батышы Түркстандын жергиликтүү облустары менен, түндүк тарабы Сибирдин талаа облустары менен, чыгышы тарабы Монголия жана Кытай менен чектешкен. Облуста темир жолдун ачылышы, ошондой эле жерди өздөштүрүү жана жерди иштетүү башкы башкармалыгы жана Россия Аскер министрлиги тарабынан жүргүзүлгөн кеңири иш-чаралар Жети-Сууга зор мамлекеттик маани берилгенин көрсөтөт. Чүй суусунун жээгинде Жети-Суу облустунда жашаган орустардын, кыргыздардын, дунгандар менен таранчылардын чарбасын бүтүндөй изилдөө боюнча келтирилген статистикалык жана экономикалык материалдар азыркы Кыргызстандын айдоо аянттарынын жана сугат системасынын кеңири фонду, сугат системасы жана жерди өздөштүрүү үчүн чоң илимий жана мамлекеттик мааниси бар.

В.А. ВАСИЛЬЕВ. Семиреченская область как колония и роль в ней Чуйской долины. 1915

Семиреченская область в начале XX века имела площадь 346960 кв. верст, т.е. больше Румынии, Болгарии и Сербии, взятых вместе, и граничила на юге и западе с коренными областями Туркестана, на севере – со степными областями Сибири и на востоке – с Монголией и Китаем. Открытие железной дороги в области, а также широкая деятельность Главного управления землеустройства и земледелия и Военного министерства России указывает на то, что Семиречью придавали большое государственное значение. Приведенные статистические и экономические материалы по сплошному обследованию хозяйств русских, киргизов, дунган и таранчей, проживающих в долине реки Чу Семиреченской области, имеют научное и государственное значение для обширного фонда орошенных земель, оросительных систем и землеустройства современного Кыргызстана.

V.A. VASILIEV. Semirechie Province as a Colony and the Role of the Chui Valley. 1915

Semirechie Oblast in the early 20th century stretched for 346960 square versts, i.e. it was larger than Romania, Bulgaria and Serbia combined. To the south and west it bordered the native provinces of Turkestan; to the North it shared a border with Siberian steppes and in the east with Mongolia and China. Construction of the railroad in the province as well as widespread efforts undertaken by the Department of Land Tenure and Agriculture and the Defense Ministry of Russia serve as proof that Semirechie was of high significance to the state. Statistical and economic data gathered during an overall survey of Russian, Kyrgyz, Dungan and tarancha farms in the Chui Valley of Semirechie Oblast represent scientific and state significance for the vast resources of irrigated lands, irrigation systems and system of land tenure of modern-day Kyrgyzstan.

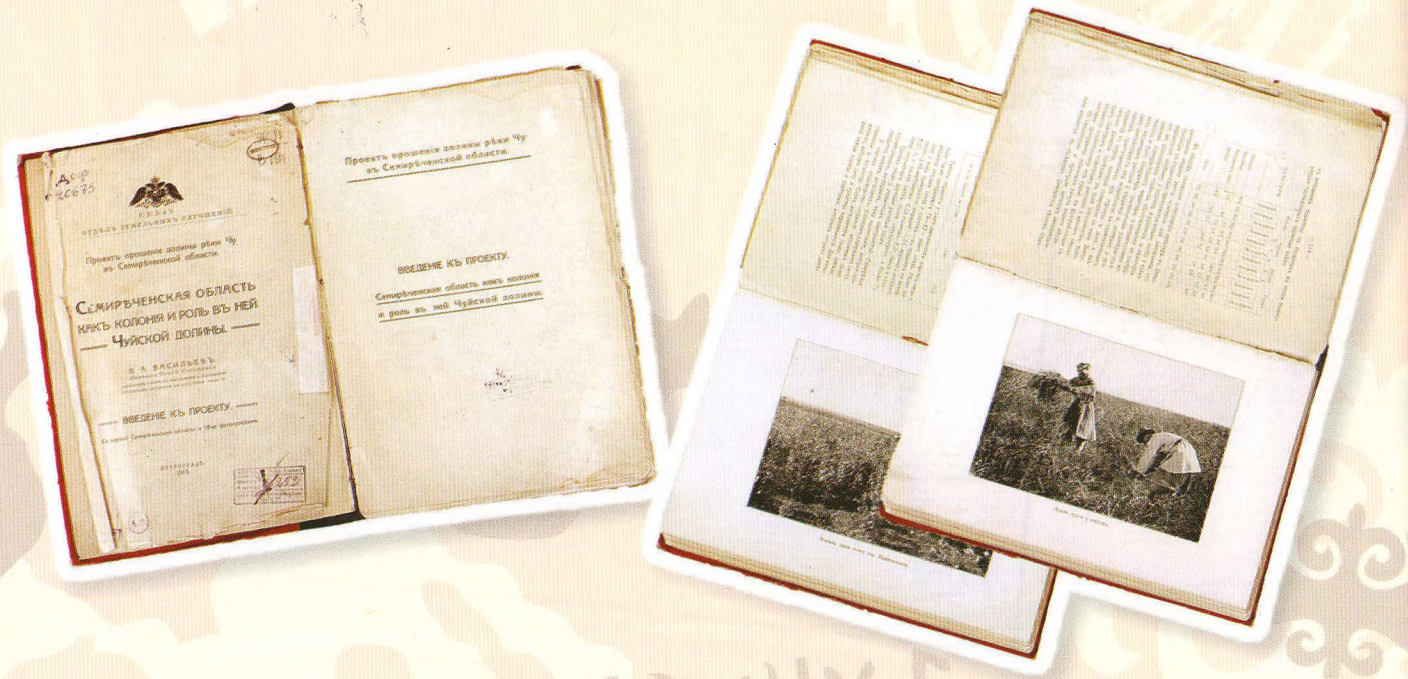

С. ГЕДИН. Азиянын жүрөгүндө: Памир-Тибет-Чыгыш Түркстан: 1893-1897-жылдардагы Свен Гединдин саякаты. Т.1. 1899

Жол очерктеринде Чыгыш Түркстандын жаратылышы, климаты, көлдөрү менен дарыялары кеңири сүрөттөлгөн жана ушул жерлерде жашаган элдердин этнографиясы чагылдырылган. Китепке автордун өзү берген чиймелер швед сүрөтчүлөрү тарабынан көркөмдөлүп тартылып киргизилген. Китепте көптөгөн иллюстрациялар, фото-сүрөттөр же алардын толук баяндамалары жана автордун өзүнүн да тарткан фото-сүрөттөрү бар.

С. ГЕДИН. В сердце Азии: Памир – Тибет – Восточный Туркестан: путешествие Свена Гедина в 1893-1897 гг. Т.1. 1899

В путевых очерках представлены подробное описание природы, климата, рек, озер, этнографические сведения о народах, населяющих эти местности. Книга снабжена интересными иллюстрациями, сделанными шведскими художниками по материалам, представленным автором в виде набросков, фотоснимков или подробных описаний. Имеются и личные фото автора.

S. GEDIN. In the Heart of Asia: Pamir – Tibet – Eastern Turkestan: Swen Gedin's Travels from 1893-1897. Vol. 1. 1899

These travel essays contain detailed descriptions of nature, climate, rivers, lakes, and ethnographic information on ethnicities populating these areas. The book has interesting illustrations made by Swedish artists inspired by the author's sketches, as well as photos and detailed descriptions. The author's personal photos are included too.

И.И. ГЕЙЕР. Түркстан. 1909

Китеп Түркстан аймагын кеңири жана ар тараптуу баяндап жазууга арналган жана анда көптөгөн статистикалык маалыматтар берилген. Ошондой эле, «Жети-Суу облусунун географиялык абалы, калкынын саны, жерлерге отурукташуусу жана дыйканчылыгы, мал чарбачылыгы; соода-сатыгы, медициналык жардамдар жана элге билим берүү» жөнүндө макаласы өзгөчө баалуу. Верный уезди менен Верный шаарына (Алматы) өзүнчө макала арналган.

И.И. ГЕЙЕР. Туркестан. 1909

Книга посвящена подробному и всестороннему описанию Туркестанского края и снабжена многими статистическими данными. Особую ценность представляет статья «Семиреченская область с ее географическими данными о количестве населения, землевладении и земледелии, скотоводстве, торговле, медицинской помощи и народном образовании». Отдельная статья посвящена Верненскому уезду и городу Верному (Алматы).

I.I. GEYER. Turkestan. 1909

The book is an outcome of thorough and comprehensive research of Turkestan Krai and presents a lot of statistical data. Special attention should be paid to the article "Semirechie Oblast with its Geographic Data on the Number of People, Land Ownership and Farming, Livestock Breeding, Trade, Medical Assistance and People's Education." A separate article is dedicated to Vernenskiy Uezd and Vernyi City (Almaty).

К.К. КАЗАНСКИЙ.
Памирдин жанында. 1895

1891-жылы жайында Түркстандын генерал-губернатору, генерал-лейтенант, барон Вревский Сыр-Дарыя жана Фергана өрөөндөрүнүн тоо кыркаларына сапар тарткан. Бул экспедициянын жетекчиси К.К. Казанский болгон. Ал жакка саякат жасоонун максаты Чаткал аймагын колониялоо, ал жер аркылуу Чирчик менен Фергананын ортосуна жол салуу үчүн иликтеп, Ферганадан Кашкарга баруучу жолду кененирээк изилдөө жана Алай өрөөнү менен таанышуу эле. Ушул аймактар боюнча китепте кыскача тарыхый баяндамалар киргизилген. Ошондой эле аймактын жаратылышына, өсүмдүктөрүнө жана кээ бир дарыялары менен шаарларына кыскача мүнөздөмө берилген. Калктын турмуш-тиричилиги менен кулк-мүнөздөрү тууралуу маалыматтар, Алай ханышасы менен болгон жолугушуу сүрөттөлгөн. Анын чектеш мамлекеттерге карата болгон саясаты жана мамилелери тууралуу да кабар берет.

К.К. КАЗАНСКИЙ.
Вблизи Памиров. 1895

Летом 1891 г. Туркестанский генерал-губернатор генерал-лейтенант барон Вревский предпринял поездку по нагорным частям Сыр-Дарьинской и Ферганской областей. Руководил этой экспедицией К.К. Казанский. Ближайшие цели поездки заключались в изучении Чаткальской долины с точки зрения возможности ее колонизации и проложения по ней дороги для сообщения между Ферганской долиной и Чирчиком, в подробном исследовании пути из Ферганы в Кашгарию и в ознакомлении с Алайской долиной. Приведены краткие исторические сведения по этим регионам, а также дано описание природы, растительности, некоторых рек и городов. Представлены сведения о народах, их быте и нравах, описана встреча с Алайской царицей и ее политика по отношению к сопредельным странам.

K.K. KAZANSKIY.
Near the Pamir Mountains. 1895

In the summer of 1891, the Turkestan governor general Baron Vrevskiy toured the mountainous areas of Syr Daria and Fergana Oblasts. This expedition was headed by K.K. Kazanskiy. The main goals of the trip included studying the Chotkal Valley's suitability as a place for future colonization, as well as for construction of a road to enable communication between the Chirchik and Ferghana Valleys. Other important goals included a detailed exploration of the road between Ferghana and Kashgharia and the study of the Alai Valley. The book contains some historical information on these regions, as well as a description of nature, vegetation, and select rivers and towns. It contains information on nations, their traditions and customs, and a description of a meeting with the Tsarina of Alai and her policy towards neighboring countries.

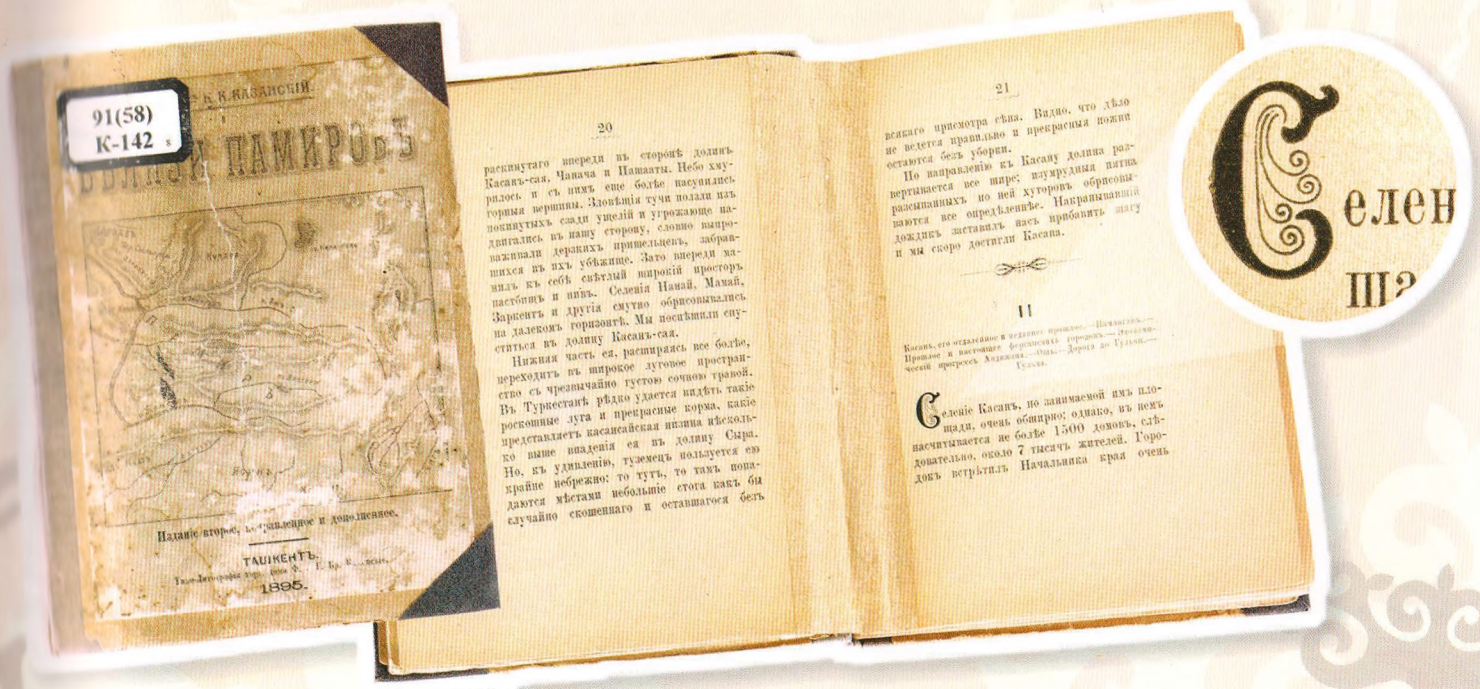

КАШКАРИЯ же Чыгыш Түркстан. Аскер-статистика жазмасынын тажрыйбасы. 1903

Кашкариянын же Чыгыш Түркстандын аскер-статистикалык жазмасы Кыргызстандын азыркы изилдөөчүлөрү үчүн Теңир-Тоо тоо системасын изилдөө боюнча, атап айтканда географиялык түзүлүшү, климаты, флорасы менен фаунасы, ирригациясы, демографиясы, этнографиясы менен дини, административдик түзүлүшү жана кыргыз элинин социалдык турмушу чоң кызыгууну туудурат.

Республикада азыркы транспорт системасын өнүктүрүүдө бул китепте берилген Нарын менен Кашкарга чейинки эки жол байланыш системасы чоң кызыгууну туудурат: биринчиси өзүнүн топографиялык сапаттары боюнча ыңгайлуу, экинчиси – эң кыска жол.

Кыргыз Республикасынын армиясынын аскер күчүн, чек арасынын жана аймагынын коопсуздугун чыңдоо үчүн Чыгыш Түркстандын аскер күчтөрү жана маанилүү чыңдалган пункттары тууралуу маалыматтар албетте чоң мааниге ээ.

КАШКАРИЯ или Восточный Туркестан. Опыт военно-статистического описания. 1903

Военно-статистическое описание Кашкарии или Восточного Туркестана представляет для современных исследователей Кыргызстана большой интерес с точки зрения изучения горной системы Тянь-Шаня, а также географического положения, климата, флоры и фауны, ирригации, демографии, этнографии, религии, административного устройства и социальной жизни кыргызского населения.

С точки зрения развития современных транспортных путей в республике большой интерес представляет приведенная система двух путей сообщения от Нарына до Кашгара: первая по своим топографическим свойствам является удобной, вторая – кратчайшей.

В освещении вопросов боеспособности армии и безопасности границ и территории несомненную ценность имеют сведения о вооруженных силах и важнейших укрепленных пунктах Восточного Туркестана.

KASHKARIA or Eastern Turkestan. Experience in Drafting a Military-Statistical Profile. 1903

This military-statistical profile of Kashkaria otherwise known as Eastern Turkestan, is of major interest to contemporary researchers of Kyrgyzstan from the point of reviewing the Tien Shan mountain range, as well as the information it provides on geographic location, climate, flora and fauna, irrigation practices, demography, ethnography, religion, administrative structure and social life of the Kyrgyz population.

The book proposes a system of two communication routes from Naryn to Kashgar, which should be of interest for the development of modern transportation routes; the first route is best due to its convenient topography, while the second route is the shortest.

Information on the armed forces and the most important fortifications of Eastern Turkestan is undoubtedly of high value for strengthening the fighting capacity of the army and border safety.

П.К. КОЗЛОВ. Азиянын жүрөгүндө (Н.М. Пржевальскийди эскерүү). 1914

Китеп улуу орус сачкатчысы Н.М. Пржевальскийдин көзү өткөндүгүнүн 25 жылдыгына карата чыккан. Ал биринчилерден болуп Орто Азияны толук изилдеп жазып, зоологиялык жана ботаникалык бай коллекцияларды чогулткан. Ал өзүнүн илимий ишмердиги тирүү кезинде өз өлкөсүндө эле эмес, чет өлкөлөрдө да бааланган бактылуу адамдардын катарына кирген. Н.М. Пржевальский бардык географиялык коомдор тарабынан жогорку сыйлыктарга ээ болгон. Китепте анын Борбордук Азиядагы жашоо турмушу жана жүргүзгөн саякаты жана илимий иштеринин жыйынтыктары баяндалат. Китептин соңунда анын саякаттарынын жана ачылыштарынын картасы жайгаштырылган.

П.К. КОЗЛОВ. В сердце Азии (Памяти Н.М. Пржевальского). 1914

Книга издана к 25-летию со дня смерти великого русского путешественника Н.М. Пржевальского, впервые исследовавшего и описавшего Центральную Азию и собравшего богатейшие зоологические и ботанические коллекции. Он принадлежал к числу тех счастливых людей, ученая деятельность которых еще при жизни была оценена как в своем отечестве, так и за рубежом. Н.М. Пржевальский был удостоен всех высших наград международных географических обществ. В данной книге рассказывается о его жизни и путешествиях в Центральную Азию, об их научных результатах. В конце книги помещена карта его путешествий и открытий.

P.K. KOZLOV. In the Heart of Asia (in Memory of N.M. Przhevalskiy). 1914

The publication of this book was dedicated to honor the 25th anniversary of the death of the great Russian traveler N.M. Przhevalskiy, who explored and described Central Asia while gathering rich zoological and botanical collections. He was one of those fortunate people whose scientific activities were duly appraised during his lifetime both at home and abroad. N.M. Przhevalskiy obtained the highest awards from all geographic societies. This book tells about his life and journeys to Central Asia, and their scientific outcomes. A map of his travel and discoveries is included at the end of the book.

Л.Ф. КОСТЕНКО. Түркстан крайы: Түркстандын аскер округунун аскердик-статистикалык баяндамасынын тажрыйбасы: Россиянын географиясы жана статистикасы үчүн материалдар. Т.1. 1880

Биринчи томдун баш жагында 2 каталог: астрономиялык жана тригонометриялык пункттары жана Түркстандын барометр менен аныкталган чокулары көрсөтүлгөн. Бул маалыматтар Түркстан округунун абалын аныктоонун координаты катары картография жасоого негиз түзгөн. Китептин кээ бир бөлүмдөрүндө округдун географиялык абалынын маселелери каралып, жердин топографиялык баяндамасы берилген. Улуу Теңир-Тоо тоолоруна мүнөздөмө берилип, Теңир-Тоо тоо тутумун түзгөн тоо кыркалары баяндалган, дарыялар менен көлдөрдун суу бассейндерине мүнөздөмөлөр берилген. Ал жердин климаты жана анын элге тийгизген таасири тууралуу да айтылат. Округдагы элдин курамына мүнөздөмө берилген. Өзүнчө бөлүмү кыргыздарга арналган. Бул томдун сонунда калк отурукташкан негизги жерлер баяндалган.

Л.Ф. КОСТЕНКО. Туркестанский край: Опыт военно-статистического обозрения Туркестанского военного округа: материалы для географии и статистики России. Т.1. 1880

В начале первого тома приведены 2 каталога астрономических и тригонометрических пунктов и барометрически определенных высот Туркестана. Эти данные, служащие координатами для определения положения Туркестанского округа, составляют основу для его картографирования. В нескольких разделах тома описано географическое положение округа, дано топографическое описание поверхности, приводится характеристика великого Тянь-Шаньского нагорья, описываются хребты, образующие горную систему Тянь-Шаня, дается характеристика водных бассейнов рек и озер. Рассказывается о климате и его влиянии на здоровье населения. Характеризуется состав народонаселения округа. Отдельная глава посвящена киргизам. В конце тома описываются важнейшие населенные пункты Туркестана.

L.F. KOSTENKO. Turkestan Krai: A Military and Statistical Review of the Turkestan Military Okrug: Materials for Geography and Statistics of Russia. Vol. 1. 1880

In the beginning of the first volume there are two catalogues: a catalogue of astronomical and trigonometric points, and a catalogue of barometrically determined heights of Turkestan. The data that served as coordinates for determining the location of Turkestan Okrug became the basis for mapping the region. Several sections of the volume describe the geographic location of the okrug and provide a topographic description of its surface. They also contain characteristics of the great Tien Shan uplands, and offer a description of peaks that are part of the Tien Shan mountain range, including a description of the water basins of rivers and lakes. There is information on the climate and its impact on public health. A composition of the population of the region with a separate chapter on the Kyrgyz is provided. The volume ends with a description of the most important settlements of Turkestan.

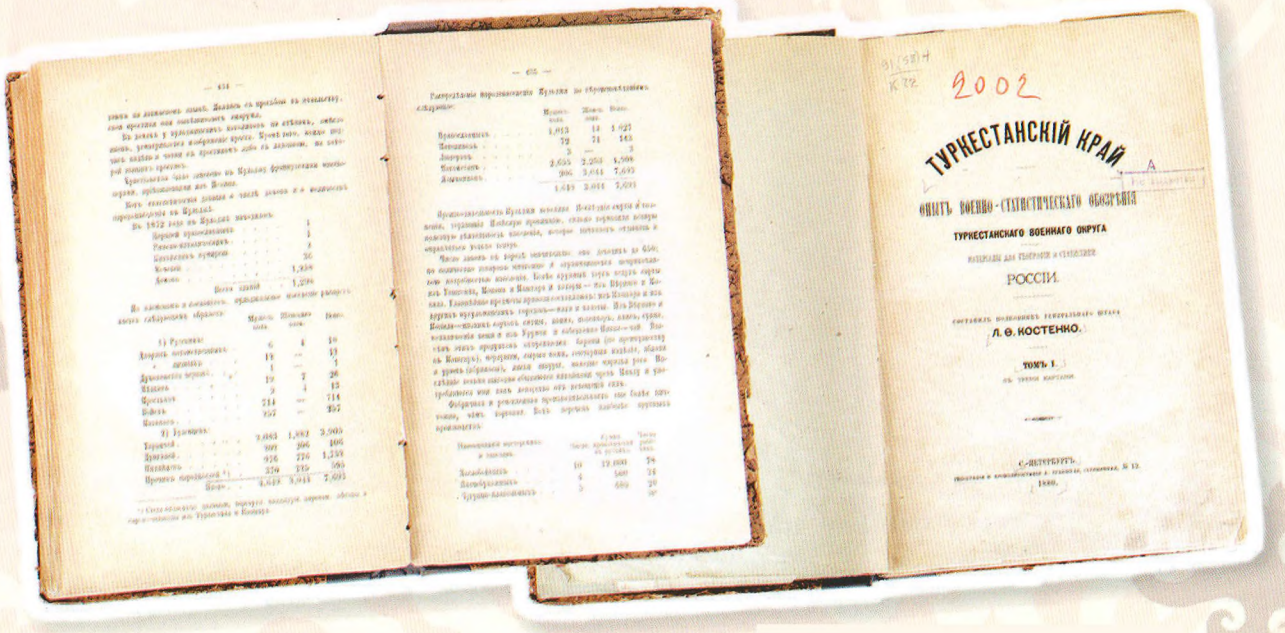

М.В. ЛАВРОВ. Туркстан. Крайдын географиясы жана тарыхы. 1916

Бул эмгек Туркстан крайы менен тааныштырууга арналган окуу куралы болуп саналат. Автор Туркстандын географиялык абалы, климаты, суулары, сугат жерлери, өсүмдүктөрү, айбанаттар дүйнөсү, өнөр жайы, жол катнашы, билим алуусу жана Жети-Суу, Сыр-Дарыя, Самарканд, Фергана жана Каспий боюндагы облустардын административдик түзүлүшү тууралуу баяндайт. Китепте Бухара менен Хива бийликтери тууралуу маалыматтар бар. Ферганада, Жети-Сууда, Сыр-Дарыянын айрым облустарында, ошондой эле Чыгыш Туркстанда отурукташкан кара кыргыздардын тарыхы, алардын конуштары жөнүндө маалыматтар бар. Ошондой эле Чыгыш Туркстандын түндүк бөлүгүндө көчмөн турмушта жашашкан, 15-кылымда Акмоло облусунда пайда болгон, Балхаш менен Ысык-Көлдүн аралыгын ээлеген кыргыз-казактар жөнүндө да айтылат. Китеп ислам тууралуу макала менен аяктайт.

М.В. ЛАВРОВ. Туркестан. География и история края. 1916

Настоящий труд представляет собой учебное пособие, предназначенное для знакомства с Туркестанским краем. Автор рассказывает о географическом положении Туркестана, о его климате, орошении, растительном и животном мире, промышленности, путях сообщения, образовании, административном устройстве в Семиреченской, Сыр-Дарьинской, Самаркандской, Ферганской и Закаспийской областях. Имеются сведения о Бухарских и Хивинских владениях. Приведены исторические сведения о каракиргизах, раскинувших свои кочевья в Фергане и Семиречье, частично в Сыр-Дарьинской области, а также в Восточном Туркестане. В северной части Восточного Туркестана кочевали киргиз-казаки, появившиеся в 15 в. из Акмолинской области и занявшие пространство между Балхашем и Иссык-Кулем. Заканчивается пособие статьей об исламе.

M.V. LAVROV. Turkestan. A Geography and History of the Region. 1916

This is a guidebook on Turkestan Krai. The author describes the geographic location of Turkestan, its climate, irrigation, flora and fauna, industries, communication, education, administrative structure in Semirechie, Syr Darya, Samarkand, Ferghana and Zakaspiy Oblasts. Information is included on Bukhara and Khiva. There is historical information on the Kara-Kyrgyz that settled nomad camps in Ferghana and Semirechie, partially in Syr Darya and in Eastern Turkestan. Kyrgyz-Kazakhs roamed the northern part of Eastern Turkestan, having originated in the 15th century in the Akmola Oblast and settled between Lakes Balkhash and Issyk Kul. The guidebook finishes with an article on Islam.

А. МИДДЕНДОРФ. Фергана өрөөнүнүн очерктери. 1882

1878-жылы автор Ферганада болуп, ал жерди өзүнүн чыгармасында кадастр катары сүрөттөгөн. Фергана тууралуу орографиялык жана географиялык баяндама берилген, жер кыртышы, климаты, дыйканчылыгы, мал чарбачылыгы, өсүмдүктөрү жөнүндө да маалымдалган. Фергана өрөөнү тууралуу жалпы баяндама берилген. Жер кыртышынын шарттарын таанып билүү үчүн Фергананын ар кайсы жерлеринен алынган кыртыш үлгүлөрүнүн химиялык анализи өзгөчө маанилүү болгон. Аны иштеп чыгууну профессор К. Шмидт жүзөгө ашырган. Аталган эмгектеги тыянактар, жоболор жана ой толгоолор үчүн алар бекем негиз боло алган.

А. МИДДЕНДОРФ. Очерки Ферганской долины. 1882

В 1878 г. автор посетил Фергану и в настоящем сочинении дал ее описание с точки зрения кадастра. Здесь даются орографический и географический обзор, рассматриваются особенности почвы, климата, описаны земледелие, скотоводство, растительность. Дан общий обзор Ферганской долины. Особое значение для описания почвенных условий Ферганы имеют подробные химические анализы почвенных образцов, взятых из различных мест Ферганы и обработанных профессором К. Шмидтом. Они представляют прочную основу для выводов, положений и рассуждений, которые приведены в данном сочинении.

A. MIDDENDORF. Ferghana Valley Sketches. 1882

In 1878 the author visited Ferghana and described it in this book from the point of view of a land surveyor. Included within are: orographic and geographic reviews, an examination of soil and climate, and descriptions of farming, livestock breeding and vegetation. The book also contains a general review of the Ferghana Valley. A detailed chemical analysis of soil samples taken from different places in Ferghana and processed by professor K. Schmidt are of special significance for a description of soil specifics of the Ferghana Valley. It lays solid ground for the conclusions, provisions and assumptions that are presented in this book.

Д.И. МУШКЕТОВ. Нарын крайына жана Кашкарга сапар. 1918

Күндөлүк түрүндө жазылган бул жол макалаларында негизинен автордун өзү басып өткөн жерлердин геологиялык түзүлүштөрү изилденген. Автор Фергана тоо кыркалары өзүнүн жайгашкан абалы боюнча Алтай менен Теңир-Тоонун ортосун бөлүп турат деген көптөгөн орографтардын шектүү көз караштарын жокко чыгарып, ал тескерисинче аларды бириктирип турарын далилдөөгө жетише алган. Ал эми Алтай тоо кыркалары Теңир-Тоонун түштүк жагы менен биригип, анын уланды бутагы деп далилдеген. Ал жерлердин тектоникасы менен бирге Теңир-Тоонун муз баскан жерлери тууралуу маселелерди да караган.

Д.И. МУШКЕТОВ. Поездка в Нарынский край и в Кашгарию. 1918

Путевые заметки, изложенные в форме дневника, посвящены в основном геологическому описанию участков местности, пройденных самим автором. Своей поездкой автору удалось доказать, что Ферганский хребет, смущавший всех орографов своим положением, является не перегородкой между Алтаем и Тянь-Шанем, а, наоборот, перемычкой, соединяющей их. И кроме того, Алтайский хребет является продолжением крайней южнотянь-шаньской ветви. Наряду с тектоникой здесь рассматриваются вопросы оледенения Тянь-Шаня.

D.I. MUSHKETOV. A Trip to Naryn and Kashghar. 1918

These travel notes presented in the form of a diary focus mostly on a geological description of places visited by the author. During his trip, the author managed to prove that the Ferghana mountain range, the location of which had previously confused orographs, did not divide the Altai and Tien Shan mountain ranges, but rather served as a crosspiece connecting them. He also discovered that the Altai mountain range is an extension of the outside southern Tien Shan branch. The book also examines tectonics and the glaciation of the Tien Shan.

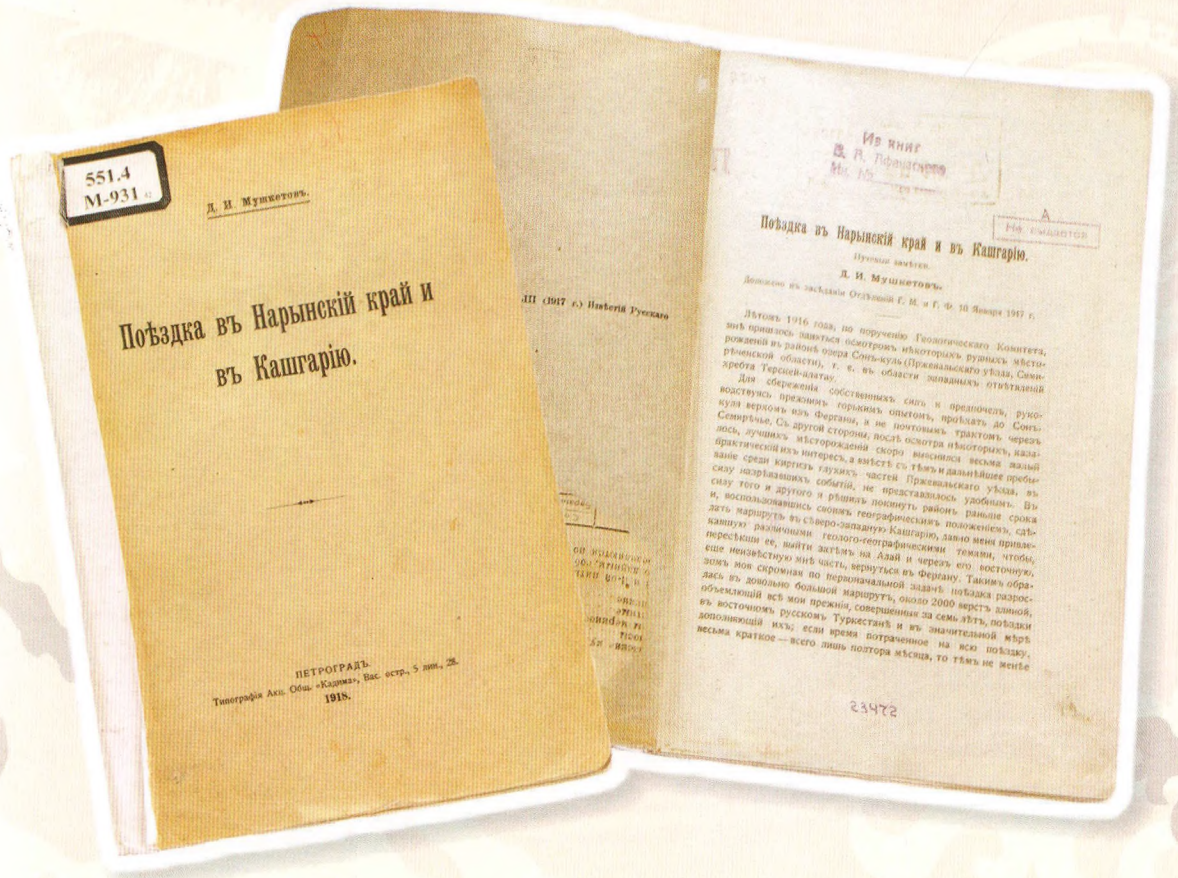

Д.Д. ПЕДАШЕНКО. Түркстан фаунасы жөнүндө очерктер. 1906

Китепте Д.Д. Педашенконун чогулткан материалдарынын негизинде Түркстандын фаунасы жөнүндө кеңири маалымат бар. Ысык-Көл менен Чатыр-Көлдөгү Amphipoda жөнүндө баяндама берилген.

Д.Д. ПЕДАШЕНКО. Очерки фауны Туркестана. 1906

В книге представлено подробное описание фауны Туркестана на основании материала, собранного автором. Дается описание Amphipoda, водящегося в озерах Иссык-Куль и Чатыр-Куль.

D.D. PEDASHENKO. Turkestan Fauna. 1906

This book has a detailed description of Turkestan fauna based on work gathered by the author. It includes a description of Amphipoda from Lakes Issyk Kul and Chatyr Kul.

В.П. СЕМЕНОВ-ТЯНЬ-ШАНСКИЙ. Россия. Биздин Ата-Мекендин толук географиялык баяндалышы. Т.19. Түркстан крайы. 1913

Бул китеп 3 бөлүктөн турат. Биринчи бөлүгү Түркстан аймагынын жер бетинин формасы жана жер кыртышынын түзүлүшү, климаты, өсүмдүктөр жана жаныбарлар дүйнөсү жөнүндө камтыйт. Экинчи бөлүк Түркстандын тарыхый тагдырына, маданият жаатында жетишкендиктерине, ошондой эле Түркстан элинин аймактар боюнча жайгашышына, этногеографиялык курамына, турмушуна жана маданиятына арналган. Үчүнчү бөлүк Фергана, Памир, Аму-Дарыя жана анын бассейни, Жети-Суу жана Борбордук Теңир-Тоо жөнүндө, ошондой эле кээ бир эл жашаган конуштар менен темир жолдор тууралуу маалымат берилет.

В.П. СЕМЕНОВ-ТЯНЬ-ШАНСКИЙ. Россия. Полное географическое описание нашего отечества. Т.19. Туркестанский край. 1913

Том включает 3 раздела. В первом разделе дано описание формы поверхности и строения земной коры в пределах Туркестана, климата, растительного и животного мира. Второй раздел повествует об исторической судьбе Туркестана и его культурных успехах, а также даются сведения о распределении населения Туркестана по территории, его этнографическом составе, быте и культуре. Третий раздел включает сведения о Фергане, Памире, Аму-Дарье и ее бассейну, Семиречью и Центральному Тянь-Шаню, а также об отдельных населенных пунктах и железнодорожных путях.

V.P. SEMENOV-TIENSHANSKIY. Russia. A Complete Geographic Description of Our Country. Vol. 19. Turkestan Krai. 1913

The volume consists of 3 sections. The first section gives a description of the surface and crust structure in Turkestan, as well as the climate, flora and fauna. The second section tells about the historical destiny of Turkestan and its cultural achievements, the settlement of its population, its ethnographic composition, lifestyle and culture. The third section has information on the Ferghana Valley, the Pamir Mountains, the Amu Darya River and its basin. It also includes descriptions of Semirechie and the Central Tien Shan, as well as select settlements and railroads.

ЖЕТИ-СУУ. 1915

Бул китепте Түркстан крайы жөнүндө энциклопедиялык маалыматтар берилген, ага 1899-жылы эки облус (Каспий бою жана Жети-Суу) кошулган. Биринчи бөлүгү административдик түзүлүшүн жана орографиясын баяндоого арналган. Экинчи бөлүгү аймактын климаты тууралуу жана орто азиялык чарба жүргүзүүнүн жалпы мүнөзүнө анын тийгизен таасири жөнүндө маалыматты камтыйт. Китептин дагы бир бөлүгү Түркстандын жер кыртышына арналган, жер семирткичтери, дыйканчылыгы, айыл-чарба машиналары жана шаймандары, жумушчу күчтөрү, чарба жүргүзүү, жер которуштуруп айдоо системасы, маданий өсүмдүктөрү жана аларды өндүрүү жөнүндө жазылган. Ошону менен бирге китептеги бир катар макалаларда бодо малды төлдөтүү, аарычылык, балык уулоочулук, айыл-чарба азыктарын кайра иштетүү жөнүндө жазылган. Китепте Р.Р. Шредердин «Кургак дыйканчылык» жана Ч. Скофилддин «Кемин бассейнин-деги кургак дыйканчылык» деген макалалары берилген.

СЕМИРЕЧЬЕ. 1915

Работа содержит энциклопедические данные о Туркестанском крае, к которому в 1899 году были присоединены еще две области (Закаспийская и Семиреченская). Первая глава посвящена описанию административного устройства края и орографии. Вторая глава содержит сведения о климате края и его влиянии на общий характер среднеазиатских хозяйств. Одна из глав посвящена анализу почв Туркестана; имеются сведения об удобрениях, об общих вопросах земледелия, о сельскохозяйственных машинах и орудиях, рабочей силе, системе хозяйства и севооборотах, культурных растениях и способах их возделывания. В ряде статей описывается опыт разведения крупнорогатого скота, пчеловодство, рыболовство и техническая переработка сельскохозяйственной продукции. В книге опубликованы статья Шредера Р.Р. «О сухом земледелии» и статья Скофилда Ч. «Сухое земледелие в Кеминском бассейне».

SEMIRECHIE. 1915

The work contains encyclopedic data on the Turkestan region which had two more provinces added since 1899 (Zakaspiiskaya and Semirechenskaya). The first chapter offers a description of the administrative structure of the region and its orography. The second chapter contains information on the climate of the region and its general impact on Central Asian farming. One of the chapters focuses on an analysis of Turkestan soils; there is information on fertilizers, general farming issues, agricultural machinery and equipment, the labor force, farming systems and crop rotation, cultural crops and their cultivation. A number of articles describe the experience of livestock breeding, apiculture, fishing and the technical processing of agricultural produce. The book includes R.R. Shreder's article, "On Cultivation of Arid Lands," and Ch. Skofield's "Cultivation of Arid Lands in the Kemin Basin."

В. СИВЕРС. Азия. 1909

Профессор Вильгельм Сиверстин эмгеги 19-кылымдын аягы - 20-кылымдын башында кыргыздар жашаган Орто Азиянын Теңир-Тоо аймагынын геологиялык, географиялык, демографиялык, социалдык жана экономикалык түзүлүштөрүн изилдөөдө илимий чоң мааниге ээ. Китеп айрым географиялык облустарга жана өлкөлөргө арналган бир нече бөлүктөн турат. Китепте көптөгөн сүрөттөр жана карталар берилген.

В. СИВЕРС. Азия. 1909

Труд профессора Вильгельма Сиверса представляет огромную научную ценность для изучения геологического, географического, демографического и социально-экономического устройства Тянь-Шаньского района Центральной Азии, в котором в конце 19 в. – начале 20 в. проживали киргизы. Книга состоит из нескольких разделов, посвященных отдельным географическим областям и странам и снабжена многочисленными рисунками и картами.

V. SIVERS. Asia. 1909

Professor Wilgelm Sivers's work of the highest scientific value covers the geological, geographical, demographic and socio-economic structure of the Tien Shan Raion of Central Asia, where Kyrgyz resided from the late 19th to the early 20th centuries. The book consists of several sections which are dedicated to separate geographic oblasts and countries. The book has numerous pictures and maps.

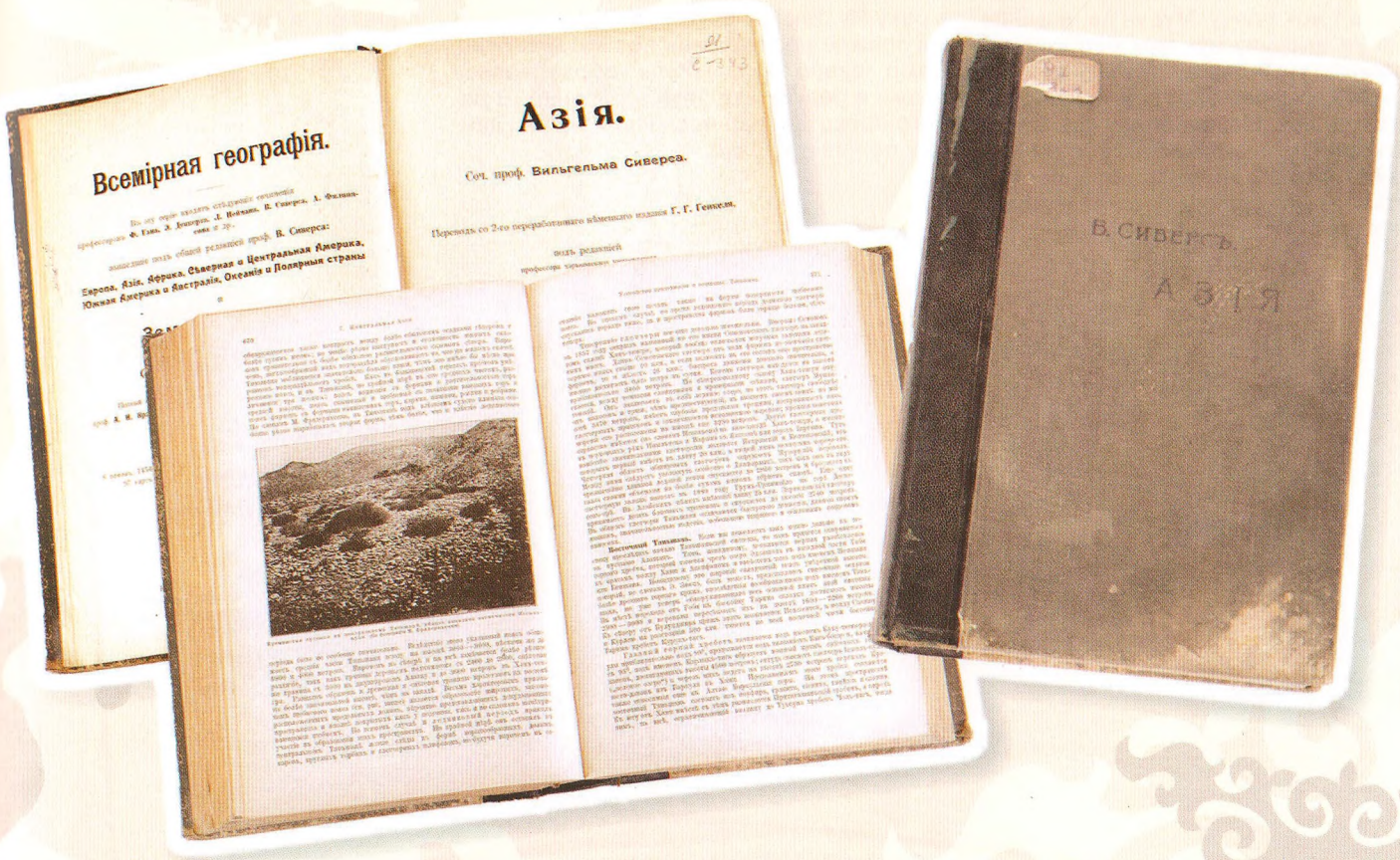

А. ЧАЙКОВСКИЙ. Түркстандагы маанилүү нивелировка (план менен). Каспий деңизиндеги бул аймактын суу системаларынын мурдагы агымын калыбына келтирүү жөнүндө долбоор. 1908

Бул долбоордо географиялык жактан кызыкчылык жараткан Ысык-Көлдүн батыш жагында жайгашкан жердин нивелировкасы боюнча жүргүзүлгөн иштер көрсөтүлгөн. Нивелировканын жыйынтыктары автордун Ысык-Көл өрөөнүндө мурда бир дарыя жок болуп кеткен деген божомолун иш жүзүндө тастыктаган. Анын корутундусу боюнча, жоголгон дарыянын негизги агымдарын жараткан Ысык-Көлдүн дарыя системасы тоолордон агып келгендиги талашсыз. Анда ал өрөөндө көл жок болчу. Мурун да, азыр да башка агып чыгуучу нук жок болгондугуна байланыштуу, өрөөндү суу менен камсыз кылган дарыялар бир гана Чүй дарыясына агып түшчү. Ысык-Көлдүн өзү болсо жер титирөөнүн натыйжасында кийинчереек пайда болгон. Китепте нивелировка жыйынтыктары тууралуу бир нече таблица берилген.

А. ЧАЙКОВСКИЙ. Важная нивелировка в Туркестане (с планом). Проект восстановления прежнего течения речной системы этого края в Каспийское море. 1908

В данном проекте представлена работа по нивелировке местности, прилегающей на западе к озеру Иссык-Кулю, что представляет значительный географический интерес. Нивелировка на практике подтвердила раннее предположение автора об исчезнувшей реке в Иссык-Кульской долине. Он делает вывод о том, что Иссык-Кульская речная система, представлявшая ранее главные потоки реки, брала свое начало, несомненно, в горах. Озера в долине еще не было. Орошавшие долину реки должны были стекать только в реку Чу, так как другого выхода из долины прежде не было, как нет его и сейчас. Само озеро Иссык-Куль образовалось позже в результате землетрясений. В работе представлено несколько таблиц данных по нивелировке.

A. CHAIKOVSKIY. Important Leveling in Turkestan (with a Plan). A Restoration Project of the Former River System of this Region with Inflow to the Caspian Sea. 1908

This project describes work on leveling an area to the west of Lake Issyk Kul, an area of great geographic interest. Leveling in practice confirmed earlier assumptions of the author on the river that disappeared in the Issyk Kul Valley. He concludes that the Issyk Kul river system originated in the mountains. There was no lake in the valley yet. Rivers irrigating the valley were supposed to flow to the Chu River only due to the absence of other ways out of the valley, as it is now. Lake Issyk Kul appeared later as a result of an earthquake. The book contains several tables on leveling.

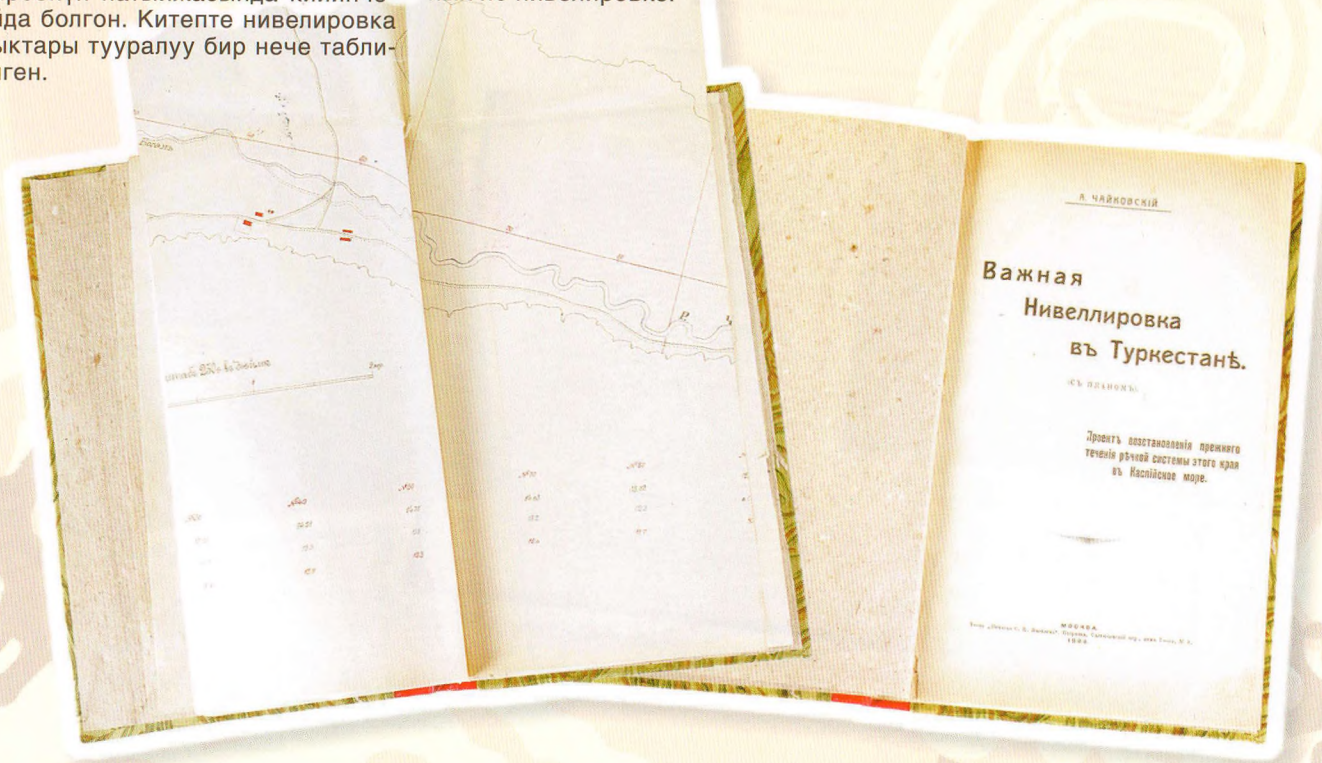

А. ЧАЙКОВСКИЙ. Түркстандын байыркы учуру. 1896

Автор Түркстанда узак мөөнөт кызмат өтөгөндөн кийин жана ошол аймак менен жакшылап таанышкан соң, Түркстандын жана анын дарыяларынын Ысык-Көл өрөөнү менен тикеден-тике байланышы бар деген пикирин айтат. Бул аймактын тарыхына тиешелүү булактар менен таанышып, автор өзүнүн божомолдорунун аныктыгын Библиядан, Иезекиил пайгамбардын китебинен жана Геродоттон тапкан. Китепте мына ушул маселе боюнча Страбондун географиясынан алынган далилдер берилген жана өзүнүн божомолдорунун туура экендигин ырастаган жүйөлөр келтирилген.

А. ЧАЙКОВСКИЙ. Далекое прошлое Туркестана. 1896

После продолжительной службы в Туркестане и основательного знакомства с краем автор высказывает мнение о наличии непосредственной связи Туркестана и его рек с Иссык-Кульской долиной. Изучая источники, относящиеся к истории этого края, он нашел подтверждение своей догадки в Библии, в книге пророка Иезекииля, а затем у Геродота. В книге представлен анализ сведений по данному вопросу, извлеченных из географии Страбона и приведены аргументы, подтверждающие правильность данного предположения.

A. CHAIKOVSKIY. The Remote Past of Turkestan. 1896

After lengthy service in Turkestan and thorough study of the region the author makes a statement on the direct connection of Turkestan and its rivers to the Issyk Kul Valley. By reviewing sources related to the history of this region, he found confirmation of his assumption in the Bible, in the Book of the Prophet Ezekiel and later in Herodot's works. The book analyzes data available on this issue that was extracted from Strabon's geography and gives arguments that prove the correctness of the assumption.

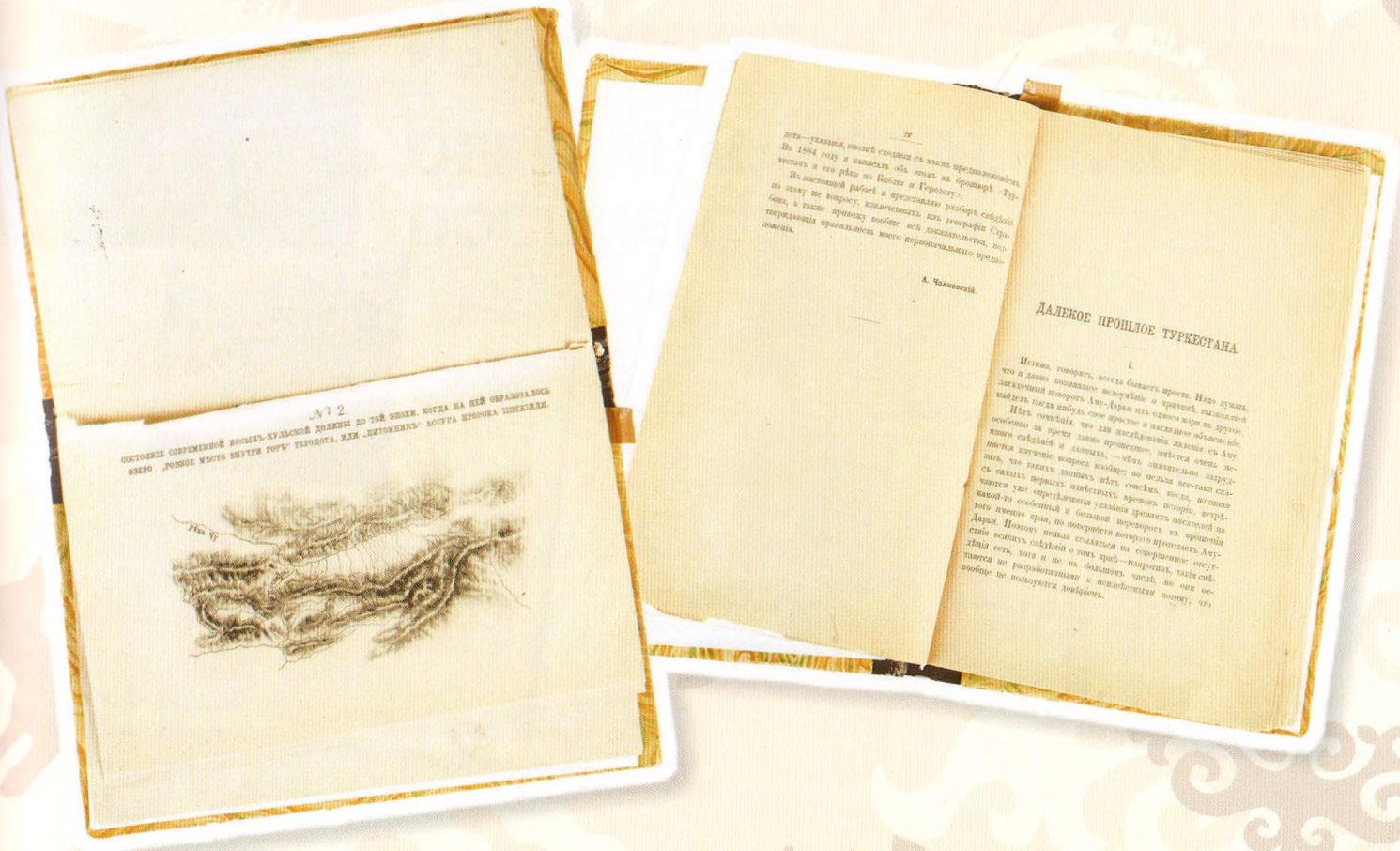

В.Н. ШНИТНИКОВ.
Жети-Сууга баруу. 1930

Бул эмгек мурдагы Жети-Суу облусунун аймагындагы экспедицияларды баяндоого арналган. Бул экспедициялар 1908-жылдан 1917-жылдарга чейин жүргүзүлгөн. Эмгек жалпы географиялык мүнөзгө ээ, анда жол күнделүгү түрүндө айрым маршруттар сүрөттөлгөн. Китепте ландшафттардын чиймелери менен сүрөттөрү берилген.

В.Н. ШНИТНИКОВ.
Поездки по Семиречью. 1930

В работе представлено описание экспедиций по территории бывшей Семиреченской области. Экспедиции эти совершены в период с 1908 по 1917 гг. Работа носит общегеографический характер, описание отдельных маршрутов дано в ней в форме путевого дневника. Книга сопровождается зарисовками и рисунками ландшафтов.

V.N. SHNITNIKOV.
Touring Semirechie. 1930

The book contains a description of expeditions through the territory of the former Semirechie Oblast. These expeditions took place between 1908 and 1917. The book presents general geographic content. It gives a description of certain routes in the form of a travel diary. The book contains sketches and pictures of landscapes.

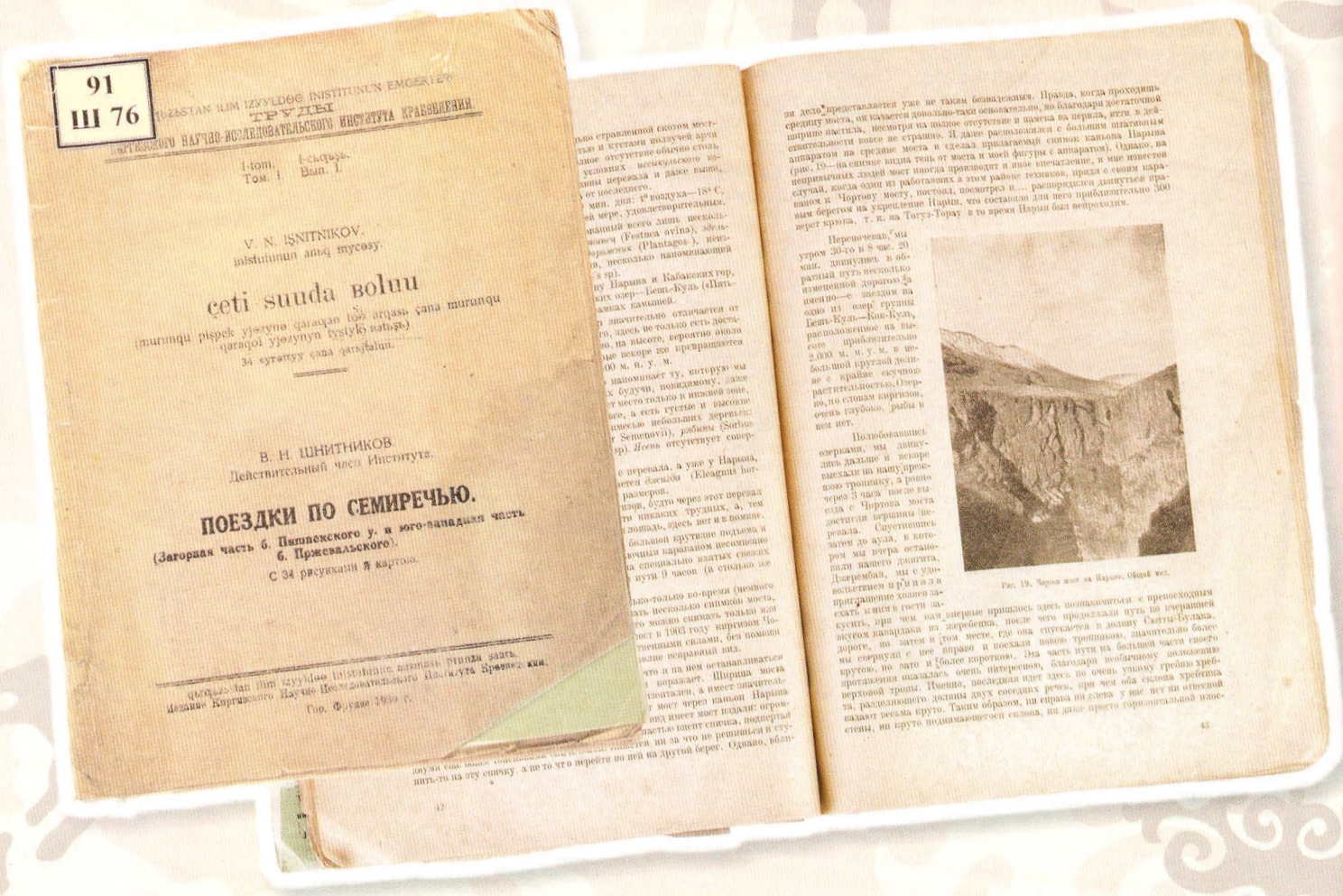

РАСМИЙ МАТЕРИАЛДАР ЖАНА ДОКУМЕНТТЕР

ОФИЦИАЛЬНЫЕ МАТЕРИАЛЫ И ДОКУМЕНТЫ

OFFICIAL MATERIALS AND DOCUMENTS

ТҮРКСТАН Компартиясынын II съездинин материалдары жана документтери. 1934

Түркстан Компартиясынын II съезди 1918-жылдын 17-29-декабрында өткөн. Съездде талкууланган борбордук маселелердин бири – дыйкандарга карата жүргүзүлгөн саясат болгон. Солчул эсерлерге каршы күрөшүү съезддин негизги маселелеринин бирине айланган. Съездде «кары коммунисттер», өкмөттөгү фракциялардын иштери тууралуу жана съезддин урааны – революциялык кыймылдын мындан ары өнүгүшү үчүн партиялык тазалоо жөнүндөгү докладдар жасалган. Китепке съезддин резолюциялары жана токтому, учурдагы маселелер боюнча баяндамалар, съезддин жалпы маселелерине арналып гезитке жарыяланган макалалар кирген.

МАТЕРИАЛЫ и документы II съезда Компартии Туркестана. 1934

II съезд Компартии Туркестана состоялся 17-29 декабря 1918 года. Одним из центральных вопросов, обсуждавшихся на съезде, была политика в отношении крестьянства, а также борьба с левыми эсерами. На заседании съезда слушались также доклады о «старых коммунистах», о работе фракции в правительстве, о чистке партии во имя дальнейшего развития революционного движения. В книге опубликованы резолюции и постановление съезда, доклады по текущим вопросам, а также газетные статьи, посвященные общим вопросам съезда.

MATERIALS and Documents of the 2nd Congress of the Communist Party of Turkestan. 1934

The Second Congress of the Communist Party of Turkestan took place on December 17 to 29, 1918. One of the major issues on its agenda was to define a policy towards peasants and the struggle against the left SRs (socialist revolutionaries). Presentations were made about “old communists” and the work of the faction in the government. The Congressional slogan, “Party cleansing in the name of the continued evolution of the revolutionary movement,” was also a topic of discussion. The book includes the resolutions and statements of the Congress, presentations on current issues, and newspaper articles covering various issues raised.

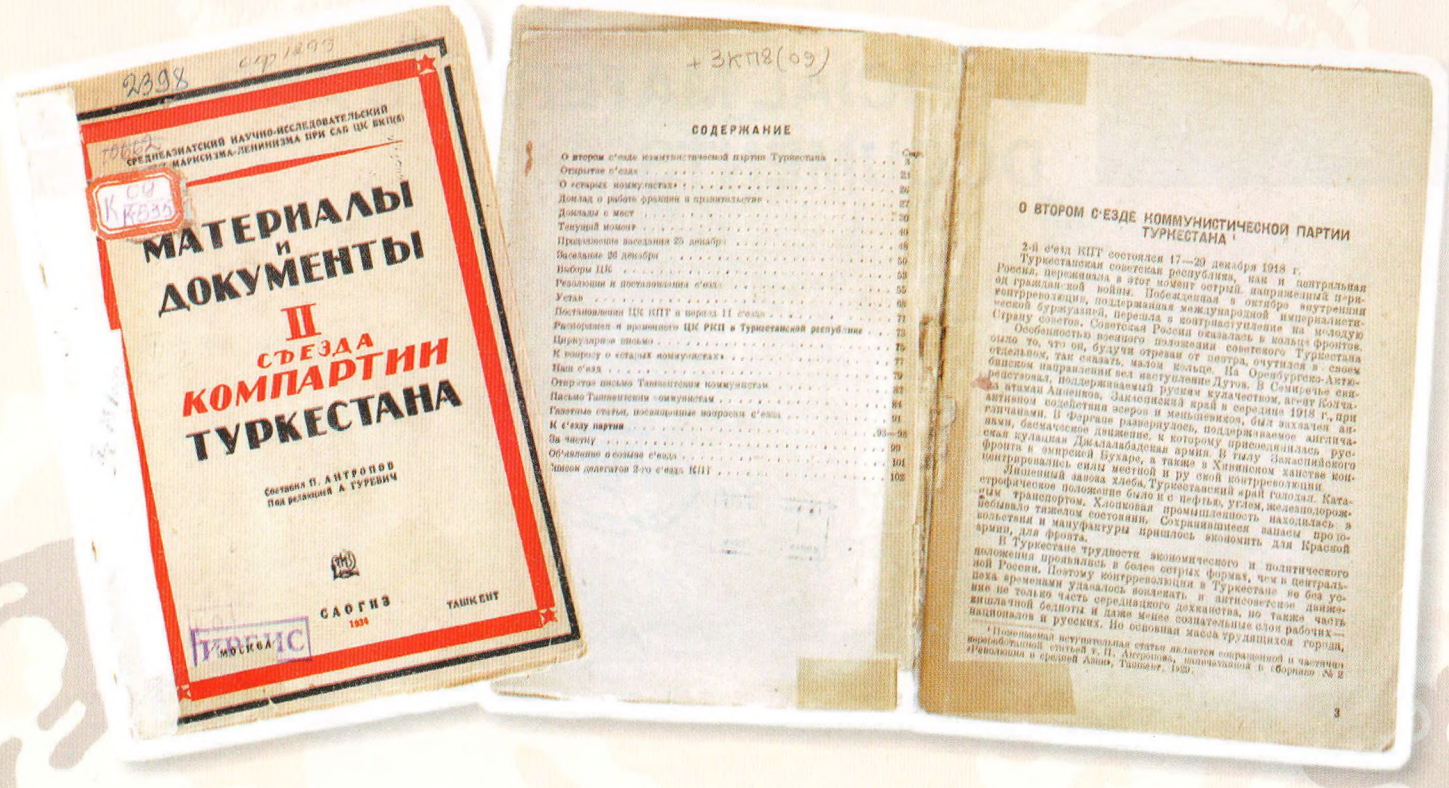

КЫРГЫЗ Автономиялуу ССРинин түзүлүшү. 1927

Китеп Кыргыз Автономиялуу ССРинин түзүлгөндүгү тууралуу тарыхый материалдардан турат. Кыргыз АССРинин Борбордук Аткаруу Комитетинин Төрагасы Абдыкадыр Орозбеков Бүткүл Россиялык Борбордук Аткаруу Комитетинин III сессиясында кыргыз жергесиндеги советтик маданий жана чарбалык курулуштун бардык тармактарындагы жетишкендиктер тууралуу баяндама жасаган. Ал Кыргыз автономиялуу облусунун Облустук Аткаруу Комитетинин атынан Бүткүл Россиялык Борбордук Аткаруу Комитетинин Президиумуна автономиялуу облусту Автономиялуу Советтик Социалисттик Республикасы кылып кайра түзүү сунушу менен кайрылган. Бүткүл Россиялык Борбордук Аткаруу Комитетинин 1926-жылдын 1-февралындагы токтому менен РСФСРдин тутумундагы Кыргыз автономиялуу облусу Кыргыз Автономиялуу Советтик Социалисттик Республикасы болуп кайра түзүлгөн. Кыргызстан Советтеринин боло турган съездинде Борбордук Аткаруу Комитетин шайлоого жана республикалык бийлик аппаратын уюштурууга уруксат берилген.

ОБРАЗОВАНИЕ Киргизской Автономной ССР. 1927

Книга содержит исторический материал об образовании Киргизской автономной ССР. Председатель ЦИК Киргизской АССР Абдыкадыр Уразбеков, выступая на III сессии Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета (ВЦИК), сделал доклад о достижениях кыргызского края на всех фронтах советского культурного и хозяйственного строительства. От имени Областного Исполнительного Комитета Киргизской автономной области он обратился в Президиум ВЦИК с просьбой разрешить преобразовать автономную область в Автономную Социалистическую Советскую Республику. По постановлению ВЦИК от 1 февраля 1926 года, автономная Киргизская область, входящая в состав РСФСР, преобразована в Киргизскую Автономную Советскую Социалистическую Республику. Предстоящему съезду Советов Киргизии было разрешено избрать Центральный Исполнительный Комитет и произвести организацию республиканского аппарата власти.

FORMATION of the Kyrgyz Autonomous SSR. 1927

This book contains historical evidence of the establishment of the Kyrgyz Autonomous SSR. Abdykadyr Urazbekov, Chairman of the Central Executive Commission of the Kyrgyz ASSR, made a presentation on the achievements of the Kyrgyz Krai in all areas of Soviet cultural and economic development at the 3rd session of the All-Russian Central Executive Committee (ARCEC). On behalf of the Oblast Executive Committee of the Kyrgyz Autonomous Oblast, he appealed to the ARCEC Presidium asking permission to transform the autonomous oblast into the Kyrgyz Autonomous Soviet Socialist Republic. The ARCEC passed a resolution on February 1, 1926, transforming the autonomous Kyrgyz oblast, which was part of the RSFSR, into the Kyrgyz Autonomous Soviet Socialist Republic. The upcoming congress of the Kyrgyz Council was allowed to elect the Central Executive Committee and organize a republican governing body.

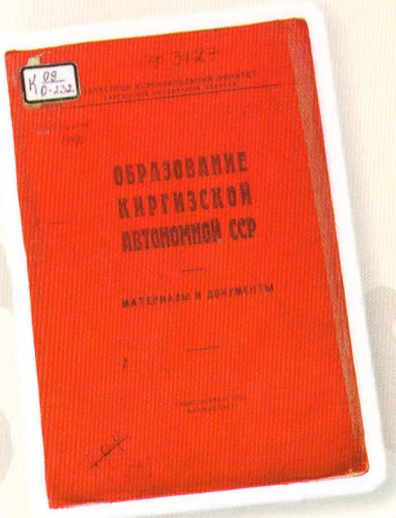

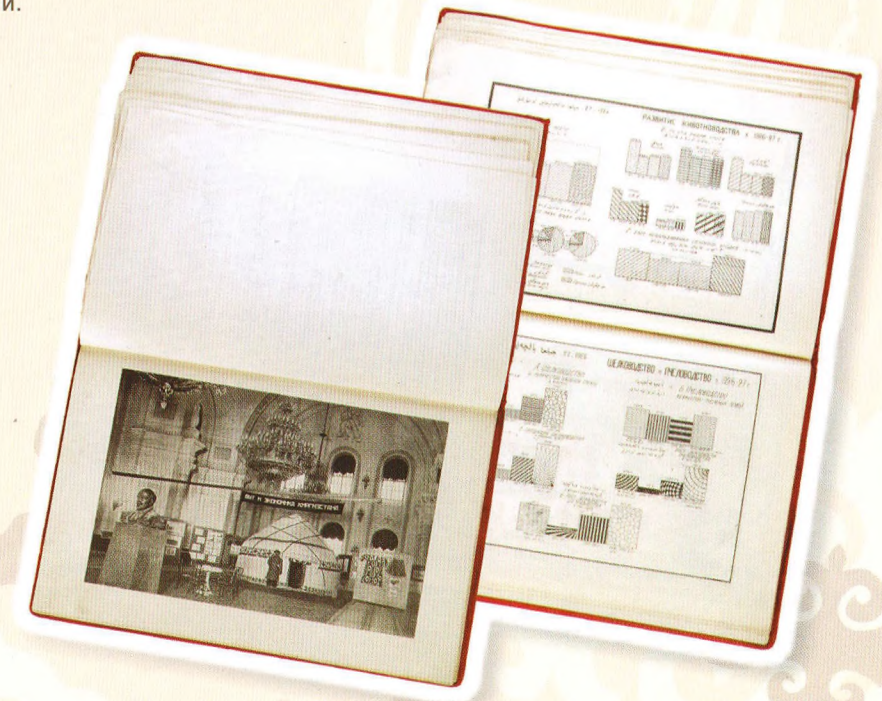

ОРТО АЗИЯНЫН улуттук бөлүнүшү жөнүндө. 1934

1934-жылы 5-сентябрда Орто Азиянын улуттук бөлүнүшүнүн 10 жылдыгына байланыштуу БКП(б)нын Борбордук Комитетинин Орто Азия бюросунун пленуму болуп өткөн. Пленумдун материалдарынан Орто Азия элдеринин улуттук бөлүнүшүнүн себептерин, союздук республика болуп түзүлгөн Өзбекстандын, Түркмөнстандын, Тажикстандын жана Кыргыз жана Кара-Калпак Автономиялуу ССРинин он жыл ичинде жетишкендиктери менен ийгиликтери жөнүндө билсе болот. Улуттук бөлүнүшүү Орто Азиянын бытыранды элдерин бир бүтүн, бириккен мамлекеттик түзүлүшкө бириктирүүнүн ири фактору болгон.

О НАЦИОНАЛЬНОМ размежевании Средней Азии. 1934

5 сентября 1934 года состоялся Пленум Средазбюро ЦК ВКП(б), посвященный 10-летию национального размежевания Средней Азии. Из материалов Пленума можно узнать о причинах национального размежевания народов Средней Азии, о достижениях и успехах за десятилетие с момента образования союзных республик – Узбекистана, Туркменистана, Таджикистана и Автономных ССР – Киргизии и Кара-Калпакии. Национальное размежевание явилось крупнейшим фактором объединения разрозненных частей отдельных народностей Средней Азии в единое государственное образование.

THE NATIONAL Demarcation of Central Asia. 1934

On September 5, 1934, the Plenary session of the Central Asian Bureau of the Central Committee of the Communist Party took place recognizing the 10th anniversary of the national demarcation of Central Asia. Plenary session speakers discussed reasons for the national separation of the Central Asian nations, achievements and successes made in the 10 years following the formation of the republics of Uzbekistan, Turkmenistan, and Tajikistan, and the Autonomous Soviet Socialist Republics of Kyrgyzia and Karakalpakia. National demarcation was the largest factor uniting dispersed factions of individual ethnicities of Central Asia into unified states.

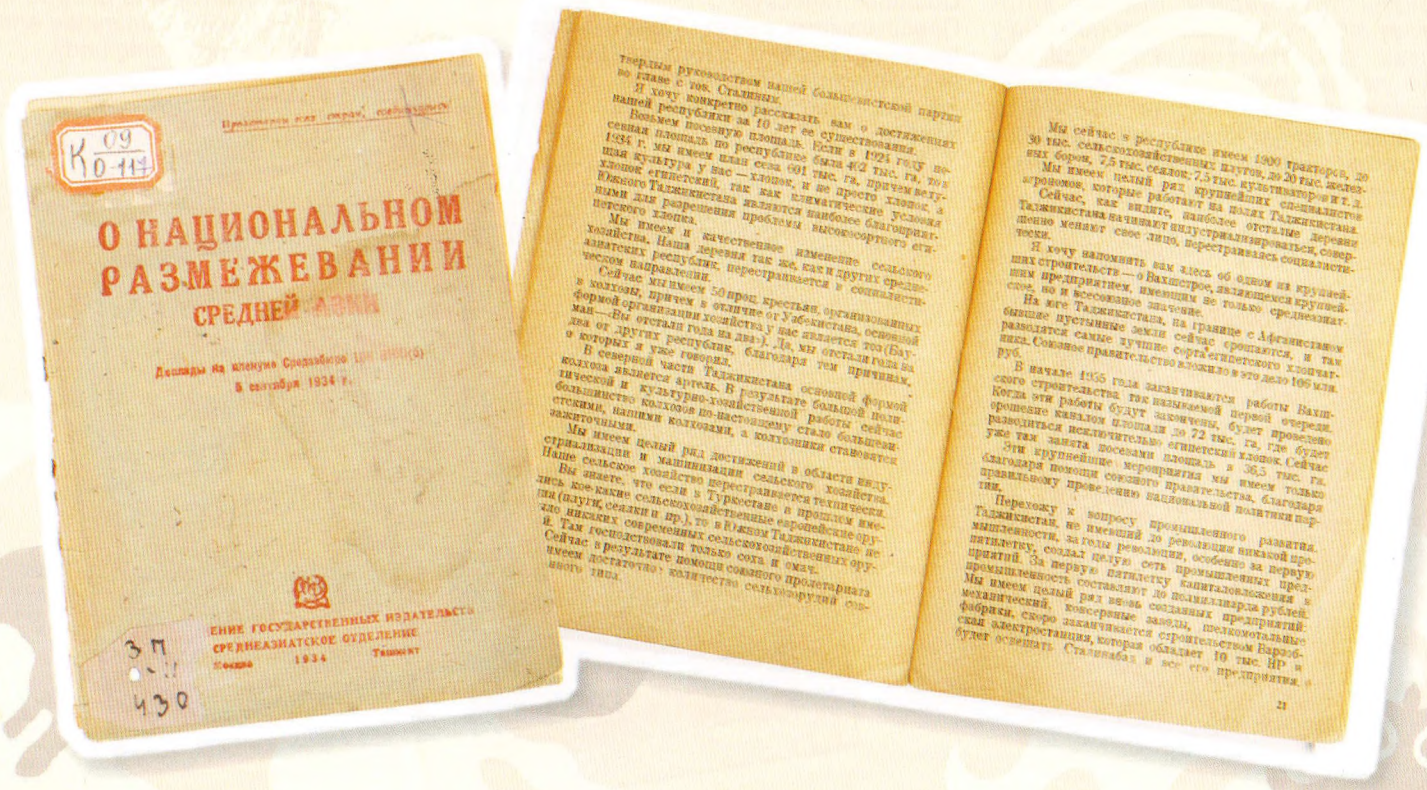

КЫРГЫЗСТАНДЫН ТАРЫХЫ ЦИФРАЛАРДА

ИСТОРИЯ КЫРГЫЗСТАНА В ЦИФРАХ

KYRGYZ HISTORY IN NUMBERS

РОССИЯ империясынын жалпы эл каттоосу, 1897 (Жети-Суу облусу). 1905

Жети-Суу облусу 1867-жылы негизделген. Орустар келгенге чейин, бул аймакта жалаң көчмөн кыргыздар жана кара кыргыздар жашаган. Улуу урматтуу падышанын буйругу менен 1902-жылдын январында түзүлгөн Өзгөчө Кеңешмеге 1897-жылы жүргүзүлгөн Биринчи жалпы эл каттоонун материалдарын иштеп чыгуу тапшырылган. Жети-Суу облусу боюнча маалыматтарды иштеп чыгууда маалыматтарды санап чыгуу үчүн электр машинасына кошумча өзгөчө жабдуу пайдаланылып, иш тезирээк бүткөн. Облустун калкы «эркек аялдарды кошкондо» 987863 деп аныкталган. Түркстан генерал-губернаторлугунун Жети-Суу облусу алты уезддан жана шаарлардан турган. Жыйнактын цифралык маалыматтарында бардык уезддер боюнча, анын ичинде Кыргызстандын курамдык бөлүгү болуп саналган Пишпек, Пржевальск уезддери боюнча толук статистикалык маалыматтар бар.

ВСЕОБЩАЯ перепись населения Российской империи, 1897 (Семиреченская область). 1905

Семиреченская область основана в 1867 году. До прихода русских на эту территорию она была населена исключительно кочевниками-киргизами и каракиргизами. На Особое Совещание, проведенное по Высочайшему повелению в январе 1902 года, было возложено проведение работ по разработке материалов Первой всеобщей переписи населения 1897 года. При разработке данных по Семиреченской области было использовано особое приспособление к электрической машине для подсчета информации, что значительно ускорило производство работы. Население области определилось как 987863 «душ обеих полов». Семиреченская область Туркестанского генерал-губернаторства состояла из шести уездов и городов. Цифровая информация сборника содержит полные статистические данные по всем уездам, в том числе по Пишпекскому и Пржевальскому, которые являлись составными частями Киргизии.

NATIONAL Census of the Russian Empire, 1897 (Semirechie Oblast). 1905

Semirechie Oblast was founded in 1867. Before Russians took this territory it was exclusively populated by nomadic Kyrgyz and Kara-Kyrgyz. A special council established in January 1902 was assigned to develop materials for the first comprehensive national census of 1897. Population data on Semirechie Oblast was processed with the help of a special computing device attached to an electric machine which significantly sped up the computing process. The population of the province at that time amounted to 987,863 persons of both genders. The Semirechie Oblast of Turkestan General-Governorship consisted of six counties and cities. Numbers presented in the book contain complete statistical data on all counties including Pishpek and Przhevalsk, which were part of Kyrgyzia.

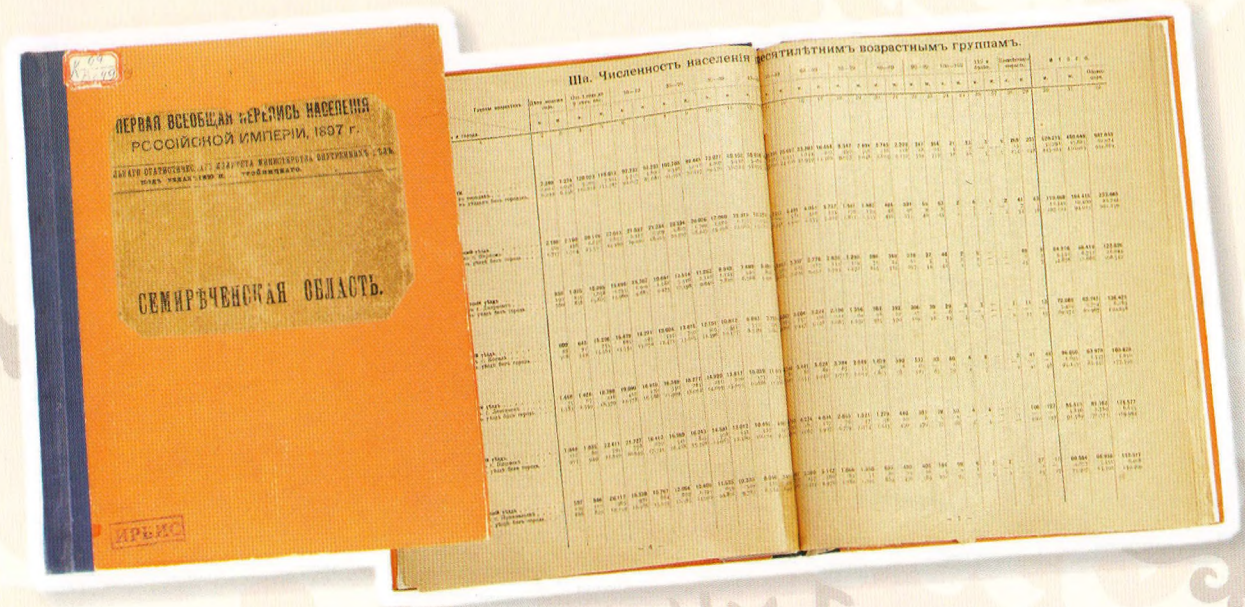

БҮТКҮЛ союздук 1926-жылдагы эл каттоо: Кыргыз АССРи. 1928

1917-жылдагы революциядан кийин биринчи жолу Кыргызстандын аймагында улутка тийиштүүлүгү, эне тили, жашы жана сабаттуулугу боюнча кең-кесири эл каттоо жүргүзүлгөн. Каттоо ишин уюштуруу өтө оор жүргөн. Бардык эле жерде каттоо материалдарын тиешелүү сапатта камсыз кылууга мүмкүн болгон эмес. Кыргыз, орус тилдерин жакшы билген жана айрым статистикалык изилдөөлөрдү түшүнө билген кызматкерлер жетиштүү болгон эмес. Бардык маалыматтар 1927-жылдын 1-январына карата административдик бөлүнүү боюнча берилген. Азыркы учурда Кыргыз Республикасынын курамына кирген Исфана району каттоо жүрүп жаткан мезгилде иш жүзүндө Өзбек ССРинин курамында болчу. Ошондуктан Исфана району боюнча маалыматтар Өзбекстанга арналган томго жарыяланган.

ВСЕСОЮЗНАЯ перепись населения 1926 года: Киргизская АССР. 1928

Впервые после революции 1917 г. на территории Кыргызстана проведена обстоятельная перепись населения по национальной принадлежности, родному языку, возрасту и уровню грамотности. Организация переписи проходила с величайшими трудностями: не везде удалось обеспечить надлежащее качество переписного материала, не хватало сотрудников, хорошо владеющих кыргызским и русским языками и имеющих навыки проведения статистических исследований. Все данные приводятся в соответствии с административным делением, существовавшим на 1 января 1927 года. Район Исфана, входящий в настоящее время в состав Кыргызской Республики, во время переписи фактически находился в составе Узбекской ССР, поэтому данные переписи по Исфанейскому району помещены в томе, посвященном Узбекистану.

THE UNIONWIDE Census of 1926: Kyrgyz ASSR. 1928

For the first time since the Revolution of 1917, a thorough census was conducted on the territory of Kyrgyzstan, taking into account ethnicity, language, age and literacy. The census was conducted with great difficulty. It was not always possible to ensure the proper quality of census papers. Furthermore, there was a shortage of census staff who could speak Kyrgyz and Russian equally well and who were adequately trained in conducting statistical research. All data was provided in accordance with the administrative structure of the Kyrgyz ASSR as it stood on January 1, 1927. Isfana raion, currently part of the Kyrgyz Republic, at the time of the census belonged to Uzbekistan. Therefore, data on Isfana raion can be found in the volume on Uzbekistan.

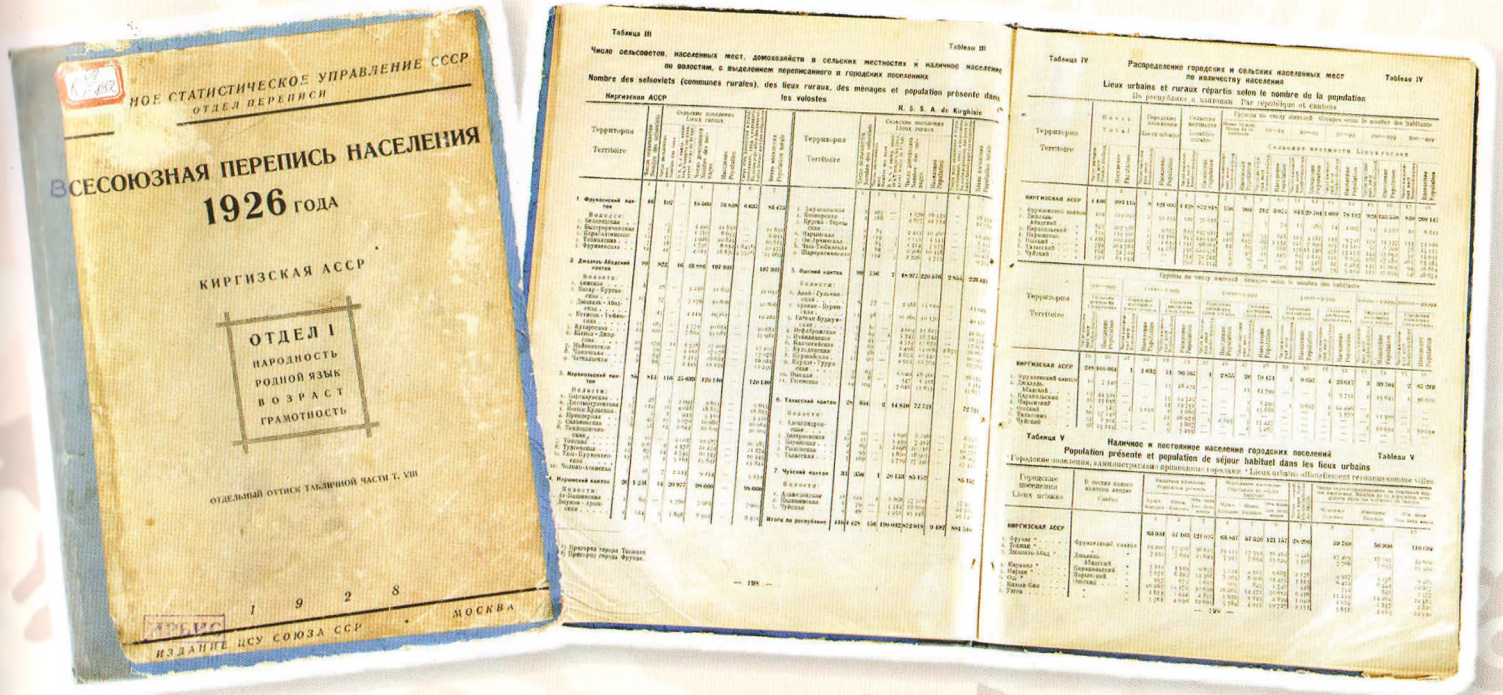

ФЕРГАНА облусунун (Ош, Скобелев жана Кокон уезддери) түштүк бөлүгүнүн көчмөн кыргыз калкынын жерди пайдалануусу боюнча материалдар. 1915

Ферғананын түштүк бөлүгүнө Ош, Скобелев жана Кокон уезддери кошулуп турган, алар түндүк жагынан Сыр-Дарыя өзөнү, түштүгүндө Алай жана Түркстан тоо кыркалары менен чектеш жайгашкан. Фергана облусунун түштүк жагындагы жергиликтүү калктын чарбачылыгын изилдеген статистикалык иштер 1913-жылы жүргүзүлгөн. Китепте кыргыз уезддеринин рельефи жана геологиялык шарттары, климаты жана чарба жүргүзүү шарттары, ошондой эле жерди пайдалануу нормалары жазылган. Статистикалык изилдеелер менен бирге, көчмөндөр ээлеген аймакты мензулдук сүрөткө тартуу жүргүзүлгөн, ал карта китепке тиркелген. Ошол тартылган сүрөттөрдүн негизинде жерди пайдалуу боюнча карта түзүлгөн, ал карта ушул китептин тиркемеси болуп саналат.

МАТЕРИАЛЫ по землепользованию кочевого киргизского населения южной части Ферганской области (Ошский, Скобелевский и Кокандский уезды). 1915

Южная часть Ферганы включает Ошский, Скобелевский и Кокандский уезды, расположенные в непосредственном соседстве с рекой Сыр-Дарьей на севере и с Заалайским и Туркестанским хребтами – на юге. Первые статистические работы по обследованию хозяйства туземного населения южной части Ферганы были произведены в 1913 году. В книге описываются рельеф и геологические условия, климат и условия хозяйствования в киргизских уездах, а также приведены нормы землепользования. Одновременно со статистическими исследованиями производилась мензульная съемка территории, занятой кочевниками. По данным этой съемки была составлена карта землепользования, которая является приложением к этой книге.

MATERIALS on Land Use of the Nomadic Kyrgyz Population in the Southern Part of Ferghana Oblast (Osh, Skobelev and Kokand Uezds). 1915

The southern part of Ferghana consists of neighboring Osh, Skobelev and Kokand uezds that border the Syr Daria River to the north, and the Zaalai and Turkestan mountain ranges to the south. The first statistical research of local farms in the southern part of Ferghana was done in 1913. The book describes reliefs and geological conditions, climate and farming in Kyrgyz uezds, as well as land use norms. The nomads' territories were mapped in conjuction with the statistical research. This mapping data was used as a basis for the land use map which is attached to this book.

ЖЕТИ-СУУ облусундагы жергиликтүү калктын жана көптөн бери жашаган орустардын чарбасын жана жерди пайдалануусун текшерүү боюнча материалдар. Т. 7. Пишпек уезди. Кыргыз чарбасы. 1-чыг. Таблицалар. 1916

Пишпек уезди Жети-Суу облусунун эң ири уезддеринин бири болгон, аны иликтөө иши эки бөлүнүп жүргүзүлгөн. 1912-жылы Суусамыр, Качкын, Каракече, Курманкожо, Жумгал, Кочкор, Темирболот, Тынай, Шамшы, Бөлөкбай, Талкан жана Атаке, 1913-жылы калган болуштуктар текшерилген. Бардык цифралык маалыматтар 1912-жылга карата берилген. Пишпек уезди айылдык, жамааттык болуп, майда-чүйдөсүнө чейин иликтенген. Иликтөөнүн аягында райондор жана уезд боюнча жыйынтыкталган маалыматтардын таблицасы түзүлгөн.

МАТЕРИАЛЫ по обследованию туземного и русского старожильческого хозяйства и землепользования в Семиреченской области. Т. 7. Пишпекский уезд. Киргизское хозяйство. Вып. 1. Таблицы. 1916

Пишпекский уезд являлся одним из самых крупных уездов Семиреченской области и был обследован в два приема. В 1912 году были обследованы Сусамырская, Качкинская, Каракечинская, Курмангожинская, Джумгальская, Кочкорская, Темирбулатовская, Тынаевская, Шамсинская, Булюкпаевская, Толкановская и Атекинская области, в 1913 году – остальные. Все цифровые данные приводятся по состоянию на 1912 год. Пишпекский уезд обследован детально: поаульно и пообщинно. В конце исследования представлены таблицы из сводных данных по районам и по уезду.

RESEARCH on old traditional Indigenous and Russian Households and Land Use in Semirechie Oblast. Vol. 7. Pishpek Uezd. Kyrgyz economy. Issue 1. Tables. 1916

Pishpek Uezd was one of the largest uezds of Semirechie Oblast. Research was two-fold: in 1912 it had covered Suusamyrskiy, Kachkinskiy, Karakechinskiy, Kurmangojinskiy, Jumgalskiy, Kochkorskiy, Temirbulatovskiy, Tynaevskiy, Shamsinskiy, Bulukpaevskiy, Tolkanovskiy and Atekinskiu Oblasts with the rest of the oblasts surveyed in 1913. All of the numbers are as of 1912. Pishpek Uezd was surveyed in great detail village by village. The research paper ends with tables of consolidated data by raions and uezds.

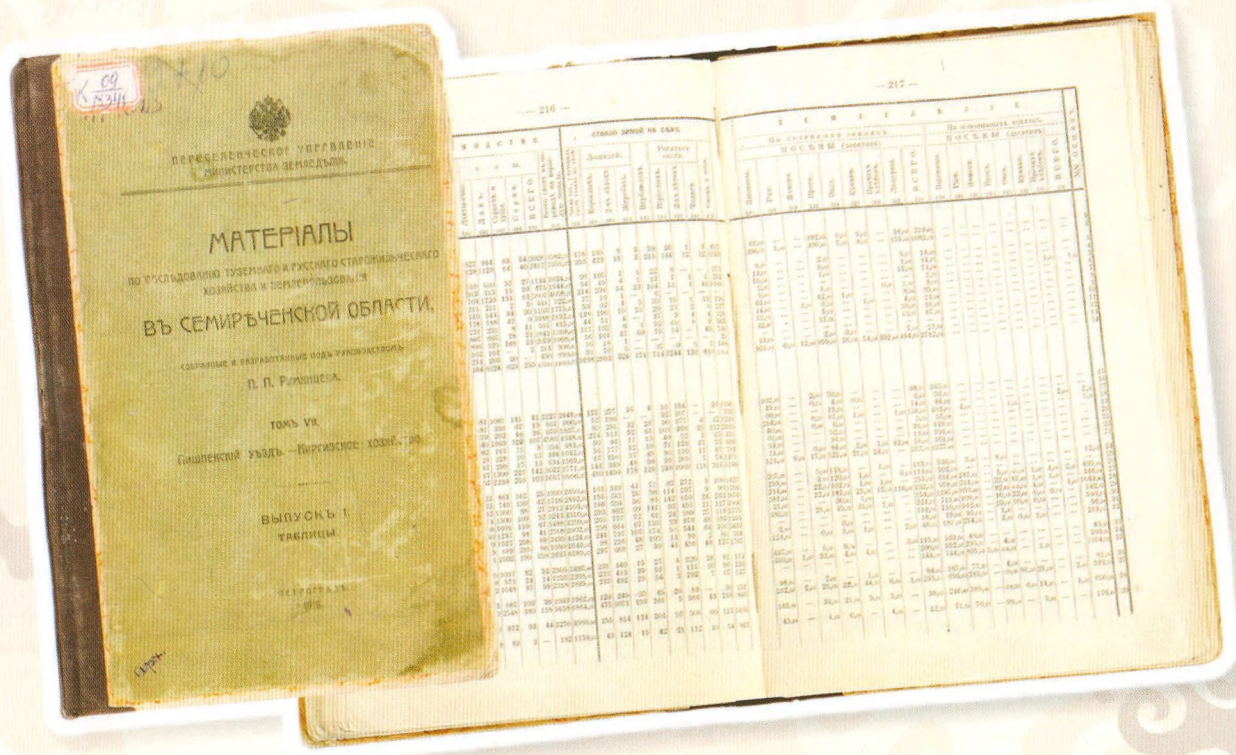

ЖЕТИ-СУУ облусунун 1906-жылкы баяндамасы. 1907

Баяндамада облустун 1906-жылдагы статистикалык жана административдик-аймактык бөлүнүшү, жер кыртышы, климаты, калкынын саны жана отурукташуусу, табигий жана өндүрүш күчтөрү, өнөр жайдын, соода-сатыктын өнүгүшү, коомдук көрктөндүрүүсү, элге билим берүү жөнүндө маалыматтар камтылган. Батыш Кытай жерлери менен Жети-Суу облусунун чек арасындагы иштердин абалы тууралуу маалыматтар берилген.

ОБЗОР Семиреченской области за 1906 год. 1907

Обзор содержит статистические данные об административно-территориальном делении области, поверхности, почвах, климате, численности и движению населения, естественных и производственных силах области, развитии промышленности и торговли, общественного благоустройства, народного образования за 1906 год. Представлены сведения о положении дел на границе Семиреченской области с западнокитайскими владениями.

A REVIEW of Semirechie Oblast for 1906. 1907

This review contains statistical data for 1906 on the administrative and territorial structure of the oblast. Information is also presented about its surface, soils, climate, population statistics and migration information. Information on natural resources and production capacity of the oblast, industrial and trade development, and public education are also included. The review also describes the state of affairs at the border between Semirechie Oblast and the western Chinese territories.

1905-жыл үчүн Жети-Суу облусунун статистикалык комитети боюнча отчет. 1905

Отчетто Жети-Суудагы статистикалык мекеменин тарыхы камтылган, комитеттин жылдык жалпы жыйналышы боюнча маалыматтар берилген, ошону менен бирге статистикалык маалыматтарды жыйноо боюнча иштердин негизги түрлөрү баяндалат. Комитеттин китепканасын жасалгалоо боюнча иштерге арналган макала өзгөчө кызыгууну жаратат. Китепканага түшкөн китептердин тизмеси берилет. Комитеттеги музейди уюштуруу иштери жазылган.

ОТЧЕТ по Семиреченскому областному статистическому комитету за 1905 год. 1905

В отчет включены сведения об истории учреждения Семиреченского статистического Комитета, приведены данные по общему годичному собранию комитета, а также описываются основные виды работ по сбору статистических данных. Особый интерес представляют материалы по устройству библиотеки и музея при комитете. К отчету также прилагается список книг, пожертвованных в дар библиотеке.

REPORT of the Semirechie Oblast Statistics Committee for 1905. 1905

The report contains a history of the Semirechie Statistics Committee. It also presents information on the general annual meetings of the Committee and describes the major types of activities involving the collection of statistical data. The article dedicated to the foundation of the committee library is of special interest. Included is a list of books donated to the library. There is also a description of the Committee's efforts to create a museum.

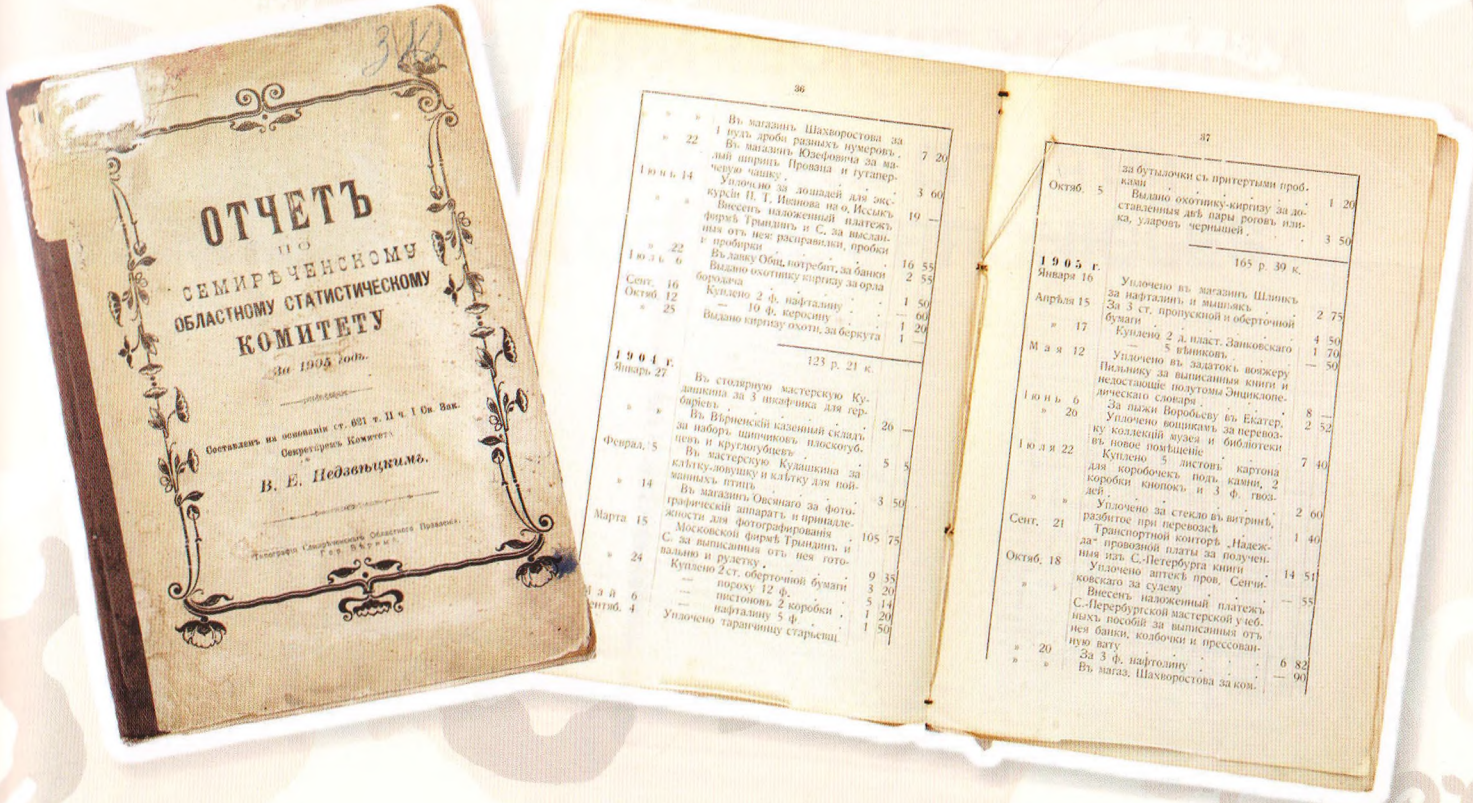

ЖЕТИ-СУУ облусунун эстеткич китепчеси. 1898

Жети-Суу облусунун эстеткич китепчесинде Жети-Суу облусунун бардык өкмөттүк жана коомдук уюмдарынын тизмеси, облустун административдик бөлүнүшү, почта жана телеграф мекемелери, катнашуу жолдору жана маршруттары, өнөр-жай жана сода-сатык ишканалары, медициналык мекемелери жөнүндө, калкынын санынын, жерге ээлик кылуусунун, айыл-чарбасынын, билим берүүсүнүн статистикалык баяндамасы жана башкалар жөнүндө маалымат берилген. Эстеткич китепче улуттук китеп фондусунун маанилүү бөлүгү болуу менен тарыхый, географиялык, демографиялык, этнографиялык жана край таануу изилдөөлөрү үчүн өзгөчө мааниге ээ.

ПАМЯТНАЯ книжка Семиреченской области. 1898

Памятная книжка включает перечень всех правительственных и общественных учреждений области, сведения об административном делении, о почтовых и телеграфных учреждениях, путях и маршрутах сообщения, о промышленных и торговых предприятиях, медицинских учреждениях, статистический обзор населения, землевладения, сельского хозяйства, народного образования и т.д. Памятная книжка составляет важную часть национального книжного фонда и представляет исключительную ценность для исторических, географических, демографических, этнографических и краеведческих исследований.

A REFERENCE Book of Semirechie Oblast. 1898

The reference book of Semirechie Oblast includes a list of all government and public institutions with their staff, information on administrative-territorial structure, post and telegraph offices, roads and communication routes, industrial and trade objects, a statistical review of the population, land ownership, agriculture, public education, etc. The reference book is an important part of the book fund and is of great value in conducting historical, geographic, demographic, ethnographic and local history research.

1916-ЖЫЛДАГЫ КӨТӨРҮЛҮШ: ТАРЫХЫЙ ХРОНИКАЛАР

ВОССТАНИЕ 1916 ГОДА: ИСТОРИЧЕСКИЕ ХРОНИКИ

THE UPRISING OF 1916: HISTORICAL CHRONICLES

Ж. АБДРАХМАНОВ. 1916-жылдагы кыргыздардын көтөрүлүшү. 1933

Абдрахманов Жусуп (Юсуп) – 1930-жылдары республиканын экономикасынын жана маданиятынын өнүгүшүнө чоң салым кошкон кыргыздын мамлекеттик ишмерлеринин бири. Бул китепче 1916-жылдагы кыргыздардын көтөрүлүшүнүн 15 жылдыгына карата 1931-жылы 11-августта болуп өткөн шаардын партиялык жана комсомолдук уюмдардын катышуусу менен Кыргыз Өкмөтүнүн жана Фрунзе шаардык кеңешинин салтанаттуу чогулушунда окулган докладдын кайра иштелип чыккан стенограммасы болуп саналат. Китепте автор кыргыздардын колониялык мезгилге чейинки коомдук-экономикалык жашоо турмуш темасын камтуу менен, 1916-жылдагы көтөрүлүшкө тарыхый баа берет. Ага «Советская Киргизия» жана «Кызыл Кыргызстан» гезиттеринде басылып чыккан «Октябрдын жарчысы» деген макала да киргизилген.

Ж. АБДРАХМАНОВ. Восстание киргиз в 1916 году. 1933

Жусуп (Юсуп) Абдрахманов – государственный деятель Киргизии, внесший большой вклад в развитие экономики и культуры республики в 1930-е годы. Настоящая брошюра представляет собой переработанную стенограмму доклада, прочитанного автором на торжественном заседании Киргизского Правительства, Фрунзенского Горсовета с участием партийных, комсомольских организаций города от 11 августа 1931 года, посвященном 15-летию восстания киргизов в 1916 году. Автор дает историческую оценку восстания 1916 года, включая тему общественно-экономического уклада жизни киргизов до колонизационного периода. В книгу также включена статья автора «Предвестник Октября», опубликованная в газетах «Советская Киргизия» и «Кызыл Кыргызстан».

J. ABDRAKHMANOV. The Kyrgyz Uprising of 1916. 1933

Jusup Abdrakhmanov was a Kyrgyz statesman who greatly contributed to the development of the economy and culture of the Republic in the 1930s. This brochure contains an edited transcript of the presentation made by the author at the ceremonial meeting of the Kyrgyz government and the Frunze Municipal Council with involvement from Communist Party and Komsomol organizations. The meeting was held on August 11, 1931 and was dedicated to the 15th anniversary of the Kyrgyz uprising of 1916. In his book, the author presents a historical assessment of the 1916 uprising, starting with a description of the social-economic structure of the Kyrgyz lifestyle up to the period of colonization. The brochure includes an article, “Portents of October,” published in the newspapers “Sovetskaya Kirgizia” and “Kyzyl Kyrgyzstan.”

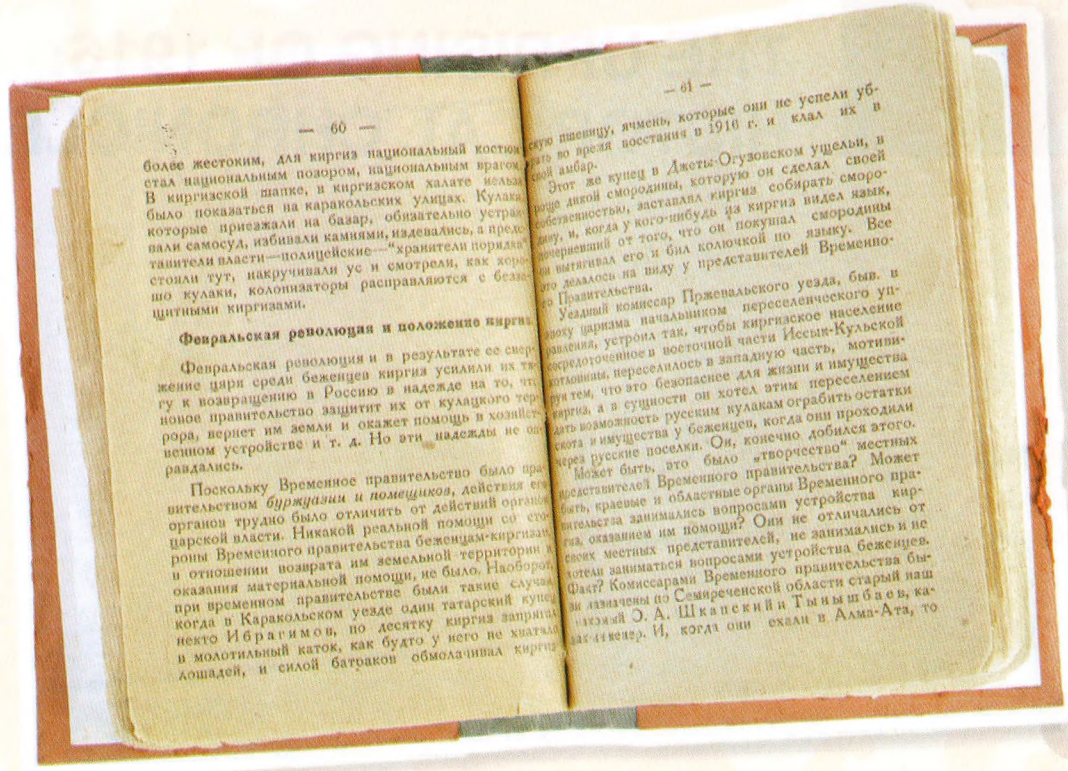

Г. И. БРОЙДО. 1916-жылдагы кыргыздардын көтөрүлүшү. 1925

1916-жылдын башында кыргыздарды оорукта иштөөгө мобилизациялоого байланыштуу элдин кеңири массасы кыжырлана баштаган. Бир нече күндүн ичинде бул кыжырлануу падышалык саясаттын басып алуучулугуна каршы элдик көтөрүлүшкө айланган. Китепке 1916-жылдын 3-сентябрында Ташкенттин Сот Палатасында автордун күбө катары айткандары жарыяланган. Анда жогорку жана төмөнкү бардык администрациялардын (Ташкент, Жети-Суу) кыргыз калкын жок кылууга жана коллонизациалоо ишин улантуу үчүн алардын жерлерин тартып алууга болгон иш-аракеттери чагылдырылат.

Г.И. БРОЙДО. Восстание киргиз в 1916 году. 1925

В начале 1916 г. в связи с мобилизацией киргизов на тыловые работы началось брожение среди широких киргизских масс. В течение нескольких дней оно превратилось в народное восстание против захватнической политики царизма. В книге опубликованы показания автора, данные им 3 сентября 1916 года Ташкентской Судебной Палате. В них освещается деятельность всей администрации, включая высшую (Ташкент, Семиречье), направленная на уничтожение киргизского населения и захват принадлежавших им земель для дальнейшей колонизационной деятельности.

G. I. BROIDO. The Kyrgyz Uprising in 1916. 1925

In early 1916 the country was in ferment due to the mobilization of the Kyrgyz to serve in World War I. In a matter of days this ferment escalated into a nationwide uprising against the Tsar's expansionist policy. This book contains the author's testimony presented in the Tashkent Court Chamber on September 3, 1916. It describes actions of the Tsar's entire administration, including the highest levels (Tashkent, Semirechie), aimed at the destruction of the Kyrgyz nation and takeover of their lands for further colonization.

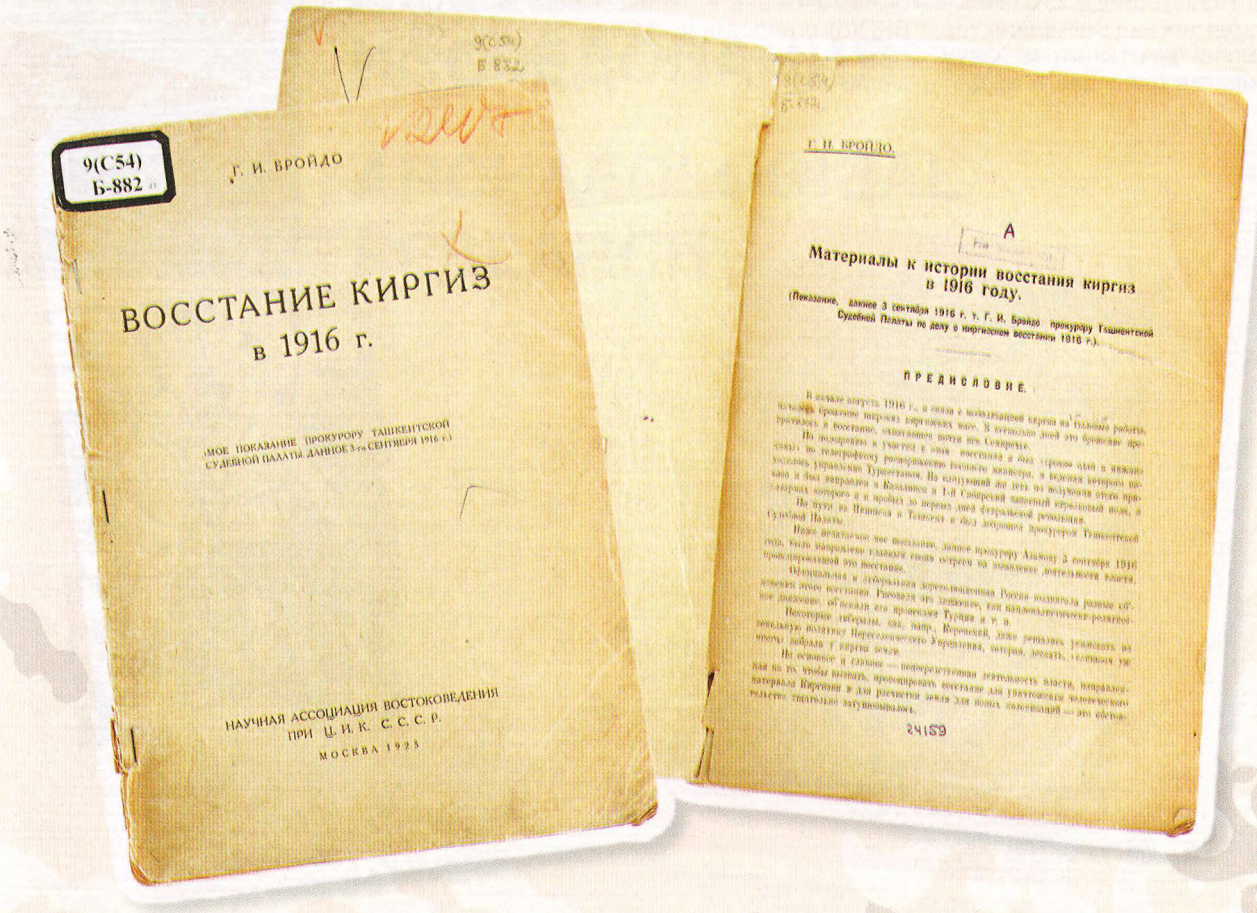

Б. ИСАКЕЕВ. 1916-жылдагы кыргыздардын көтөрүлүшү. 1932

Исакеев Баялы – Кыргызстандын көрүнүктүү саясий ишмери, республиканын Эл комиссарлар Кеңешинин төрагасы. Ушул китепке кирген анын атактуу докладында козголондун чыгышынын негизги себептерине негизделет, мүнөзү жана анын кыймылдаткыч күчтөрү баяндалат. Мурдагы Жети-Суу облусунун карамагына кирген Кыргыз Советтик Республикасынын аймагында болгон көтөрүлүштүн мерчемдүү учурларын чагылдыруу китептин негизги максаты болгон. Б.Исакеев өзүнүн докладында бай фактылык материалдарды иликтеп бяндоо менен 1916-жылы Орто Азиядагы көтөрүлүш жөнүндө БКП (б) БКнын Орто Азия бюросунун тизистеринде камтылган саясий тыянактардын жана большевиктер партиясынын саясий багытынын негиздүү жана туура экендигин далилдөөгө аракет жасаган.

Б. ИСАКЕЕВ. Киргизское восстание 1916 года. 1932

Баялы Исакеев – видный политический деятель Киргизии, председатель республиканского Совета народных комиссаров. Его знаменитый доклад, представленный в данном издании, обосновывает причины возникновения восстания, описывает его характер и движущие силы. Задача этой книги – освещение основных моментов восстания, в особенности в бывшей Джетысуйской области, в которую входила нынешняя Киргизская Советская Республика. В своем докладе Б. Исакеев постарался изложить и проанализировать богатый фактический материал, и тем самым обосновать и доказать правильность тех политических выводов, которые были изложены в тезисах Средазбюро ЦК ВКП(б) о восстании в Средней Азии 1916 года и политической линии партии большевиков.

B. ISAKEEV. The Kyrgyz Uprising in 1916. 1932

Bayaly Isakeev was a prominent politician and chairman of the Republican Council of People's Commissars. His famous presentation, published in this book, describes the reasons for, the nature of, and driving force of the rebellion. The purpose of this book was to review major moments of the uprising, especially in the former Jetysuu Oblast. In his work B. Isakeev tried to present and analyze a significant amount of facts. In doing so, he hoped to reason and prove the accuracy of the political conclusions that had been stated in the theses of the Central Asian Bureau of the Central Committee of the Communist Party regarding the uprising in Central Asia in 1916 and the political line of the Bolshevik Party.

АРХЕОЛОГИЯЛЫК ИЗИЛДӨӨЛӨР

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH

В.А. ГОРОДЦОВ. Турмуш-тиричилик археологиясы. 1910

Турмуш-тиричилик археологиясы тарыхый археологиянын кыйла кеңири жана негизги бөлүгү болуп саналат. Ал үй тиричилигине кирген, атап айтканда, турак-жайды, кийим-кечекти, тамак-ашты, кол-өнөрчүлүктү, көркөм иштүүлүктү жана ар кандай турмуштук жана диний ырым-жырымдарды изилдейт. Китепте автор темир колдонулган мезгилди коло жана темир доору деп экиге бөлүп караган. Жети-Суу аймагына караштуу Ысык-Көлдүн жээгинен колодон жасалган кызыктуу шаймандар: балта, орок, найзанын учтары, тешкич-көзөөчтөр, ооздуктар жана жазуусу бар жүгөндөр менен ар кандай идиштер табылган. Бардык буюмдар мыкты формасы жана дыкат куюлушу менен айырмаланышкан, ал эми кээ бири болсо оюу-чиймелер менен кооздолгон. Бул табылгалар ушул географиялык аймакта жашаган элдин өздүк маданиятынын очогунан кабар берет.

В.А. ГОРОДЦОВ. Бытовая археология. 1910

Бытовая археология является наиболее обширной и важной частью исторической археологии. Она изучает памятники домашнего быта: жилища, одежду, пищу, ремесла, художества, промыслы и разного рода бытовые и религиозные обряды. В курсе лекций автор описывает металлический период, который он делит на две эпохи: бронзовую и железную. Интересные находки бронзовых орудий были сделаны в Семиреченской области на берегах оз. Иссык-Куль. Это топоры, серпы, наконечники копий, долота, удила, бляхи уздечного набора и сосуды. Все вещи отличаются солидными формами и хорошим литьем, причем некоторые украшены орнаментом. Эти находки доказывают наличие самостоятельного культурного очага в этой географической зоне.

V.A. GORODTSOV. Archaeology of Daily Life. 1910

Archaeology of daily life is the most extensive and important part of historical archaeology. It encompasses the study of housing, clothes, food, crafts, arts, trade, and various daily life and religious ceremonies. This course of lectures presents the metallic period divided into two ages – bronze and iron. An interesting collection of bronze tools was found in Semirechie Oblast at the shore of Lake Issyk Kul, including axes, sickles, spearheads, chisels, bits and harnesses, and containers. All items are distinguished by their solid forms and show good casting; some are decorated with ornaments. These finds prove that this geographic area was home to an independent cultural center.

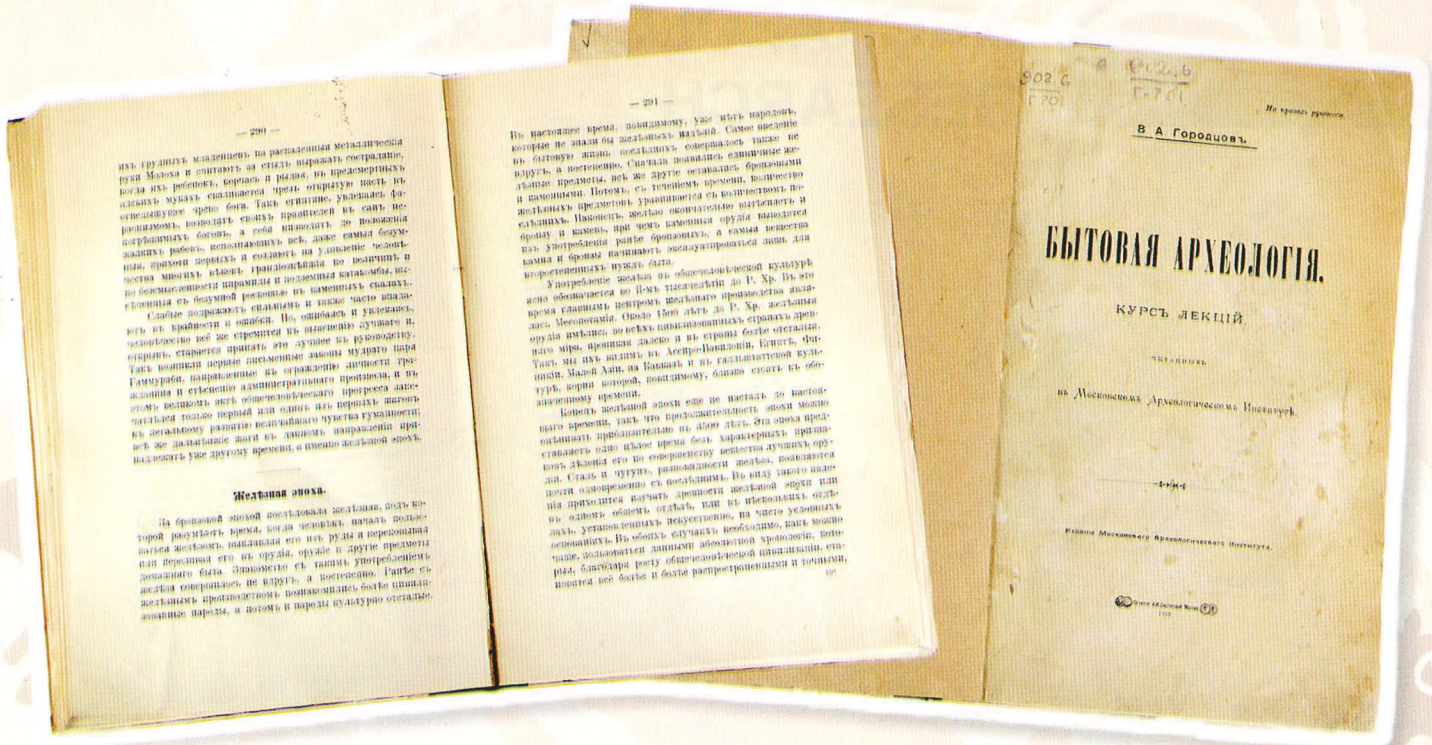

П. ЛЕРХ. 1867-ж. Түркстан крайына жасалган археологиялык саякат. 1870

Автор тарабынан мурдагы Жан-Каланын коргону болгон Жанкенттин урандылары изилденген. «Урандылардын жанынан Сыр дарыядан келүүчү сугат арыгы казылган, суунун нугу өлкөнүн ичинде 6-7 чакырымга созулуп жатат, бирок анын суусу азыр аябай аз, анткени тегерегинде кыргыздар тарабынан иштетилген талаалар созулуп жатат» Сепилдин түндүк жагында жана түндүк батышында чачылып жаткан курулуш урандылары дөбөчөлөр менен дөңсөөлөрдү пайда кылып, качандыр бир кездерде ошол жерде Жанкент шаары болгондугун ырастайт. Мындан тышкары, мүрзө үстүнө коюлган жазуусу бар жалпак таштар да табылган. Изилдөөчү Жанкентти изилдегенден кийин тарыхый баяндардагы Жаңыкент шаарынын болгондугу тууралуу божомолдун чындыгын ошол урандылардын калдыгы аркылуу далилдеген.

П. ЛЕРХ. Археологическая поездка в Туркестанский край в 1867 году. 1870

Автором были обследованы Джанкентские развалины бывшего укрепления Джан-Кала. «Близ этих развалин проведены оросительные канавы из реки Сыр, русла которых простираются на 6-7 верст внутрь страны, но воды в них теперь очень мало, так как кругом простираются поля, обрабатываемые киргизами». Бугры и холмы, разбросанные на севере и северо-западе от крепости, образовались в основном от развалившихся построек, некогда составлявших город Джанкент. На месте были также найдены могильные плиты с надписями. Разведка в Джанкенте убедила исследователя в правильности предположения о том, что эти развалины – остатки города Янгикента, упоминаемого в исторических повествованиях.

P. LERH. An Archaeological Trip to Turkestan in 1867. 1870

The author surveyed the Jankent ruins of the former Jan-Kala fort. “Near these ruins are irrigation channels from the Syr River that flow into the country for 6-7 versts (approx. 3500 feet), but now there is not much water in these channels surrounded by the fields cultivated by the Kyrgyz.” Mounds and hills to the north and north-west of the fortress originated mainly from the ruins of buildings that once belonged to the city of Jankent. Engraved tombstones were found at this site. The exploration of Jankent convinced the author of the accuracy of the assumption that these ruins are the remnants of Yangikent City mentioned in historical narratives.

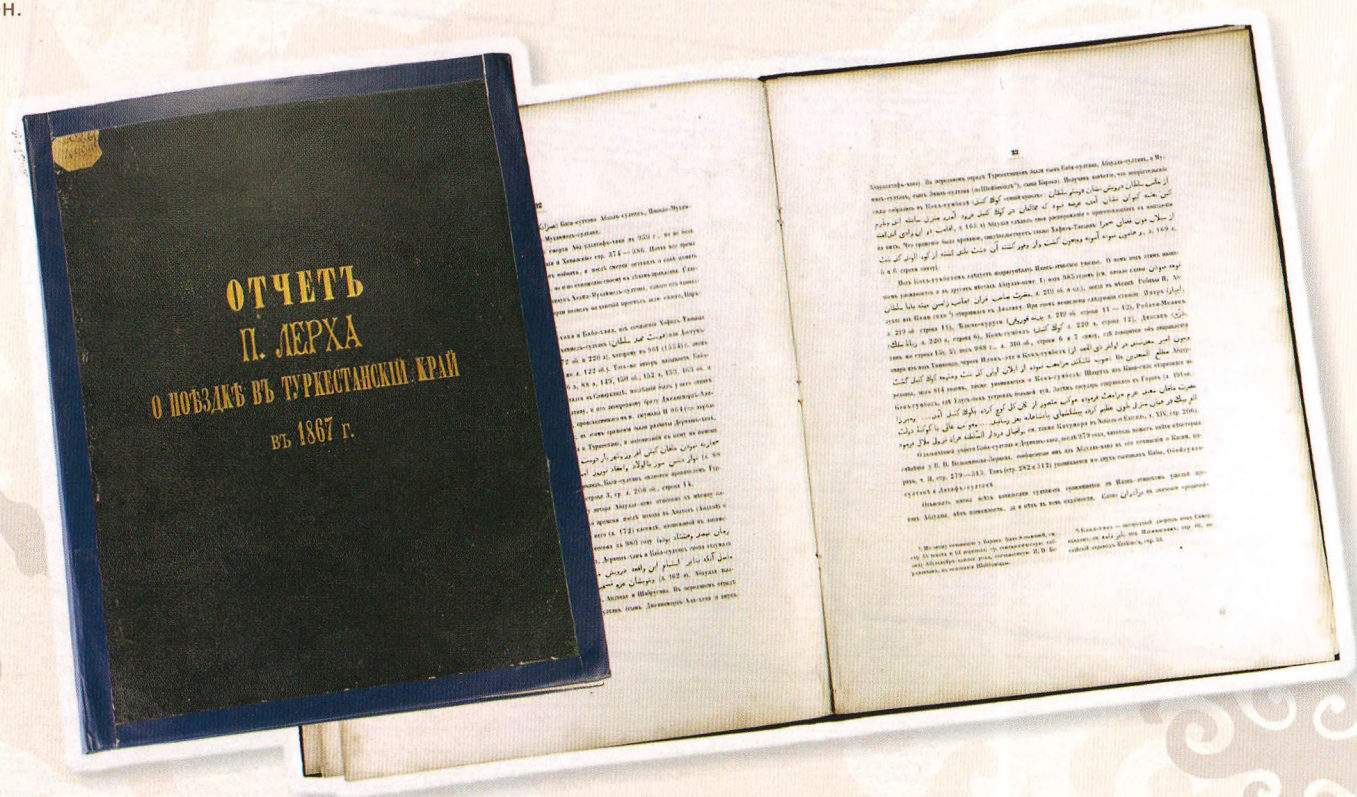

Н. ПАНТУСОВ. Таш-Рабат. 1916

Автордун айтуусу боюнча «байыркы Таш-Рабаттын урандылары Пржевальский уездинин Ат-Башыда участкасындагы Чеч-Төбө болушунун аймагында жайгашкан». Бул байыркы эстелик кенен пайдубалга табигый топуратан курулган. Курулуш материалдары көк жана кызыл түстөрдөгү катмарланган тоо тектеринин иштетилбеген жалпак таштарынан турат. Таш-Рабаттын бөлмөлөрү башынан аягына дейре түз салынган, терезеси катары төбөсүндө жайгашкан төрт бурчтуу тешиктери эсептелген. Таш-Рабат жөнүндө көчмөн кыргыздардын көптөгөн уламыштары болгондугуна карабастан, анын кайсыл мезгилде курулгандыгы аныкталган эмес.

Н. ПАНТУСОВ. Таш-Рабат. 1916

По словам автора, «развалины древнего здания Таш-Рабат находятся на территории Чешь-Тюбинской волости Атбашинского участка Пржевальского уезда». Все здание построено на естественном грунте, на довольно широком фундаменте. Материал постройки представляет собой неотделанные плиты горных синих и красных сланцев. Здание состоит из прямоугольных покоев в основании, сводчатого потолка, заканчивающегося квадратными отверстиями, которые служили окнами. Время постройки не определено, хотя у киргизов-кочевников имеется на этот счет много легенд.

N. PANTUSOV. Tash-Rabat. 1916

Ruins of the ancient Tash-Rabat building are located at Chesh-Tube Volost in the At-Bashi Uchastok of Przhevalsk Uezd. The building was constructed on a natural soil base with a significantly wide foundation. The building is composed of unfinished slabs of blue and red rock slate. The building consists of rectangular rooms with arched ceilings topped by square holes that serve as windows. The date of construction is unknown, although nomadic Kyrgyz have many legends related to this mystery.

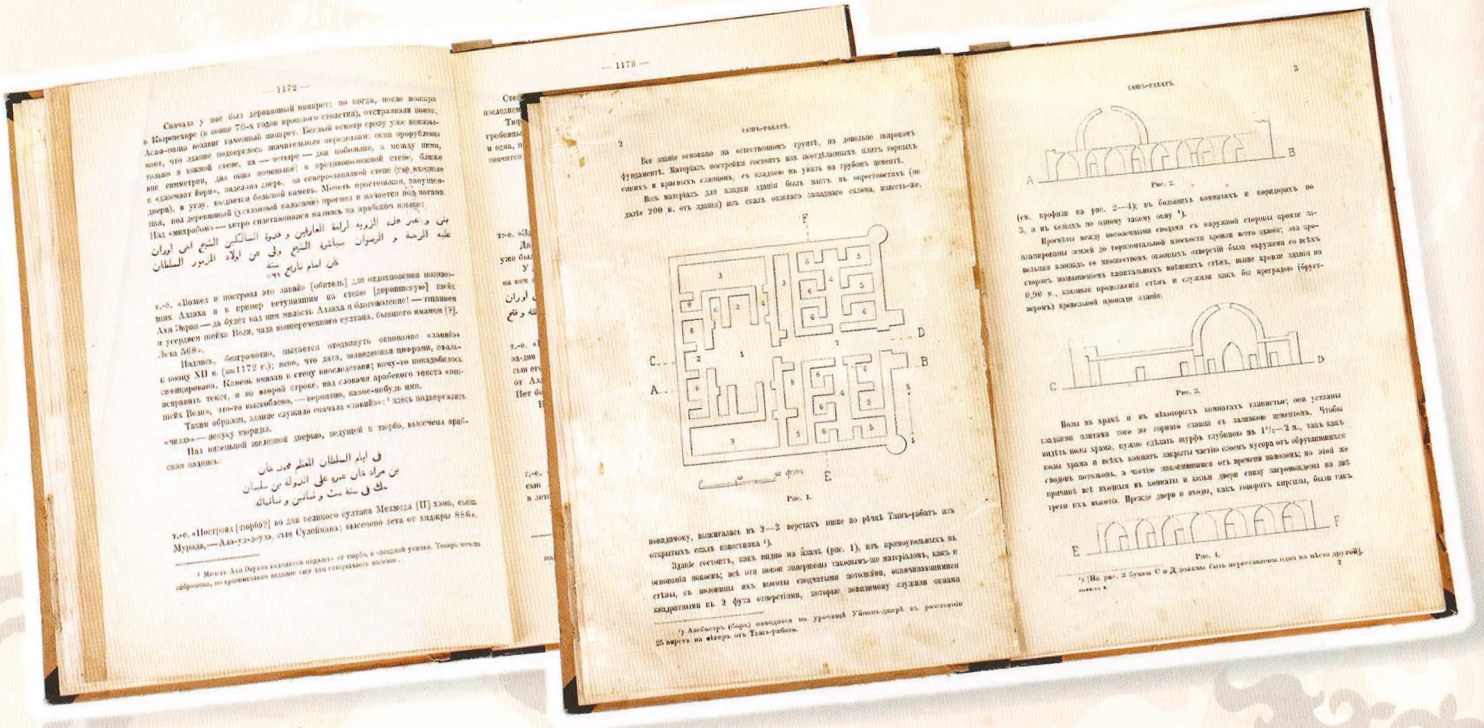

ЭТНОГРАФИЯЛЫК ОЧЕРКТЕР
ЭТНОГРАФИЧЕСКИЕ ОЧЕРКИ
ETHNOGRAPHIC ESSAYS

Н.И. ГРОДЕКОВ. Сыр-Дарыя облусундагы кыргыздар жана кара кыргыздар. Т.1. 1889

Кыргыздар менен кара кыргыздардын юридикалык тиричилигин изилдөө Орто Азия облустарындагы көчмөн элдердин ортосундагы башкаруу жана сот ишин туура уюштуруу үчүн канчалык маанилүү болсо, илим үчүн да ошондой эле өтө маанилүү болгон. Автор Сыр-Дарыя облусунда башкаруучу болуп турганда кыргыздардын жөнөкөй эле укуктары боюнча маалыматтарда жана укук маселеси каралган учурда көптөгөн кемчиликтер кеткенин байкаган. Орус бийлиги үстөмдүк кылган жаңы тартип, көчөмөндөрдүн дыйканчылыкка өтүшү, жаңы өндүрүштөрдүн пайда болушу, жаңы көз караштар, жаңы түшүнүктөр ж.б.у.с. бардыгы укук маселесин олуттуу түрдө өзгөртүүнү талап кылган. 1886-жылы Г.Вышнегорский Сыр-Дарыя облусунун уездерине жергиликтүү адаттардын баарын жыйноо үчүн жөнөтүлгөн. 7 айдын ичинде аябай көп материалдарды чогултkан. Бул материалдар Н.И. Гродеков тарабынан иштетилип жарыкка чыккан.

Н.И. ГРОДЕКОВ. Киргизы и каракиргизы Сыр-Дарьинской области. Т.1. 1889

Изучение юридического быта киргизов и каракиргизов чрезвычайно важно как для правильного устройства управления и суда в среде кочевого населения среднеазиатских областей, так и для науки. Будучи управляющим Сыр-Дарьинской области, автор обнаружил большие пробелы в сведениях по обычному праву киргизов и недостаточность разработки самого права. Новые порядки русского владычества, переход кочевников к земледелию, появление новых видов промышленности, новые взгляды и понятия – все это требовало внесения значительных изменений в обычное право. В 1886 г. Г. Вышнегорский был послан в уезды Сыр-Дарьинской области для сбора всех вариантов адатов по местностям. В течение 7 месяцев им был собран огромный материал, который был обработан и издан.

N.I. GRODEKOV. The Kyrgyz and Kara-Kyrgyz of Syr Darya Oblast. Vol. 1. 1889

Review of the legal practices of the Kyrgyz and Kara-Kyrgyz is extremely important both for the correct structure of governance and judiciary among the nomad population of Central Asian oblasts and for the science. While in charge of Syr Darya Oblast, the author noticed large gaps in the information on Kyrgyz customary law and insufficient development of the law itself. Russian sway with the new order, transition from nomadic to settled life, industrial development, new views and definitions all called for significant changes in customary law. In 1886, G. Vyshnegorskiy was assigned to the uezds of Syr Darya Oblast to gather all territorial variations of local adats. Over the course of 7 months he gathered a wealth of material, which was then edited and published.

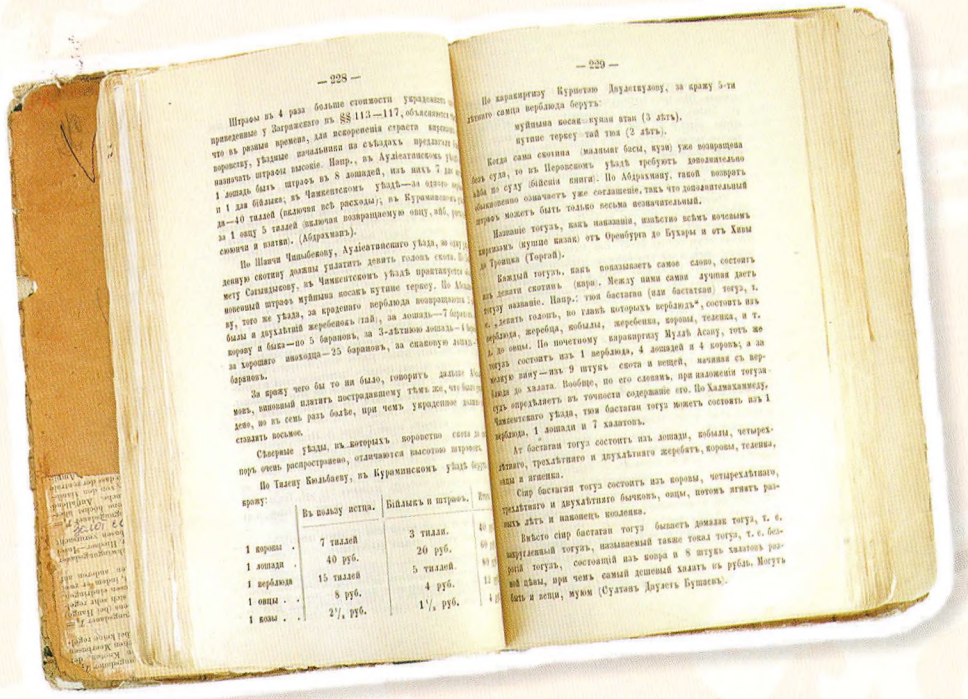

Г.Е. ГРУМ-ГРЖИМАЙЛО. Кыргыздар. 1933

Г.Е. Грум-Гржимайло (Грумм-Гржимайло) – Орто жана Борбордук Азияны изилдеген орустун ири окумуштууларынын бири. Өзүнүн китебинде автор белгилүү чыгыш таануучу илимпоздор В.В. Бартольддун, Н.А. Аристовдун, Дегиняндын, Абулгазинин, В.В. Радловдун жана башкалардын кыргыздардын тарыхын, жашоосун, сырткы келбетин, өнүг-түсүн, тилин, жазуусун, чарбачылыгын баяндаган эмгектерин сын көз караш менен иликтеп чыккан. Автор белгилүү чыгыш таануучу илимпоздордун эмгектерин тандап алуу менен бирге, алардын сын көз караш менен талдап, болгон кемчиликтерин толуктап, кыргыз элинин тарыхын, деги эле «кыргыз» деген сөздүн түшүнүгүн чечмелөөгө аракет кылат.

Г.Е. ГРУМ-ГРЖИМАЙЛО. Киргизы. 1933

Г.Е. Грум-Гржимайло (Грумм-Гржимайло) – один из крупнейших русских исследователей Средней и Центральной Азии. В своей книге автор реферирует работы великих ученых-востоковедов В.В. Бартольда, Н.А. Аристова, Дегиняна, Абульгази, В.В. Радлова и других, посвященные исследованию истории киргизов, их уклада жизни, внешности, языка, письменности и хозяйства. Эти рефераты работ великих ученых-исследователей Востока были отобраны с учетом того, чтобы с критической точки зрения восполнить пробелы в этих трудах и осветить прошлое киргизского народа, присвоившего себе имя «кыргыз».

G.E. GRUM-GRZHIMAILO. The Kyrgyz. 1933

G.E. Grum-Grzimailo (Grum-Grzimailo) was one of the most prominent Russian researchers of Middle and Central Asia. In his book, the author refers to the works of prominent orientalists V.V. Bartold, N.A. Aristov, Deginyan, Abul-Gazi, V.V. Radlov, et al. related to the history of the Kyrgyz, their lifestyle, appearance, language, writing, and economy. The author tried to fill in the gaps in these works and to reveal the past of the people that called themselves “Kyrgyz.”

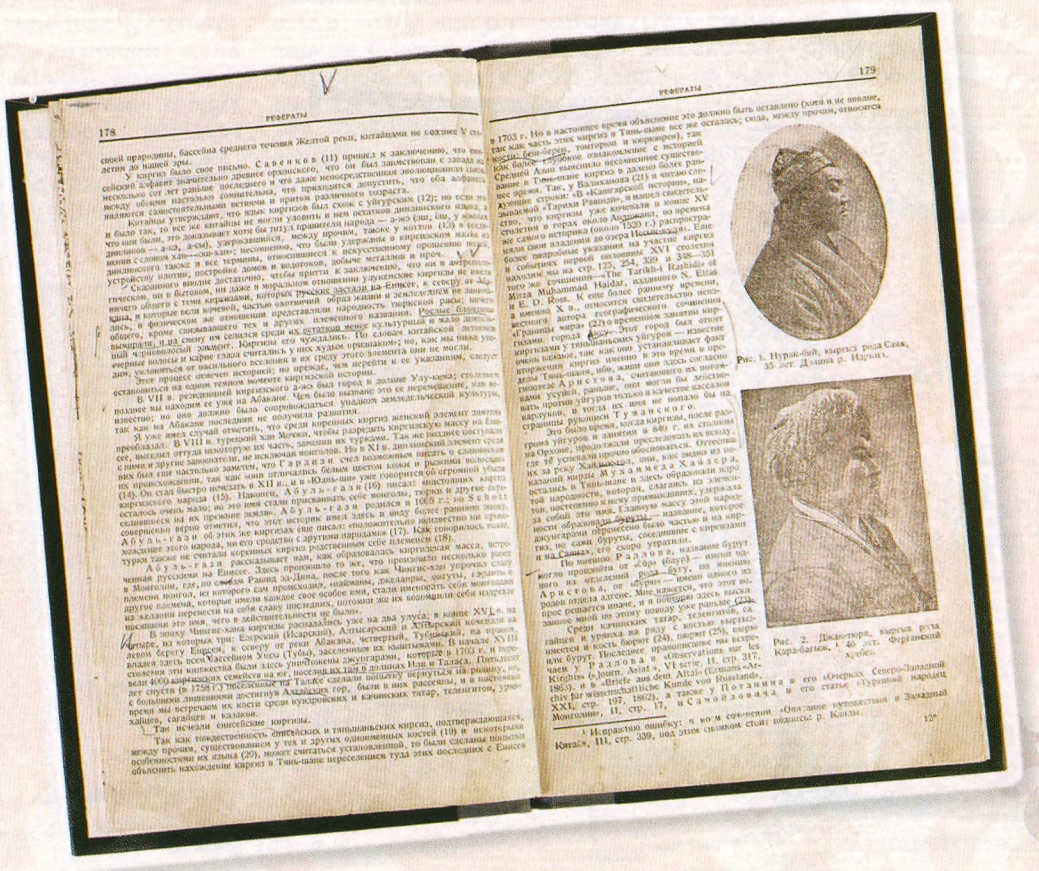

Н.Д. ЗЕЛАНД. Кыргыздар. 1885

Бул кыскача тарыхый-этнологиялык очерк айрыкча Жети-Суу аймагында жашаган кара кыргыздардын жана кыргыз-казактардын турмушун чагылдырат. Алардын турмуш-тиричилиги абдан окшоштугу жана бир гана айырмачылыгы тилдеринде экендиги, казактарга караганда кара кыргыздарда алтайлыктардын таза сүйлөө тили колдонулары белгиленет. Китепте Теңир-Тоонун жаратылышы, элдин жашоо-турмушу, тамак-ашы, экономикалык тиричилиги, кол өнөрчүлүгү, никеси, балдарды тарбиялоосу, коомдук турмушу, административдик түзүлүшү баяндалган. Кыргыздардын аялдары менен эркектеринин антропологиялык маалыматтары, интеллектуалдык жана рухий өсүшүнүн өзгөчөлүктөрү берилген. Очерктин аягында антрополого-метриялык изилдөөнүн 7 таблицасы берилген.

Н.Д. ЗЕЛАНД. Киргизы. 1885

Книга представляет собой историко-этнологический очерк преимущественно о каракиргизах и киргиз-казаках Семиреченской области. Образ жизни этих народов очень схож, а основное различие, по мнению автора, состоит в языке, который у каракиргизов представляет менее чистое алтайское наречие, чем у киргиз-казаков. Автор приводит описание природы Тянь-Шаня, образа жизни населения, особенностей питания, промыслов, экономического быта, брака, воспитания детей, общественной жизни, административного устройства, а также антропологические сведения. В конце очерка представлено 7 таблиц с антрополого-метрическими данными.

N.D. ZEALAND. The Kyrgyz. 1885

This historical-ethnological essay focuses mostly on the Kara-Kyrgyz and the Kyrgyz-Kazakhs of Semirechie Oblast. Their lifestyles are very similar; it is the author's opinion that language is the biggest difference between the two ethnic groups. The Kara-Kyrgyz speak a less pure Altai language than the Kazakhs. The book includes a description of Tien Shan nature, peoples' lifestyles, eating habits, economic life, marriage, raising children, public life, administrative organization, and anthropological data. Seven tables of anthropometric data are presented at the end of the book.

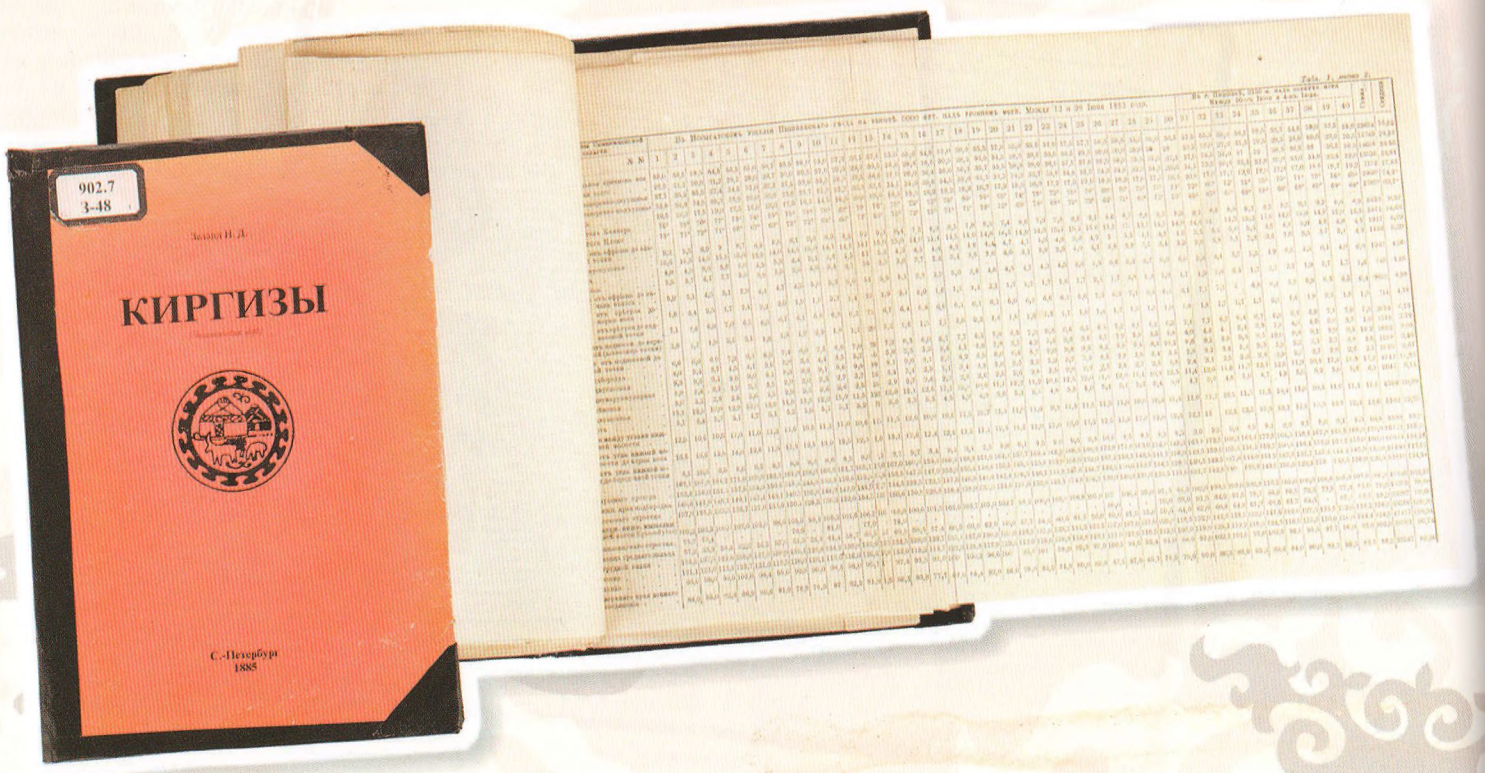

П. КУШНЕР. Тоолуу Кыргызстан. 1929

Китеп Кыргыз АССРинин тоолуу бөлүгүндөгү кыргыздардын социалдык түзүлүшүн иликтөөгө арналган. Автор уруучулук түзүлүштүн жоктугунан улам бекем уруучулук мамилелердин жана социалдык көрүнүш катары манапчылыктын бар экендигин белгилейт. Уруучулук доордун соңунда жоокерчилик катмардан бөлүнүп чыккан манаптар али нукура манаптарга айлана элек болгон, бирок өтө жупуну демократиянын бардык көрүнүштөрүн жоюуга жетишишкен. Феодализмдин андан аркы өнүгүшү орустардын басып алуусу менен токтотулган. Ошондой болсо дагы Кыргызстандын тоолуу аймагынын географиялык жана экономикалык жактан обочолонуусунан улам ошол басып алуулардан кийин деле манапчылык улануп келген. Бул эмгектин илимий жана практикалык мааниси манапчылыктын социалдык жана тарыхый тамырлары жана анын жок болуп кетпешинин себептери, ошондой эле Кыргыз АССРинин тоолуу райондорундагы кыргыздардын коомдук жашоо тиричилигине, дыйканчылыгына, кол өнөрчүлүгүнө жана үй-бүлөлүк салттарына иликтөө жүргүзүү каралгандыгында болуп саналат.

П. КУШНЕР. Горная Киргизия. 1929

Книга посвящена исследованию социального строя киргизов горной части Киргизской АССР. Автор отмечает существование крепких родовых отношений в обществе при отсутствии родового строя, а также наличие такого социального явления как манапство. Выделившиеся из военного сословия в конце родовой эпохи манапы не успели еще превратиться в настоящих феодалов, но им удалось ликвидировать примитивную демократию во всех ее проявлениях. Дальнейшее развитие феодализма было прекращено русским завоеванием. Тем не менее манапство сохранилось и после этого завоевания в силу географической и экономической обособленности горной части Киргизии. Научная и практическая значимость данной работы заключается в том, что в ней рассматриваются социальные и исторические корни манапства и причины его живучести, а также проведен анализ общественного уклада киргизов, земледелия, скотоводства, ремесел и семейных традиций в горных районах Киргизской АССР.

P. KUSHNER. Mountainous Kyrgzia. 1929

This book researches the social structure of the Kyrgyz that resided in the mountainous parts of the Kyrgyz ASSR. The author notes strong relations within clans in the absence of a tribal system and the existence of a social phenomenon called manapstvo. The Manaps, who originated from the military class at the end of the tribal epoch, did not turn into real feudal lords, but they did manage to liquidate all signs of primitive democracy. Further development of feudalism was blocked by Russian conquest. However, manapstvo survived even after that due to the geographic and economic isolation of the mountainous parts of Kyrgyzstan. This work contains much of academic and practical value. It reviews social and historical roles of manapstvo and reasons for its survivability, provides analyses of the social structure of the Kyrgyz, farming, livestock breeding, craftsmanship, and family traditions in the mountainous regions of the Kyrgyz ASSR.

Е.К. ЯКОВЛЕВ. Энесайдын түштүк өрөөнүндөгү бөтөн калк тууралуу этнографиялык баяндама жана музейдин этнографиялык бөлүмү жөнүндө түшүндүрмө каталог. 4-чыг. 1900

Бул басылмада Минусинск музейиндеги этнографиялык коллекциялардын түшүндүрмөлөрү берилген. Биринчи бөлүмүндө аймакта жашаган бөтөн эл жана коңшу жерлер жөнүндө жалпы этнографиялык очерк орун алган. Экинчи бөлүмүндө болсо, жергиликтүү эл колдонгон ар бир буюмдун сырткы көрүнүшү жана көлөмү менен колдонулушу тууралуу толук баяндама берилет. Тиркеме катары жергиликтүү бөтөн эл жөнүндө адабияттардын көрсөткүчү киргизилген. Текст ошол бөтөн калктын ар кандай типтери, турак жайлары жана кийимдеринин сүрөттөрү менен кооздолгон. Китепте, жети кылымдан бери кыргыздар «кыргыз» деп эле аталып келгендиги айтылат. Тексттин көп жерлеринде ал уруулар Энесайдын жогору жагында жашашкан жана көздөрү көк, чачтары сары болгондугу менен айырмаланышкан деген пикирлер бар.

Е.К. ЯКОВЛЕВ. Этнографический обзор инородческого населения долины Южного Енисея и объяснительный каталог этнографического отдела музея. Вып. 4. 1900

Настоящее издание представляет собой описание этнографических коллекций Минусинского музея. В первой части опубликован общий этнографический очерк с описанием инородческого населения края и соседних мест. Во второй части дается полное описание внешнего вида, величины и назначения каждого предмета быта. В приложении к книге представлен указатель литературы о местном инородческом населении. Текст иллюстрируется рисунками с изображением жилищ, костюмов и типов инородческого населения. Упоминается то, что уже в 7 столетии киргизы назывались «кыргызами»; из многих мест текста следует, что племя жило в то время в верховьях Енисея и отличалось светлым цветом волос и голубыми глазами.

E.K. YAKOVLEV. An Ethnographic Review of the Foreign Population of the Southern Yenisei Valley and an Explanatory Catalogue of the Ethnographic Department of the Museum. Issue 4. 1900

This volume is a description of the ethnographic collections of the Minusinsk Museum. The first part provides a general ethnographic review of foreigners residing in the krai and neighboring areas. The second part contains a complete description of the appearance, size and use of many everyday items. The book presents a list of written sources of information about locally residing aliens. It is illustrated with pictures of houses, costumes and foreigners. The book mentions that the Kyrgyz first identified themselves by this name in the 7th century. According to many references in the text, at this time the tribe resided on the upper Yenisei, and had fair hair and blue eyes.

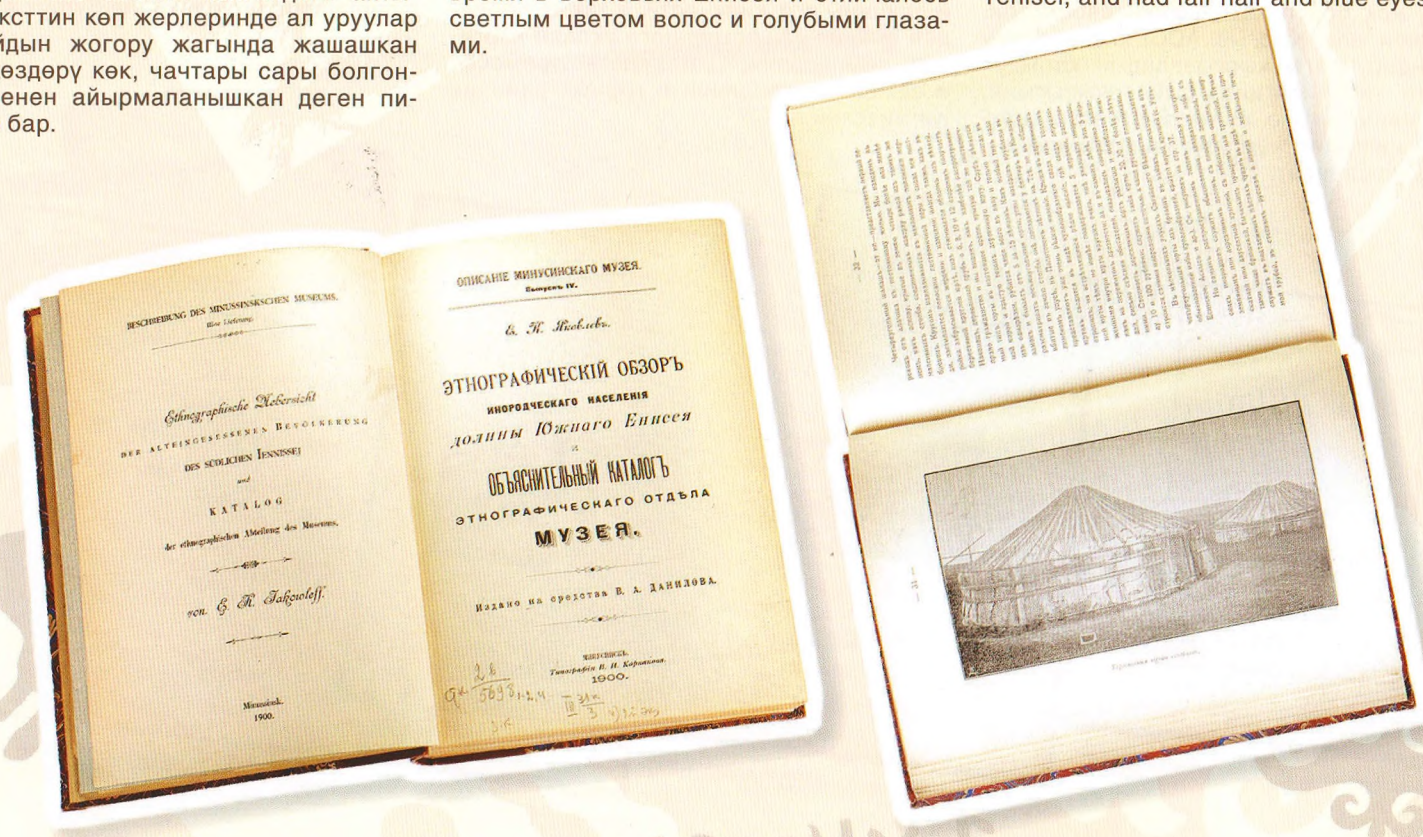

КЫРГЫЗ ФОЛЬКЛОРУ

КЫРГЫЗСКИЙ ФОЛЬКЛОР

KYRGYZ FOLKLORE

Ф.В. ПОЯРКОВ. Кара кыргыздардын уламыштары, жомоктору, диний ишенимдери. 1899

Автор чогулткан кара кыргыздардын уламыштары, жомоктору жана диний ишенимдери негизинен Жумгал, Суусамыр, Нарын (Пишпек уезди) болуштуктарынан жана Анжиян уездинин саяк болуштугунан жазылып алынган. Бул жазуулар кыргыз элинин этнографиясын изилдөөгө, тагыраак айтканда, алардын рухий маданиятын үйрөнүүгө жардам берет. Китептин мазмунун кыргыздарга белгилүү болгон айбанаттардын келип чыгышы жөнүндө, байыркы кыргыздардын дүйнөтаанымы, үй-бүлөнүн жана уруусунун баалуулугу, алардын согуштук эрдиктери тууралуу уламыштар түзөт. «Ой толгомдору жана ишенимдери» деген бөлүмүндө күн, ай жөнүндө, тамеки жана чай жөнүндө, оорусыркоо тууралуу, калп өлгөндөр жана өлүм жөнүндө кызыктуу баяндар чогултулган.

Ф.В. ПОЯРКОВ. Каракиргизские легенды, сказки и верования. 1899

Собранные автором каракиргизские легенды, сказки и верования относятся к каракиргизам загорных волостей, главным образом Джумгальской, Сусамырской и Нарынской волостей Пишпекского уезда и отчасти к каракиргизам Саяковской волости Андижанского уезда. Эти записи служат материалом для изучения этнографии киргизов, точнее их духовной культуры. Сборник включает легенды о происхождении животных, известных киргизам, легенды, связанные с представлениями древних киргизов об устройстве мира, о ценности семьи и рода, об их военных подвигах. Интересен богатый раздел сказок, в том числе о кукушке, сороке, о двух скупых и др. В разделе «Представления и верования» собраны интересные сказания о солнце, луне, металлах, о табаке и чае, о болезнях, о мнимо умерших и о смерти.

F.V. POYARKOV. Kara-Kyrgyz Legends, Fairytales and Beliefs. 1899

This collection of Kara-Kyrgyz legends, fairytales, and beliefs gathered by the author hale from the mountainous regions of Jumgal, Suusamyr, and Naryn Volosts of Pishpek Uezd and partly in Sayak Volost of Andijan Uezd. These notes serve as material for the study of Kyrgyz ethnography, especially their spiritual culture. The collection includes legends on the origin of various animals known to the Kyrgyz, legends on what the world looked like to them, the value of family and clan, and about their military victories. The section on fairytales is especially rich, with fairytales about a cuckoo, magpies, two misers, etc. The section “Concepts and Beliefs” has interesting legends about the sun, moon, metals, tobacco, tea, illnesses, and funeral proceedings, and deaths.

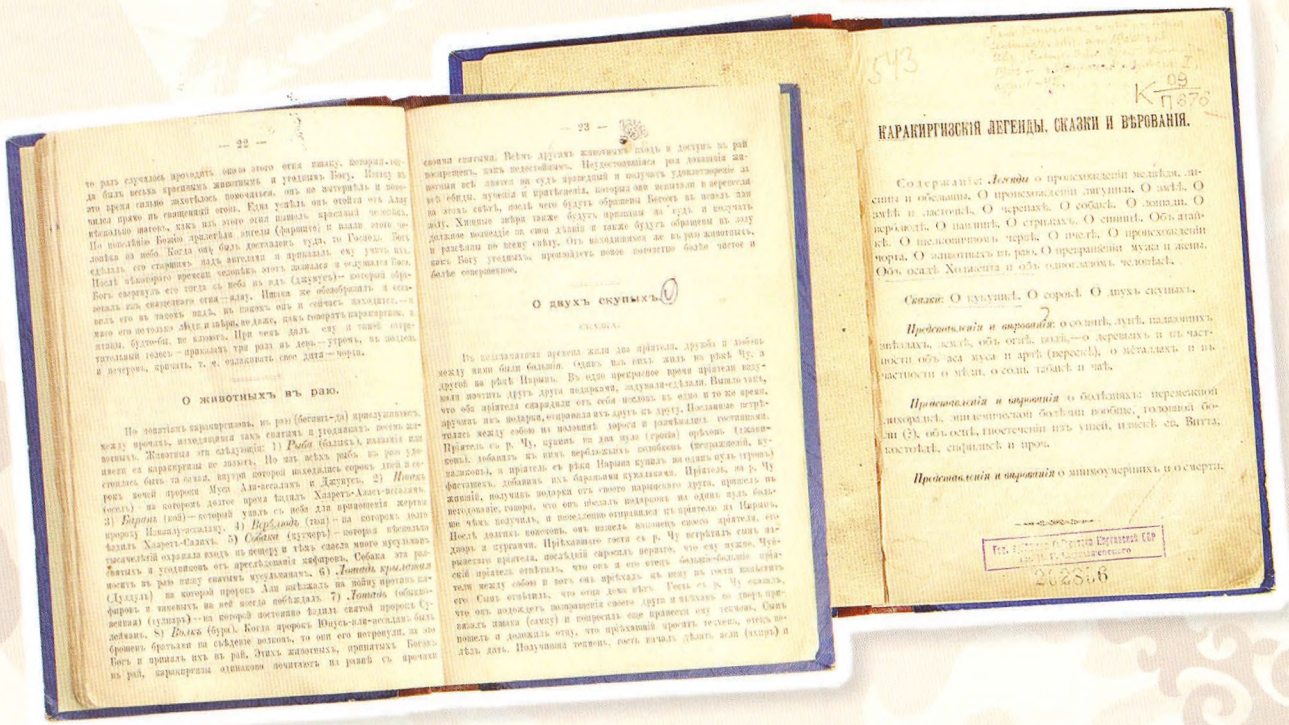

В.В. РАДЛОВ. Түндүк түрк уруулары-нын элдик адабиятынын үлгүлөрү. 5-б. Кара кыргыздардын тили. 1885

Автордун негизги максаты кара кыргыздардын тилин иликтөө үчүн материалдарды жыйноо болгон, ошондуктан ырчылардын ыры кандай ырдалса дал ошондой боюнча эч өзгөртпөстөн жана кыскартпастан жазып алган. Кыргыздар өз ырларында жомоктогудай турмушту эмес, өзүлөрүнүн чыныгы турмушун, мүдөө максатын жана ой туюмун чагылдырып, аны даңазалап айтууну баалаган. Кээде укмуштуудай, эч бир ойго келбеген көрүнүштөр сүрөттөлсө да, ырларындагы баатырлар бардык адамдардай эле чабал жактары жана кемчиликтери менен бирге бардык адамдарга мүнөздүү сапаттарга ээ болгон. Кыргыз элинин поэзиясындагы окуялардын көпчүлүгү баатыр Эр Манастын тегерегине топтолот. Ал баатырлардын эң кыйыны жана ааламды кыдырып бардык душмандарды жеңген баатыр болуп баяндалат. Китептеги чагылдырылган бардык эпикалык ырлар автор тарабынан 3 бөлүмгө бөлүнүп, «Манас», «Жолой» жана «Төштүк» деп аталган. Бирок алар өзүнчө үч эпос эмес, «Манас» эпосунун бөлүктөрү деп түшүндүрөт.

В.В. РАДЛОВ. Образцы народной литературы северных тюркских племен. Ч.5. Наречие дикокаменных киргизов. 1885

Главная цель автора состояла в сборе необходимого материала для изучения каракиргизского наречия, поэтому большая часть текстов записывалась в том виде, в каком она была продиктована певцами, без изменений и сокращений. В своем творчестве киргизы ценят не какой-то сказочный мир, а воспевают свою жизнь, свои чувства и стремления. Несмотря на чудесные и невероятные приключения, богатыри в этих песнях являются обыкновенными людьми, одаренными всеми человеческими качествами, со своими слабостями и недостатками. Главной темой, вокруг которой группируется вся народная поэзия киргизов, служит идеальное изображение героя, предводителя кыргызов Эр-Манаса. Он сильнейший из воинов, странствующий по миру и побеждающий врагов. Все эпические песни, отраженные в книге, объединены автором тремя заглавиями: «Манас», «Йолой» и «Тоштюк». Однако это не три отдельных эпоса, а части единого целого.

V.V. RADLOV. Examples of Folk Literature of the Northern Turkic Tribes. Vol. 5. Dialect of Free-Spirited Kyrgyz. 1885

The major goal of the author was to gather necessary materials for the study of the Kara-Kyrgyz dialect. Therefore, most of the texts were recorded just as they were recited by singers, unchanged and unabridged. In their songs, Kyrgyz prefer to sing about their own life, feelings and aspirations, rather than a make-believe wonderland. Despite the wonderful and incredible adventures contained in these songs, the heroes are real, with real human qualities, including weaknesses and drawbacks. Er-Manas, a Kyrgyz leader, is the centerpiece of all Kyrgyz poetry. He is the strongest of all warriors, traveling the world undefeated. All epic songs reflected in the book are grouped under three sections named Manas, Yoloi, and Toshtuk. However, these should be read not as three separate epics, but as parts of a united whole.

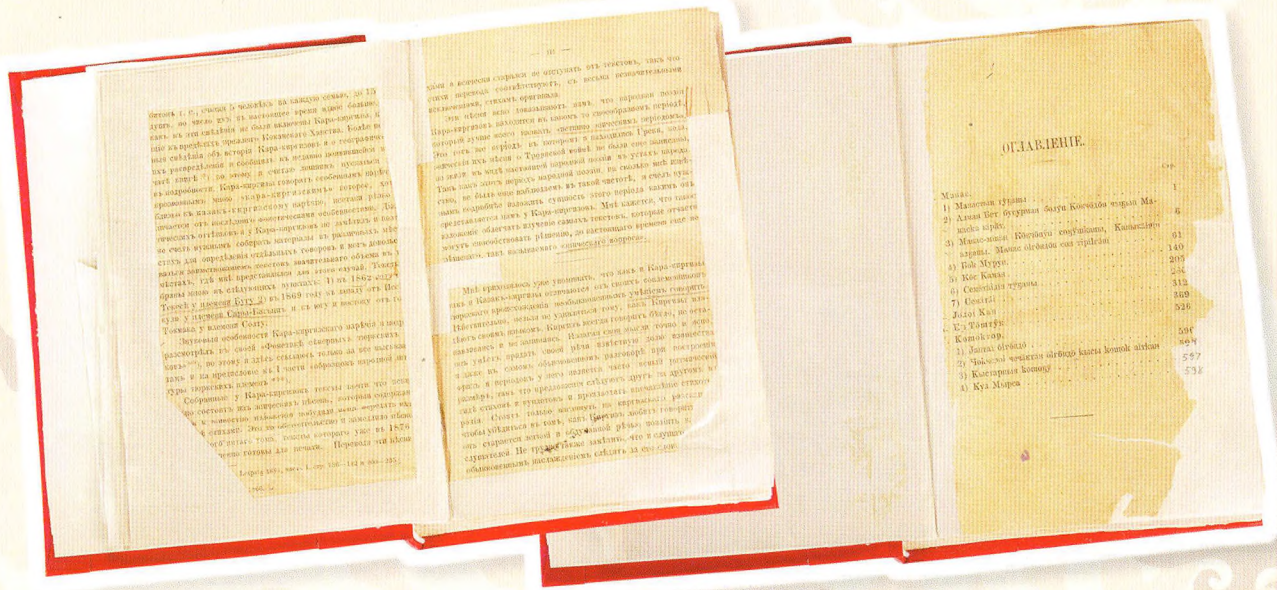

«МАНАС» ЭПОСУНУН АЛГАЧКЫ ЖАРЫЯЛАНЫШЫ

ПЕРВЫЕ ПУБЛИКАЦИИ ЭПОСА «МАНАС»

FIRST PUBLICATIONS OF THE MANAS EPIC

МАНАС: Кыргыз эпосу. Улуу жүрүш. Которгондор: С. Липкин, Л. Пеньковский, М. Тарловский. 1946

Белгилүү окмуштуулардын эмгектеринде жана саякатчылардын жазмаларында кыргыз элинин суктандырган поэтикалык чеберчиликтери тууралуу сөздөрдү көп кезиктиребиз. Кыргызстан менен адеп таанышкан адам, кыргыз ырларынын ар кылдуулугуна жана көркөмдүүлүгүнө тан бербей койбойт. Кыргыз элинин оозеки чыгармачылык эстеликтеринин ичинен эң байыркы мезгилден бери сакталып келе жаткан, бүткүл дүйнөлүк элдик поэзиянын шедеврлеринин бири болуп эсептелген, кайталангыс кереметтүүсү «Манас» эпосу болуп саналат. Китептин негизги темасы – бул легендарлуу кыргыз баатырынын Афганстанга, Орто Азияга жана Кытайга болгон улуу жүрүшү. Китепте кыргыз элинин көп кылымдардан берки өз ар-намысы жана боштондугу үчүн күрөшү жана улут катары жашоосун улантышы тууралуу жазылган. «Улуу жүрүш» эпопеясы Манас баатырдын Бээжинге болгон жүрүшүнө арналып, кыргыз элинин жана андагы баатырлардын эрдиктери даңазаланат. «Манас» эпосунун орус тилине которулушу анын эл аралык аренада таанылышын тездеткен.

МАНАС: Киргизский эпос. Великий поход. Пер.: С. Липкин, Л. Пеньковский, М. Тарловский. 1946

В трудах известных ученых и в записках путешественников нередко можно встретить высказывания о необыкновенной поэтической одаренности киргизского народа. Человека, который впервые знакомится с Кыргызстаном, изумляет богатство и разнообразие киргизских песен. Среди памятников народного творчества имеются произведения, дошедшие до нас из глубокой древности и являющиеся шедеврами мировой народной поэзии. Самым древним и замечательным, несомненно, является эпос «Манас». Его основная тема – тема военных походов легендарного киргизского богатыря в Афганистан, Среднюю Азию и Китай. В книге отражена многовековая самоотверженная борьба киргизского народа за свою честь и свободу, за свое национальное самоопределение. Эпопея «Великий поход» посвящена походу Манаса на Бейджин. В ней воспевается героизм и военная мощь киргизского народа и его богатырей. Перевод эпоса «Манас» на русский язык ускорил его признание на международной арене.

MANAS: The Kyrgyz Epic. The Great Campaign. Translated by S. Lipkin, L. Penkovskiy, M. Tarlovskiy. 1946

Famous scholars and travelers have often noted the poetic talents of the Kyrgyz people. People who first become acquainted with Kyrgyzstan are amazed by the richness and diversity of Kyrgyz songs. Among the monuments of the folk art that has survived to the present include works from antiquity and are considered masterpieces of world folk poetry. The Manas epic, without a doubt, is the oldest and the greatest of all. It describes the military campaigns of the legendary Kyrgyz warrior in Afghanistan, Central Asia and China. The book describes the centuries-long, committed struggle of the Kyrgyz nation for its dignity, freedom, and national survival. The Great Campaign epic tells about Manas's Beijing campaign. It tells about the heroism and military might of the Kyrgyz people and its warriors. The translation of the Manas epic into Russian facilitated its recognition on the world's stage.

СЕМЕТЕЙДЕН бир бөлүм. Тыныбек жомокчунуку. 1925

«Семетей» – «Манас» эпосунун экинчи бөлүгү. Эпостун бул бөлүгүнүн баш карманы – Манастын жалгыз уулу Семетей.

1898-жылы Нарын приставынын буйругу боюнча «Манас» эпосунун көрүнүктүү айтуучусу Жапый уулу Тыныбек «Семетейден» айрым эпизоддорун жаздырган. Бул жыйнакка кирген Тыныбектин «Семетейи» өзүнүн көркөмдүк өзгөчөлүгү, чеберчилиги менен башка айтуучулардын варианттарынан айырмаланып турат.

Тыныбек өз доорунун улуу манасчысы болгон. Ал атактуу манасчылардан таалим алып, Манас баатырдын жана анын урпактарынын тарыхын терең үйрөнгөн, келечек муундарга эпостун жогорку көркөмдүктөгү вариантын калтырып кеткен.

СЕМЕТЕЙ. Отрывок. В пересказе Тыныбека. 1925

«Семетей» – вторая часть эпоса «Манас». Главный герой этой части эпоса – Семетей, единственный сын Манаса.

В 1898 году по приказу русского пристава Нарына сын Жапыя Тыныбек – выдающийся сказитель эпоса «Манас» – записал отдельные эпизоды из «Семетея». Представленный в данном издании вариант Тыныбека отличается от вариантов других сказителей особой художественной выразительностью и мастерством.

Тыныбек был великим сказителем своей эпохи. Его наставниками были известные манасчи. Он перенял их опыт, глубоко изучил историю богатыря Манаса и его потомка, и представил будущим поколениям свой высокохудожественный вариант этой части эпоса.

SEMETEI. Fragment. Told by Tynybek, storyteller. 1925

"Semetei" is the second part of the Manas epic. The main character of this part of the epic is Manas's only son, Semetei.

In 1898, Japyi's son Tynybek, famous Manas reciter, wrote down select parts of "Semetei" in accordance with an order from the Russian district superintendent of Naryn. Tynybek's version, retold here in this book, distinguishes itself from other versions told by different storytellers by its literary expressiveness and mastery.

Tynybek was a great teller of his time. He learned from famous Manas reciters. He adopted their experience, learned Manas's history in depth, and presented a highly artistic version of this part of the epic to future generations.

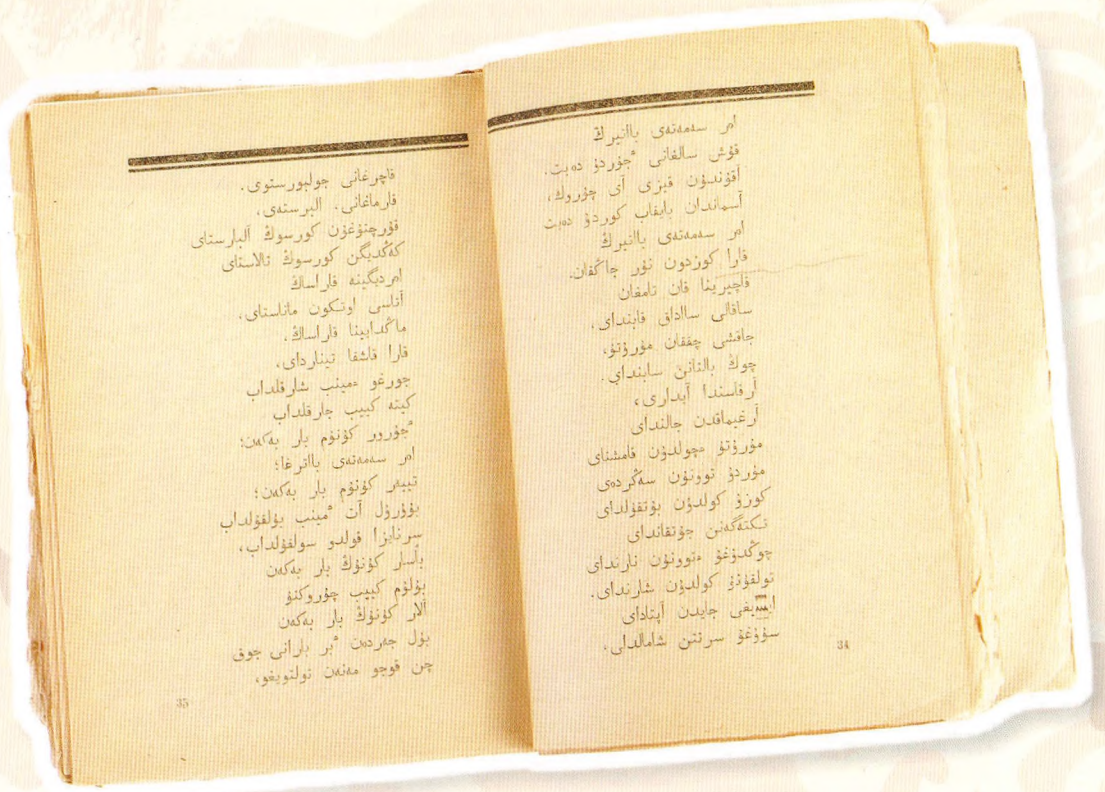

Б.М. ЮНУСАЛИЕВ. «Манас» эпосунун кошмо вариантын түзүү тажрыйбасы тууралуу.

Кыргыз эли өзүнүн бүткүл талантын жана чыгармачылык генийин, кылымдардан берки ой мүдөөсүн жана күрөшүн жазуу дооруна чейин эле формасы боюнча көп түрдүү жана мазмуну боюнча өтө бай оозеки чыгармачылыкта чагылдырып келген. Бул багытта баатырдык жана лирика-романтикалык мазмундагы эпикалык чыгармалар өзгөчө орунду ээлейт. Фабуласы боюнча салыштырмалуу түрдө анча татаал эмес, көлөмү боюнча чакан (он миңдеген ыр саптарынан турган) эпикалык чыгармалар менен бирге кыргыз эли азыркы толук вариантында жарым миллион ыр саптарынан турган жана тышкы жана ички душмандарга каршы күрөшкөн легендарлуу баатырлардын үч муунунун эрдигин даңазалаган «Манас» эпосу сыяктуу монументалдуу чыгармаларды жаратып, кылымдардын түпкүрүнөн бери алып келди.

Эмгекте көлөмү жүз миңге жакын ыр саптарынан турган «Манас» эпосунун кыскартылган, натыйжада эпостун көлөмү дээрлик беш эсеге азайтылган кошмо вариантын түзүүнүн тажрыйбасы чагылдырылган.

Б.М. ЮНУСАЛИЕВ. Об опыте создания сводного варианта эпоса «Манас.

Весь свой талант и творческий гений, вековые мечты и борьбу киргизский народ в дописьменный период отобразил в многообразном по форме и богатом по содержанию устном творчестве. Особое место в нем занимают эпические памятники героического и лирико-романического содержания. Наряду со сравнительно несложными по фабуле и небольшими по объему (по нескольку десятков тысяч стихотворных строк) эпическими поэмами, народ создал и донес из глубин веков такое монументальное произведение, как эпос «Манас», насчитывающий ныне в полном варианте около полумиллиона стихотворных строк и повествующий о героических подвигах трех поколений легендарных богатырей в борьбе с внешними и внутренними врагами народа.

В работе освещается опыт создания сводного варианта эпоса «Манас» объемом около ста тысяч стихотворных строк, сокращенного таким образом почти в пять раз.

B.M. YUNUSALIEV. The Attempt to Create a Consolidated Version of the Manas Epic.

In the absence of written literature the Kyrgyz nation depicted its talent, creative power, centuries-long dreams and struggles in diverse and rich verbal arts. Epics with heroic or romantic contents take a prominent position in these arts. Along with rather simple and short (several dozens of thousands of lines each) epics, since antiquity the people have created and handed down the Manas epic, a monumental epic with over 1.5 million lines, that tells about the deeds of three generations of legendary heroes in the struggle with external and internal enemies of the people.

The work describes the experience of creating a consolidated version of the Manas epic, which was limited to approximately a hundred thousand lines of verse, creating an epic nearly five times shorter than the original.

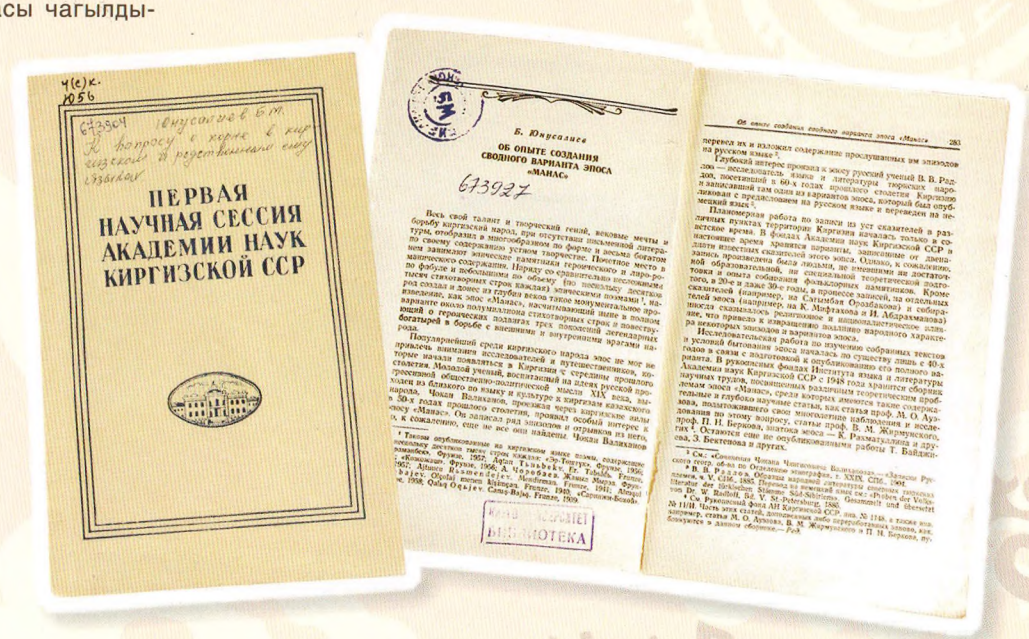

КЫРГЫЗ ТИЛ ТААНУУ БОЮНЧА ЭМГЕКТЕР

ТРУДЫ ПО КИРГИЗСКОМУ ЯЗЫКОЗНАНИЮ

WORKS ON KYRGYZ LINGUISTICS

И.А. БАТМАНОВ. Кыргыз тилинин грамматикасы. 1939

Бул китеп кыргыз тилин орус мектептеринде (орто жана жогорку), ошондой эле орус тилин кыргыз мектептеринде окутуу үчүн мугалимдерге арналган окуу куралы болуп эсептелет. Окуу куралы орто мектептердин көлөмүндө жалпы орто даярдыгы бар, эң куру дегенде кыргыз тили менен анча-мынча тааныш окурмандарга арналган. «Кыргыз тилинин грамматикасы» бөлөк-бөлөк үч китепче болуп чыгарылган: 1. Киришүү. Фонетиканын элементтери; 2. Атоочтук; 3. Этиш жана синтаксистин элементтери. Бул «Грамматиканын» баяндоо объектиси азыркы адабий кыргыз тили болуп саналат.

И.А. БАТМАНОВ. Грамматика киргизского языка. 1939

Книга предназначена в качестве пособия для лиц, преподающих киргизский язык в русской школе (средней и высшей), а также для учителей русского языка в киргизской школе. Пособие рассчитано на круг читателей, имеющих общеобразовательную подготовку в объеме средней школы и хотя бы в минимальной степени знакомых с киргизским языком. «Грамматика киргизского языка» издана тремя отдельными выпусками: 1) Введение. Элементы фонетики; 2) Имя; 3) Глагол и элементы синтаксиса. Объектом описания в этой «Грамматике» является современный литературный киргизский язык.

I.A. BATMANOV. Kyrgyz Grammar. 1939

This grammar book focuses primarily on the modern literary Kyrgyz language. This guidebook is designed for teachers of Kyrgyz in Russian schools (secondary and post-graduate), as well as for teachers of Russian in Kyrgyz schools. It is targeted to people with a secondary education and some practical knowledge of the Kyrgyz language. This Kyrgyz grammar book can be divided into three parts: 1) Introduction. Elements of Phonetics; 2) Names; 3) Verbs and Elements of Syntax.

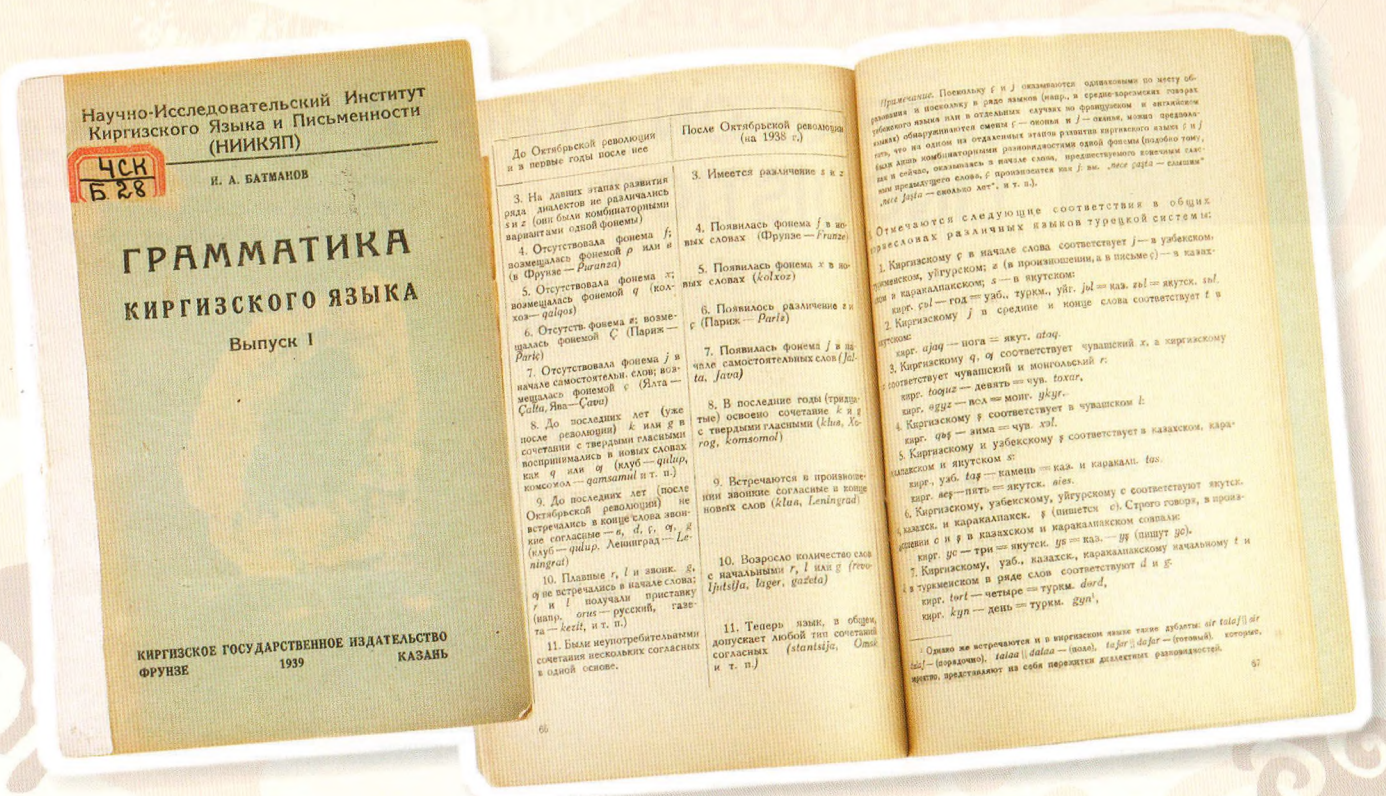

И.А. БАТМАНОВ. Кыргыз тилинин түндүк диалектиси. Кыргыз тилинин түндүк диалектисин классификациялоо тажрыйбасы. 1-чыг. 1938

Эмгек түндүк диалектилерди, анын өнүгүшүн жана классификациясын изилдөөгө арналган. Автор кыргыз тилинин диалектисин· иликтөө эки багытта, атап айтканда тил түзүлүшү багытында жана эне тилди окутуу методикасы багытында өтө зор мааниге ээ экендигин белгилейт. Кыргыз адабий тилинин калыптануу проблемасы кыргыз тилинин бардык потенциалдуу мүмкүнчүлүгү, анын тирүү диалектилеринин байлыгы эсепке алынганда жана иликтенгенде, ошол диалектилердин өнүгүшүнүн жыйынтыгы (конкреттүү тилдик фактылардын мисалында) чыгарылып, келечеги аныкталганда рационалдуу чечилиши мүмкүн. Эне тилинен сабак берүүнү туура жолго коюу ошол тилди алып жүрүүчүлөрдүн диалектологиясынын өзгөчөлүгүн билүүгө түздөн түз байланыштуу, аны эсепке алуу сабак өтүү үчүн тийиштүү көнүгүүлөрдү жана жумуштарды кесипкөйлүк менен түзүүгө жана иргеп алууга мүмкүнчүлүк берет.

И.А. БАТМАНОВ. Северные диалекты киргизского языка. Опыт классификации северных диалектов киргизского языка. Вып. 1. 1938

Работа посвящена исследованию северных диалектов киргизского языка, их развитию и классификации. Автор отмечает, что изучение диалектов киргизского языка имеет огромное значение в двух областях: в области языкового строительства и в области методики преподавания родного языка. Проблема регулирования киргизского литературного языка может быть рационально разрешена только тогда, когда будут учтены и изучены все потенциальные возможности киргизского языка, многообразие его живых диалектов, когда будут подведены (на примерах конкретных языковых фактов) итоги и намечены перспективы развития этих диалектов. Правильная постановка преподавания родного языка напрямую зависит от знания диалектологических особенностей носителей языка, учет которых позволяет профессионально составлять и подбирать соответствующие упражнения и виды работ для проведения занятий.

I.A. BATMANOV. Northern Dialects of the Kyrgyz Language. An Attempt to Classify Northern Dialects of the Kyrgyz Language. Vol. 1. 1938

This article is dedicated to research of the northern dialects of the Kyrgyz language, including their development and classification. The author notes that the study of Kyrgyz dialects is of great importance in the two areas of language construction and native language pedagogy. One can rationally solve the problem of regulating Kyrgyz literary language only after taking into account and studying all potential possibilities of the Kyrgyz language, the richness of its dialects, and establishing (based on the examples of real language facts) results and prospects of development of these dialects. The proper teaching of a native language is closely related to dialectological particularities of language speakers, which the teacher must take into account in order to adjust the program, and pick appropriate exercises and class assignments.

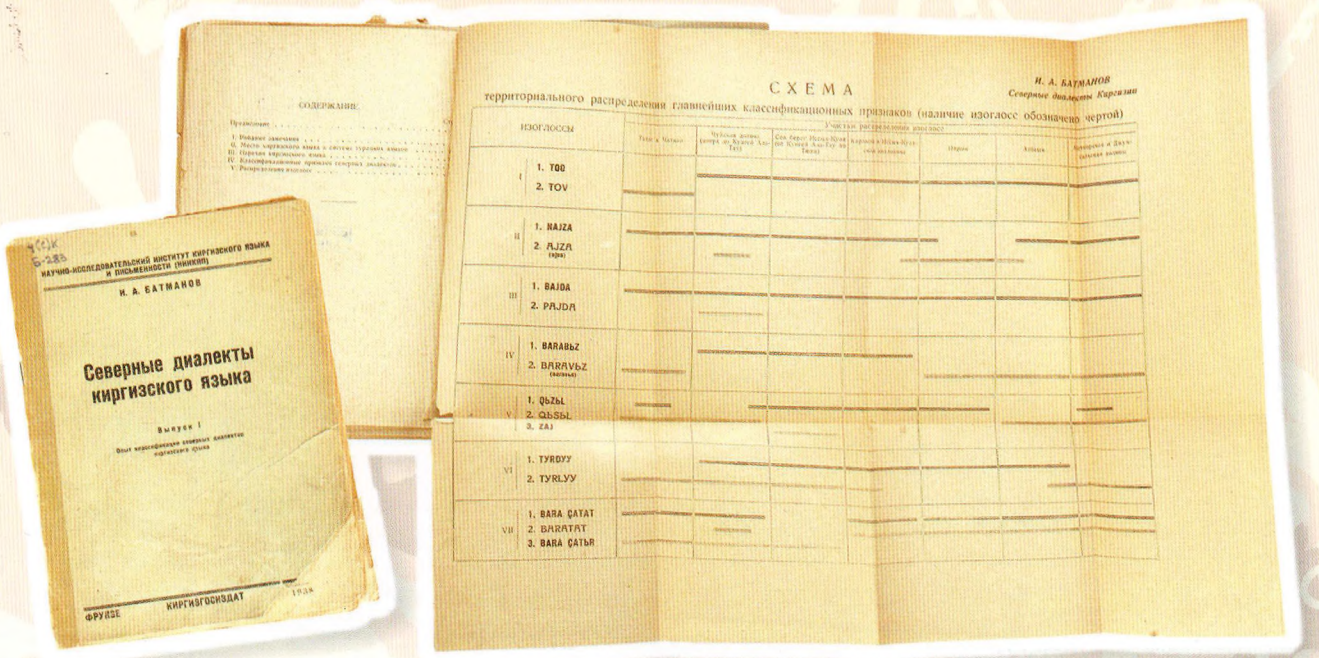

И.А. БАТМАНОВ. Азыркы кыргыз тилинин фонетикалык тутуму. 1940

Азыркы кыргыз адабий тилинин фонетикалдык тутуму эмгектин объектиси болуп саналат, анын өзгөчөлүгү Орто Азияда улуттук бөлүнүүдөн кийин, 1921-жылы гана орфографиялык жактан тастыкталган. Улуу Октябрь социалисттик революциясына чейин кыргыз тили атайын кеңири иликтөөнүн обьектиси болгон эмес. Биринчи ирет ал В.В. Радловдун эмгегинен кийин түркологияда белгилүү боло баштаган, В.В. Радлов бир катар түрк тилдеринин тыбыштык өзгөчөлүктөрүнүн салыштырма баяндамасына арналган өзүнүн «Фонетика» деген эмгегинде өзүнчө бөлүмдө кыргыз тилинин өзгөчөлүктөрү тууралуу маалымат берет.

Автор кыргыз тилинин үндүүлөрүнүн жана үнсүздөрүнүн курамын, үндөштүк көрүнүштөрүн, үнсүздөрдүн айкалышына жараша өзгөрүштөрүн (башка түрк тилдери менен салыштыруу боюнча) кеңири баяндайт, түрк тилдеринин классификациясын келтирет.

И.А. БАТМАНОВ. Фонетическая система современного киргизского языка. 1940

Объектом описания в работе является фонетическая система современного литературного киргизского языка, особенности которого нашли орфографическое оформление только в 1921 г., после национального размежевания Средней Азии. До Великой Октябрьской социалистической революции киргизский язык не был объектом широкого специального изучения. Впервые он получил известность в тюркологии благодаря работам В.В. Радлова, который в своей работе «Фонетика», посвященной сравнительному описанию звуковых особенностей ряда тюркских языков, дает в отдельных параграфах сведения об особенностях киргизского языка.

Автор подробно описывает состав гласных и согласных кыргызского языка, явления сингармонизма, комбинаторные изменения согласных (по сравнению с другими тюркскими языками), приводит классификацию тюркских языков.

I.A. BATMANOV. The Modern Kyrgyz Language Phonetic System. 1940

The topic of this work is the phonetic system of the modern literary Kyrgyz language, which received orthographic form only in 1921 after the national demarcation of Central Asia. Before the Great October Socialist Revolution the Kyrgyz language was not widely studied. It first drew attention in Turkology after the publication of V.V. Radlov's "Phonetics," which contains a comparative description of a number of Turkic languages, with a few paragraphs dedicated to the Kyrgyz language.

In this book the author provides a detailed description of vowels and consonants of the Kyrgyz language, vowel harmony, combinatory changes of consonants (as compared to changes in other Turkic languages) and a classification of the Turkic languages.

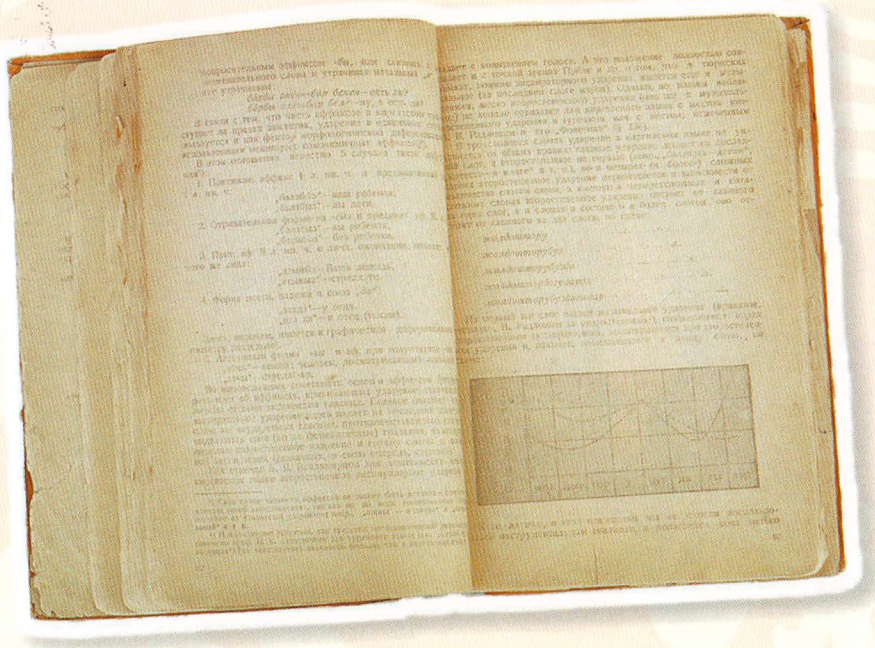

И.А. БАТМАНОВ. Кыргыз тилинин сөз түркүмдөрү. 1936

Эмгекте түрк грамматикасынын түзүлүшүнүн эки схемасын эсепке алуу менен кыргыз тилинин морфологиясынын ар кандай аспектилери берилген. Алар: 1) функциясы боюнча же түзүлүш түрүнө жараша формалардын категориясын камтыган осмон-түрк кыска окуу программасынын түзүлүшүн негиз катары алган Л.Н Самойловичтин схемасы; 2) авторлор тарабынан алынган түркмөн, өзбек жана жарым-жартылай кыргыз тилинин практикалык грамматикаларынын схемасы. Бул схема орустун Шапиро грамматикасынын негизинде түзүлгөн жана түрк (агглютинативдик) тилдеринин тилдик фактылары үчүн караманча ылайык келбейт, анткени орус тили менен түрк тилдери бири биринен айрымаланат жана өз алдынча өзгөчөлүктөрү бар морфологиялык системалардын ар түрдүү түрлөрүнө кирет.

И.А. БАТМАНОВ. Части речи в киргизском языке. 1936

В работе представлены различные аспекты морфологии кыргызского языка с учетом двух схем построения турецких грамматик: 1) схемы Л.Н. Самойловича, положенной в основу построения краткой учебной грамматики османско-турецкого языка, охватывающей категории форм по их функции или по типам образований; 2) схемы, принятой авторами практических грамматик туркменского, узбекского и, частично, киргизского языков. Схема эта построена на основе русской грамматики Шапиро и совершенно непригодна для описания языковых фактов тюркских (агглютинативных) языков, т.к. русский язык и тюркские языки принадлежат к различным типам морфологических систем, отличающихся друг от друга и имеющих свои специфические особенности.

I.A. BATMANOV. Parts of Speech in Kyrgyz. 1936

This volume reviews various aspects of the morphology of the Kyrgyz language from the position of the two schemes of Turkic grammar structures: 1) scheme by L.N. Samoilovich that served as a foundation for brief osman-turkic grammar that covered categories of forms by their functions or types of formation; 2) schemes accepted by the authors of practical grammar books for Turkmen, Uzbek and to some extent, Kyrgyz languages. This scheme is based on the Russian grammar scheme by Shapiro and is not appropriate for description of language facts of Turkic (agglutinative) languages, because Russian and Turkic languages belong to different morphology systems that differ from each other and have specifics features.

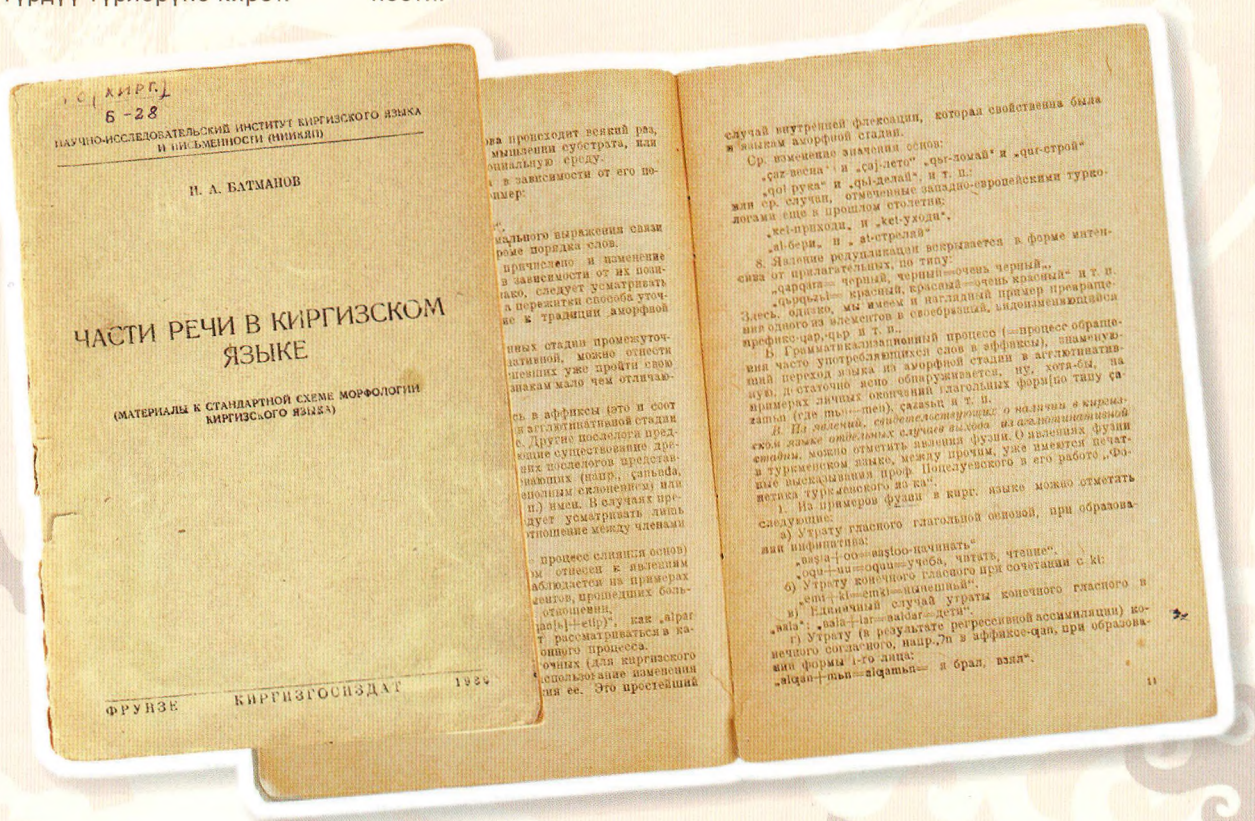

КЫРГЫЗ тилинин орфографиясынын маселелери. 1936

Басылма азыркы кыргыз тили жаатындагы мамлекеттик саясатты өнүктүрүү үчүн тарыхый жана маданий чоң баалуулуктарды айкындайт.

Жыйнакта К. Тыныстановдун материалдары, анын ичинде «Кыргыз тилинин орфографиясынын долбоору», К. Тыныстановдун долбооруна карата айрым түзөтүүлөр жөнүндө К.К. Юдахиндин макаласы, ошондой эле И.А. Батмановдун «Кыргыз тилиндеги созулма үндүүлөр жөнүндө маселеге карата» макаласы жарыяланган.

ВОПРОСЫ орфографии киргизского языка. 1936

Издание представляет большую историческую и культурную ценность для развития государственной политики в области современного кыргызского языка.

В сборнике опубликованы материалы К. Тыныстанова, в том числе «Проект орфографии киргизского языка», статья К.К. Юдахина о некоторых поправках к проекту К. Тыныстанова, а также статья И.А. Батманова «К вопросу о долгих гласных в киргизском языке».

ORTHOGRAPHY of the Kyrgyz Language. 1936

This book is of high historical and cultural significance for development of a state policy towards modern Kyrgyz language.

The collection includes works of K. Tynystanov, including his "Proposed Orthography of the Kyrgyz Language," K.K. Yudakhin's article on some amendments to Tynystanov's proposal, as well as the article by I.A. Batmanov, "Long Vowels in the Kyrgyz Language."

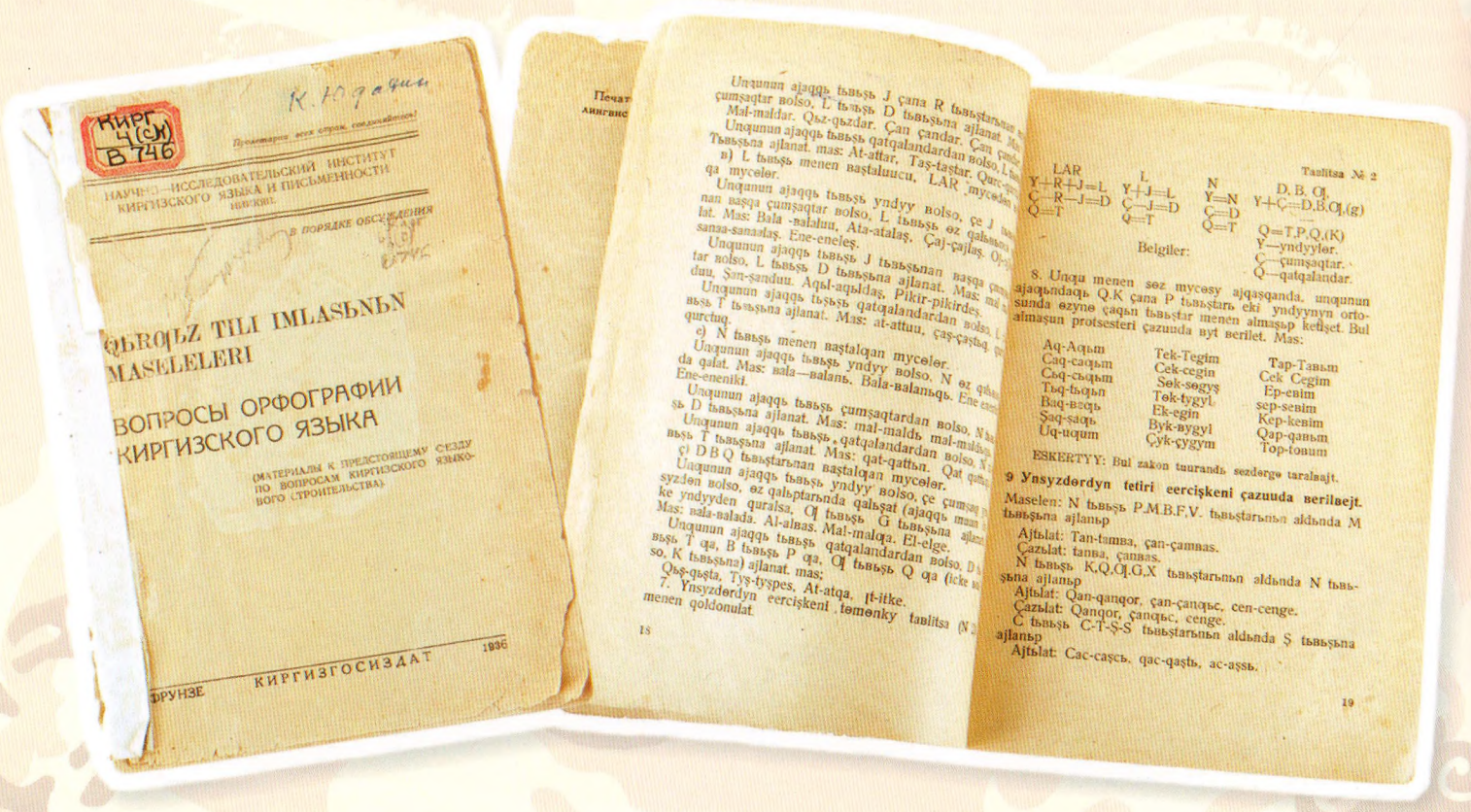

Х. КАРАСАЕВ. Кыргыз тилинин орфографиясы. 1948

Кыргызстанда социализмди куруу мезгилинде кыргыз адабий тили да өнүгө баштаган. 1941-жылы 12-сентябрда Кыргызстандын Жогорку Советинин Президуму тарабынан кыргыз тилинин орфографиясынын эрежелери бекилген, ал азыркы учурга чейин колдонулуп келүүдө.

Бул окуя гезиттерде жана илимий чөйрөлөрдө кеңири талкууланган. Айтылган сын-пикирлерди жана сунуштарды эске алуу менен СССР Илимдер Академиясынын Кыргыз филиалынын адабият жана тарых институтунун алдындагы тил сектору Кыргыз педагогикалык институтунун алдындагы адабий тил кафедрасы менен бирдикте кыргыз тилинин орфографиясынын эрежелерин кайра карап чыккан.

Х. КАРАСАЕВ. Орфография кыргызского языка. 1948

Во время строительства социализма в Кыргызстане развивался и кыргызский литературный язык. 12 сентября 1941 г. Верховным Советом Президиума Кыргызстана были утверждены правила орфографии кыргызского языка, которыми пользуются по настоящее время.

Это событие широко обсуждалось в газетах и в научных кругах. С учетом высказанных замечаний и предложений Сектор языка при Институте литературы и истории Киргизского филиала Академии наук СССР совместно с кафедрой литературного языка при Кыргызском педагогическом институте заново пересмотрели правила орфографии кыргызского языка.

H. KARASAYEV. Orthography of the Kyrgyz Language. 1948

The Kyrgyz literary language developed along with the building of socialism in Kyrgyzstan. On September 12, 1941 the Supreme Council of the Presidium of Kyrgyzstan approved orthography rules of the Kyrgyz language which are still in use today.

This event was widely discussed in newspapers and in scientific gatherings. The Language Department of the Institute of Literature and History of the Kyrgyz Subsidiary of the USSR Academy of Science, in conjunction with the Literary Language Department of the Kyrgyz Pedagogical Institute, took these comments into account and revised the orthography rules accordingly.

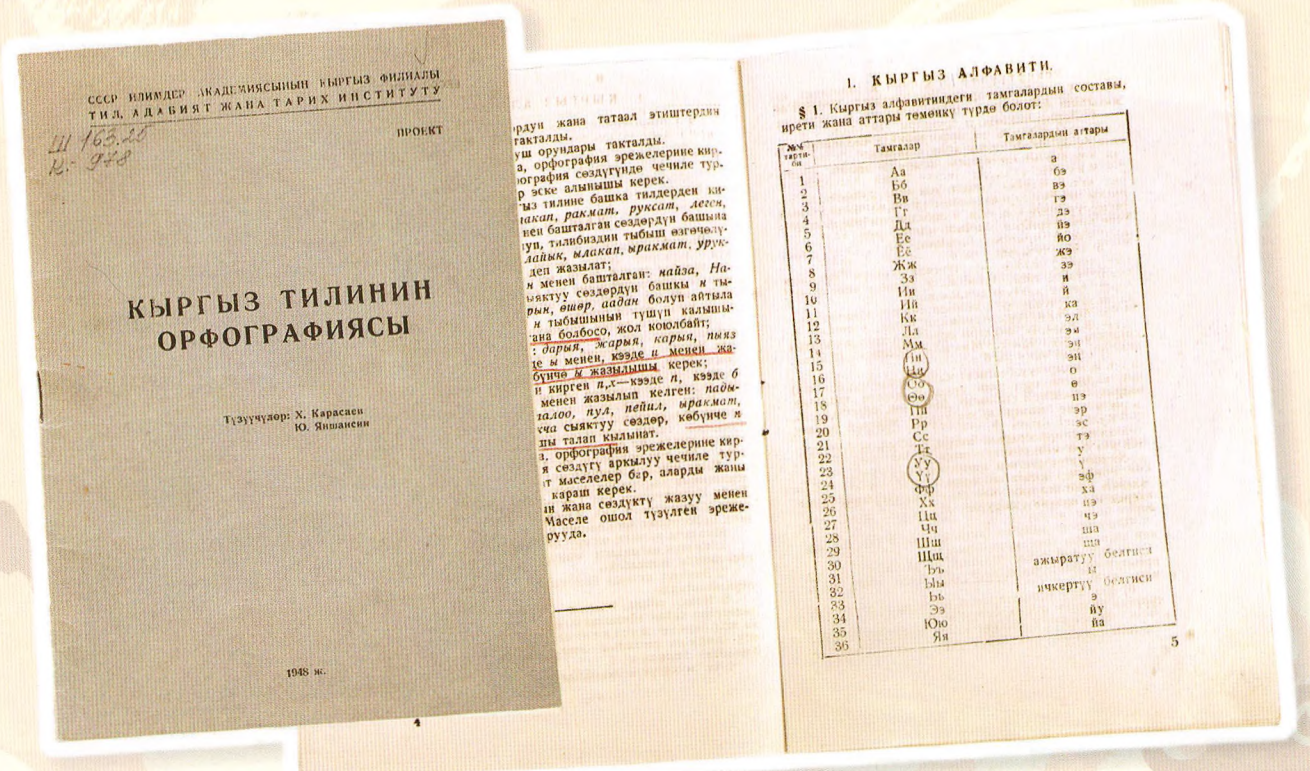
СССР ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫНЫН КЫРГЫЗ ФИЛИАЛЫ
ТИЛ, АДАБИЯТ ЖАНА ТАРИХ ИНСТИТУТУ

ПРОЕКТ

КЫРГЫЗ ТИЛИНИН ОРФОГРАФИЯСЫ

Түзүүчүлөр: Х. Карасаев
Ю. Яншанин

1948 ж.

I. КЫРГЫЗ АЛФАВИТИ.

§ 1. Кыргыз алфавитиндеги тамгалардын составы, ирети жана аттары төмөнкү түрдө болот:

Жөнөкөй тартиби	Тамгалар	Тамгалардын аттары
	Аа	а
1	Бб	бэ
2	Вв	вэ
3	Гг	гэ
4	Дд	дэ
5	Ее	йе
6	Ёё	йо
7	Жж	жэ
8	Зз	з
9	Ии	и
10	Йй	й
11	Кк	ка
12	Лл	эл
13	Мм	эм
14	Нн	эн
15	Ңң	ың
16	Оо	о
17	Өө	ө
18	Пп	пэ
19	Рр	эр
20	Сс	сэ
21	Тт	тэ
22	Уу	у
23	Үү	ү
24	Фф	эф
25	Хх	ха
26	Цц	цэ
27	Чч	чэ
28	Шш	ша
29	Щщ	ща
30	Ъъ	ажыратуу белгиси
31	Ыы	ы
32	Ьь	ичкертүү белгиси
33	Ээ	э
34	Юю	йу
35	Яя	йа

5

С.Е. МАЛОВ. Байыркы түрк жазма эстеликтери: тексттер жана изилдөөлөр. 1951

Сунуш кылынган китеп, автордун пикиринде, түрк тилдеринин тарыхынын курсу боюнча жогорку окуу жайлары жана педагогикалык жогорку окуу жайлары үчүн окуу куралы болуп саналат. Китепте биздин мезгилге чейин таштарда жана кагаз беттеринде сакталып келген V кылымдан XV кылымга чейинки түрк тилиндеги эстеликтердеги жазуулар берилген. Түрк жазма эстеликтери транскрипцияланган (орус же латын тамгалары) текстте котормосу (руникалык, уйгур же араб тамгалары) менен берилет жана тарыхый, адабий жана тилдик мүнөздөгү чечмелөө менен коштолот. Китептин соңунда бардык эстеликтерге жана үзүндүлөргө сөздүк берилген.

С.Е. МАЛОВ. Памятники древнетюркской письменности: тексты и исследования. 1951

Предлагаемая книга является по замыслу автора пособием для вузов по курсу истории тюркских языков. В ней представлено описание тюркоязычных памятников с V по XV вв., сохранившихся до нашего времени на камнях и на бумаге. Тюркские памятники письменности даются в тексте (рунических, уйгурскими или арабскими буквами), в транскрипции (русскими или латинскими буквами) с переводом и сопровождаются замечаниями исторического, литературного, библиографического и языкового характера. В конце книги дается словарь ко всем имеющимся памятникам и отрывкам.

S.E. MALOV. Ancient Turkic Writing Monuments: Texts and Research. 1951

The author designed this work as a guidebook for universities and pedagogical schools that teach the history of Turkic languages. The book presents Turkic language monuments from the fifth to the fifteenth centuries, written on stone and paper. Turkic written monuments are presented here as text (in Runic, Uyghur and Arabic fonts), in transcription (in Cyrillic or Roman script), with translation, and accompanied by historical, literary, bibliographic and linguistic footnotes. The end of the book contains a glossary of all of the presented monuments and excerpts.

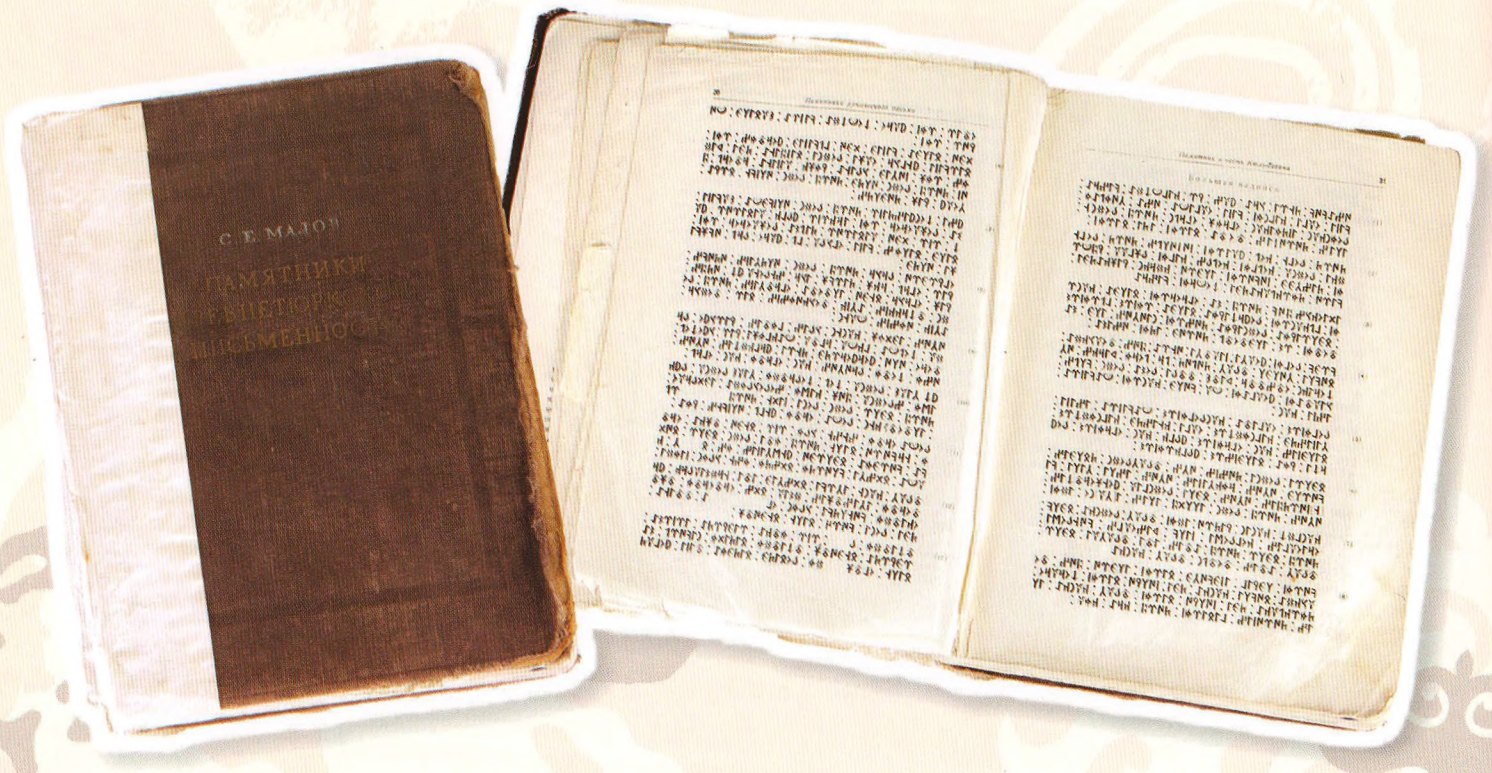

К.К. ЮДАХИН. Кыргыз диалектисин классификациялоо.

Аталган макалада автор И.А. Батмановдун жана Б.М. Юнусалиевдин классификациясы боюнча кыргыз диалектисин изилдейт.

Кыргыз диалектисин классификациялоонун алгачкы аракети И.А. Батманов тарабынан 1938-жылы анын «Кыргыз тилинин түндүк диалектиси» деген китепчесинде жасалган. Ошол классификацияга ылайык кыргыздын бардык говорлору түндүк жана түштүк деп эки топко бөлүнөт.

«Кыргыз диалектологиясы» деген курс боюнча программада келтирилген Б.М. Юнусалиевдин классификациясы боюнча кыргыз диалектилери түндүк, түштүк-чыгыш жана түштүк-батыш деп бөлүнөт.

Мына ушул иликтөөлөрдүн негизинде К.К. Юдахин өз алдынча кыргыз диалектисинин классификациясын келтирет.

К.К. ЮДАХИН. Классификация киргизских диалектов

В данной статье автор исследует киргизские диалекты по классификации И.А. Батманова и Б.М. Юнусалиева.

Первая попытка дать классификацию киргизских диалектов сделана И.А. Батмановым в 1938 году в его брошюре «Северные диалекты киргизского языка». Согласно этой классификации все киргизские говоры объединяются в две группы: северную и южную.

По классификации Б.М. Юнусалиева, которую он приводит в программе по курсу «Киргизская диалектология», киргизские диалекты делятся на северные, юго-восточные и юго-западные.

На основании проведенного анализа К.К. Юдахин приводит собственную классификацию киргизских диалектов.

K.K. YUDAKHIN. Classification of Kyrgyz Dialects.

In this article the author reviews Kyrgyz dialects according to the classification of I.A. Batmanov and B.M. Yunusaliev.

I.A. Batmanov was the first to attempt to classify Kyrgyz dialects in his brochure "Northern Dialects of the Kyrgyz Language," written in 1938. According to this classification, all Kyrgyz dialects are divided into two groups – northern and southern.

According to the classification of B.M. Yunusaliev presented in the materials for the course "Kyrgyz Dialects," Kyrgyz is divided into northern, southeastern and southwestern dialects.

On the basis of his analysis K.K. Yudakhin offers his own classification of Kyrgyz dialects.

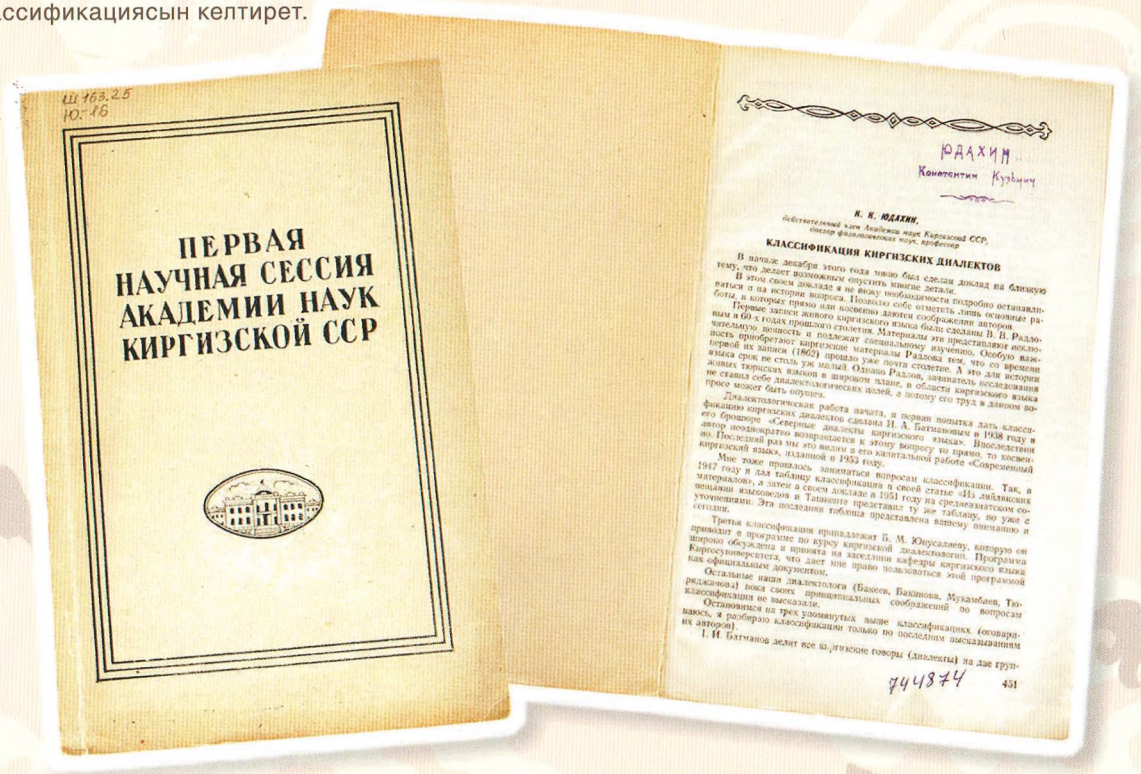

Б.М. ЮНУСАЛИЕВ. Жалпы элдик кыргыз тилин түзүүнүн проблемалары. 1955

Лексиколог Б.М. Юнусалиевдин эмгеги тарыхый планда каралган жана кыргыз тилинин кыйла туруктуу тармагы болгон фонетикадан, грамматикадан жана негизги сөздүк фондусунан алынган кыргыз тилинин жалпы элдик табиятын баяндоого арналган.

Тилдик фактылырды чечмелөөдө автор жалпы элдик тилди түзүү процесси аны алып жүрүүчүлөрдүн өсүү процесси менен тыгыз байланышта экендигине таянат.

Б.М. ЮНУСАЛИЕВ. Проблема формирования общенародного киргизского языка. 1955

Работа лексиколога Б.М. Юнусалиева посвящена описанию общенародных свойств кыргызского языка, рассматриваемых в историческом плане и взятых из наиболее устойчивых областей киргизского языка: фонетики, грамматики и основного словарного фонда.

При интерпретации языковых фактов автор исходит из того, что процесс формирования общенародного языка неразрывно связан с процессом развития его носителей.

B.M. YUNUSALIEV. Problem of formation of the national Kyrgyz language. 1955

Work by B.M. Yunusaliev, Kyrgyz lexicologist is dedicated to description of national features of the Kyrgyz language that are viewed historically and taken from the most stable areas of the Kyrgyz language: phonetics, grammar and major vocabulary.

When interpreting language facts the author comes from the assumption that the process of formation of the national language is closely connected to the process of development of its speakers.

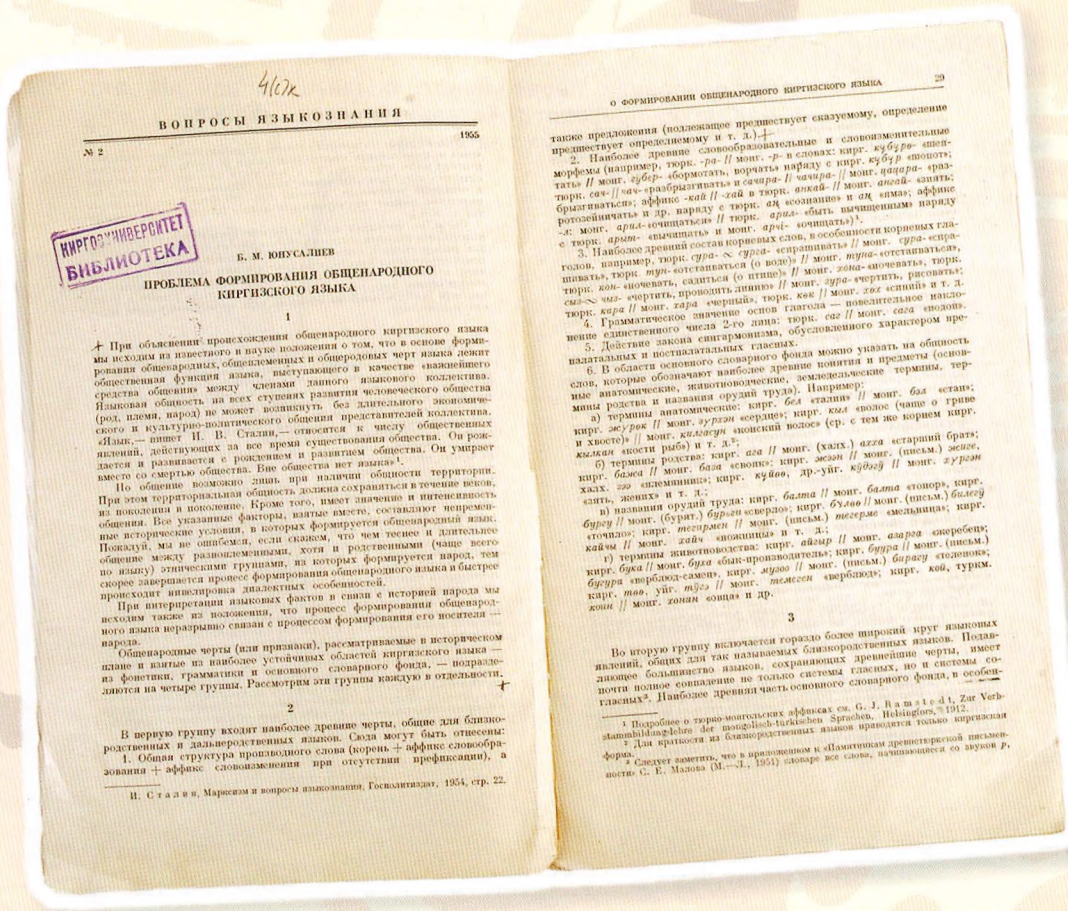

ВОПРОСЫ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

№ 2 1955

Б. М. ЮНУСАЛИЕВ

ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ ОБЩЕНАРОДНОГО КИРГИЗСКОГО ЯЗЫКА

1

При объяснении происхождения общенародного киргизского языка мы исходим из известного и научно положения о том, что в основе формирования общенародных, общеплеменных и общегородских черт языка лежит общественная функция языка, выступающего в качестве «важнейшего средства общения» между членами данного языкового коллектива. Языковая общность на всех ступенях развития человеческого общества (род, племя, народ) не может возникнуть без длительного экономического и культурно-политического общения представителей коллектива. «Язык,— пишет И. В. Сталин,— относится к числу общественных явлений, действующих за все время существования общества. Он рождается и развивается с рождением и развитием общества. Он умирает вместе со смертью общества. Вне общества нет языка»[1].

Но общение возможно лишь при наличии общности территории. При этом территориальная общность должна сохраняться в течение веков, из поколения в поколение. Кроме того, имеет значение и интенсивность общения. Все указанные факторы, взятые вместе, составляют непременные исторические условия, в которых формируется общенародный язык. Пожалуй, мы не ошибемся, если скажем, что чем теснее и длительнее общение между разноплеменными, хотя и родственными (чаще всего по языку) этническими группами, из которых формируется народ, тем скорее завершается процесс формирования общенародного языка и быстрее происходит нивелировка диалектных особенностей.

При интерпретации языковых фактов и связи с историей народа мы исходим также из положения, что процесс формирования общенародного языка неразрывно связан с процессом формирования его носителя — народа.

Общенародные черты (или признаки), рассматриваемые в историческом плане и взятые из наиболее устойчивых областей киргизского языка — из фонетики, грамматики и основного словарного фонда, — подразделяются на четыре группы. Рассмотрим эти группы каждую в отдельности.

2

В первую группу входит наиболее древние черты, общие для близкородственных и дальнеродственных языков. Сюда могут быть отнесены:

1. Общая структура производного слова (корень + аффикс словообразования + аффикс словоизменения при отсутствии префиксации), а

[1] И. Сталин, Марксизм и вопросы языкознания, Госполитиздат, 1954, стр. 22.

также предложения (подлежащее предшествует сказуемому, определение предшествует определяемому и т. д.).

2. Наиболее древние словообразовательные и словоизменительные морфемы (например, тюрк. *-ра-* // монг. *-р-* в словах: кирг. *кубыра-* «шептать» // монг. *зубэр-* «бормотать, ворчать» наряду с кирг. *кубыр* «шепот»; тюрк. *сач-* // *чач-* «разбрызгивать» и *сачыра-* // *чачыра-* // монг. *цацара-* «разбрызгиваться»; аффикс *-кай* // *-гай* в тюрк. *анкай-* // монг. *ангай-* «занять; ротозейничать» и др. наряду с тюрк. *аң* «сознание» и *аң сёмах*; аффиксе *-л*: монг. *ариг-* «очищать» // тюрк. *ариг-* «очищать» и монг. *арчі-* «очищать» наряду с тюрк. *арыт-* «вычищать» и монг. *арчі-* «вычищать»[1].

3. Наиболее древний состав корневых слов, в особенности корневых глаголов, например, тюрк. *сура-* ∽ *сурга-* «спрашивать» // монг. *сура-* «спрашивать, тюрк. *тун-* «отетаниваться (о воде)» // монг. *туна-* «отетаниваться, тюрк. *сыз-* ∽ *чыз-* «чертить, проводить линию» // монг. *зура-* «чертить, рисовать»; тюрк. *кара* // монг. *хара* «черный», тюрк. *кок* // монг. *хөх* «синий» и т. д.

4. Грамматическое значение основ глагола — повелительное наклонение единственного числа 2-го лица: тюрк. *саг* // монг. *сага* «водопой».

5. Действие закона сингармонизма, обусловленного характером предшествующих и постшествующих гласных.

6. В области основного словарного фонда можно указать на общность слов, которые обозначают наиболее древние понятия и предметы (основные анатомические, животноводческие, земледельческие термины, термины родства и названия орудий труда). Например:

а) термины анатомические: кирг. *бел* «талия» // монг. *бал* «стан; кирг. *жүрөк* // монг. *зүрэн* «сердце»; кирг. *кыл* «волос (чаще о гриве и хвосте)» // монг. *хялаган* «конский волос» (ср. с тем же корнем кирг. *кылкан* «хвости рыб») и т. д.[2];

б) термины родства: кирг. *ага* // монг. (халх.) *ахта* «старший брат; кирг. *бажа* // монг. *база* «свояк; кирг. *жээн* // монг. (письм.) *зээнэ*, *зээ* «племянник»; кирг. *күйөө*, др.-уйг. *күдөү* // монг. *хүргэн* «зять, жених» и т. д.;

в) названия орудий труда: кирг. *балта* // монг. *балта* «топор», кирг. *бурчу* // монг. (бурят.) *бурһи* «сверло»; кирг. *бүлөө* // монг. (письм.) *билэгэ* «точило»; кирг. *тегирмен* // монг. (письм.) *тегермэ* «мельница»; кирг. *кайчы* // монг. *хайч* «ножницы» и т. д.;

г) термины животноводства: кирг. *айгыр* // монг. *азарга* «жеребец»; кирг. *бука* // монг. *бука* «бык-производитель»; кирг. *бурча* // монг. (письм.) *бүргэ* «теленок»; кирг. *төө*, уйг. *тәвә* // монг. *темеэн* «верблюд»; кирг. *кой*, туркм. *кочы* // монг. *хонин* «овца» и др.

3

Во вторую группу включается гораздо более широкий круг языковых явлений, общих для так называемых близкородственных языков. Подавляющее большинство языков, сохраняющих древнейшие черты, имеет почти полное совпадение не только системы гласных, но и системы согласных[3]. Наиболее древняя часть основного словарного фонда, в особен-

[1] Подробнее о тюрко-монгольских аффиксах см. G. J. Ramstedt, Zur Verbstammbildungslehre der mongolisch-turkischen Sprachen, Helsingfors, 1912.

[2] Для краткости из близкородственных языков приводятся только киргизская форма.

[3] Следует заметить, что в приложенном к «Памятникам древнетюркской письменности» С. Е. Малова (М.—Л., 1951) словаре все слова, начинающиеся со звуков *р*,

КИРГОСУНИВЕРСИТЕТ БИБЛИОТЕКА

ПОЛНЫЙ ПЕРЕЧЕНЬ ИЗДАНИЙ, ОЦИФРОВАННЫХ В РАМКАХ ПРОЕКТА

	Библиография	Библиотека
1	Абдрахманов, Ж. Восстание киргиз в 1916 году / Ж. Абдрахманов. – Ф. : [б.и.], 1933. – 98 с.	НБ КР
2	Айтбаев, М.Т. Историко-культурные связи киргизского и русского народов : по материалам Иссык-Кульской области Киргизской ССР / М.Т. Айтбаев. – Ф. : Изд-во АН Кирг. ССР, 1957. – 170 с. : карта. – Библиогр.: с. 162-170.	НБ КР ЦНБ НАН КР ИОБ
3	Альфераки, С. Кульджа и Тянь-Шань : путевые заметки / С. Альфераки. – СПб. : Типография императ. акад. наук, 1891. – 192 с. : табл.	ЦНБ НАН КР
4	Арабаев, И. Кыргызский букварь / И. Арабаев. – Ташкент : [б.и.], 1924. – 58 с.	НБ КР
5	Балашев, Н.И. Туркестан : элементарный курс географии для учащихся школ 1-й ступени / Н.И. Балашев. – [Б.м. : б.и.], 1920. – 52 с.	ИОБ
6	Бартольд, В.В. Киргизы : исторический очерк / В.В. Бартольд. – Ф. : Киргосиздат, 1927. – 57 с.	НБ КР ЦНБ НАН КР
7	Бартольд, В.В. Отчет о поездке в Среднюю Азию с научной целью, 1893-1894 гг. / В.В. Бартольд. – СПб. : [б.и.], 1897. – 151 с.	НБ КР ЦНБ НАН КР
8	Бартольд, В.В. Туркестан в эпоху монгольского нашествия. Ч.2. Исследование / В.В. Бартольд. – СПб. : [б.и.], 1900. – 573 с.	НБ КР
9	Батманов, И.А. Грамматика киргизского языка. Вып.1 / И.А. Батманов ; НИИКЯП. – Ф. ; Казань : Киргизгосиздат, 1939. – 76 с.	НБ КР НБ КНУ
10	Батманов, И.А. Краткое введение в изучение киргизского языка / И.А. Батманов ; Ин-т языка, литературы и истории, Кирг. филиал АН СССР. – Ф. : Киргизгосиздат, 1947. – 113 с.	НБ КР НБ КНУ
11	Батманов, И.А. Северные диалекты киргизского языка : опыт классификации северных диалектов киргизского языка. Вып.1 / И.А. Батманов ; НИИКЯП. – Ф. : Киргизгосиздат, 1938. – 25 с.	НБ КР НБ КНУ
12	Батманов, И.А. Способы выражения синтаксических отношений в киргизском языке / И.А. Батманов ; НИИКЯП. – Ф. : Киргизгосиздат, 1940. – 15 с.	НБ КР НБ КНУ
13	Батманов, И.А. Употребление падежей в кыргызском языке / И.А. Батманов ; НИИКЯП. – Ф. ; Казань : Киргизгосиздат, 1938. – 45 с.	НБ КР НБ КНУ
14	Батманов, И.А. Фонетическая система современного киргизского языка / И.А. Батманов ; Ин-т литературы и истории, Кирг. филиал АН СССР. – Ф. : [б.и.], 1940. – 164 с.	НБ КР НБ КНУ
15	Батманов, И.А. Части речи в киргизском языке : материалы к стандартной схеме морфологии киргизского языка / И.А. Батманов ; НИИКЯП. – Ф. : Киргизгосиздат, 1936. – 48 с.	НБ КР НБ КНУ
16	Беллью. Кашмир и Кашгар : дневник английского посольства в Кашгар в 1873-1874 гг. / Беллью. – СПб. : Типография Т-ва «Общественная польза», 1877. – 309 с.	ЦНБ НАН КР
17	Бродовский, М.И. Технические производства в Туркестанском крае / М.И. Бродовский. – СПб. : Типография В. Демакова, 1875. – 99 с.	ЦНБ НАН КР ИОБ

	Библиография	Библиотека
18	Бройдо, Г.И. Восстание киргиз в 1916 г. / Г.И. Бройдо. – М. : [б.и.], 1925. – 28 с.	НБ КР ЦНБ НАН КР
19	Брокгауз, Ф.А., Ефрон, И.А. Энциклопедический словарь. Т.15. Керосин – Коайе / Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон. – СПб. : Типолитография Н.А. Ефрона, 1895. – 478 с.	НБ КР ЦНБ НАН КР ИОБ
20	Быт колхозников киргизских селений Дархан и Чичкан : Колхоз им. К.Е. Ворошилова («Ала-Тоо») Покровского района Иссык-Кульской области Киргизской ССР / С.М. Абрамзон, К.И. Антипина, Г.П. Васильева, Е.И. Махова, Д. Сулайманов. – М. : Изд-во АН СССР, 1958. – 324 с. : ил.	НБ КР НБ КНУ ИОБ
21	В сердце Азии : путешествие Свена Гедина в 1893-1897 гг. Т.1. Памир – Тибет – Восточный Туркестан / С. Гедин. – СПб. : Изд. А.Ф. Девриена, 1899. – 455 с.	НБ КР ЦНБ НАН КР НБ КНУ ИОБ
22	Вамбери, А. Путешествие по Средней Азии : описание поездки из Тегерана через Туркменскую степь по восточному берегу Каспийского моря в Хиву, Бухару и Самарканд, совершенной в 1863 году / А. Вамбери. – СПб. : [б.и.], 1865. – 221 с.	НБ КР ЦНБ НАН КР
23	Васильев, В.А. Семиреченская область как колония и роль в ней Чуйской долины / В.А. Васильев. – Пг. : [б.и.], 1915. – 277 с.	НБ КНУ
24	Веселовский, Н. Очерк историко-географических сведений о Хивинском ханстве от древнейших времен до настоящего / Н. Веселовский. – СПб. : Типография брат. Пантелеевых, 1877. – 364 с. : табл.	НБ КР ЦНБ НАН КР
25	Вопросы орфографии киргизского языка. – Ф. : [б.и.], 1936. – 60 с.	НБ КНУ
26	Восстание 1916 г. в Киргизстане : документы и материалы, собранные Л.В. Лесной / под ред. и предисл. Т.Р. Рыскулова. – М. : Гос. соц.-экон. изд-во, 1937. – 166 с.	НБ КР ЦНБ НАН КР
27	Восстание 1916 года в Средней Азии и Казахстане : Сборник документов / отв. ред. А.В. Пясковский. – М. : Изд-во АН СССР, 1960. – 794 с.	НБ КР ЦНБ НАН КР НБ КНУ ИОБ
28	Всесоюзная перепись населения 1926 года : Киргизская АССР. Отд.1. – М. : Изд. ЦСУ СССР, 1928. – С. 197-241.	НБ КР
29	Гейер, И.И. Туркестан / И.И. Гейер. – Изд. 2-ое, испр. и доп. – Ташкент : Типография Туркестанского Т-ва печатного дела, 1909. – 366 с.	НБ КР ИОБ
30	Гинс, Г.К. В киргизских аулах : очерки из поездки по Семиречью / Г.К. Гинс. – [Б.м. : б.и.], [1913?]. – С. 285-332.	ЦНБ НАН КР
31	Горная Бухара : результаты 3-х летних путешествий в Среднюю Азию в 1896-97-99 гг. В.И. Минскаго. В 3-х ч. Ч.1. Гиссарская экспедиция, 1896 / сост. В. Липский. – СПб. : [б.и.], 1902. – 318 с.	НБ КР ИОБ
32	Городцов, В.А. Бытовая археология : Курс лекций / В.А. Городцов. – М. : Печатня А.И. Снегиревой, 1910. – 474 с. : карта.	ЦНБ НАН КР
33	Гродеков, Н.И. Киргизы и каракиргизы Сыр-Дарьинской области. Т.1. Юридический быт / Н.И. Гродеков ; материал собран Г. Вышнегорским. – Ташкент : Типолитография С.И. Лахтина, 1889. – 205 с.	НБ КР ЦНБ НАН КР

	Библиография	Библиотека
34	Грум-Гржимайло, Г.Е. Киргизы / Г.Е. Грум-Гржимайло. – Л. : [б.и.], 1933. – С. 176-186.	НБ КР
35	Дубровин, Н.Ф. Николай Михайлович Пржевальский : биографический очерк / Н.Ф. Дубровин. – СПб. : Военная типография, 1890. – 610 с.	НБ КНУ
36	Зеланд, Н.Д. Киргизы : этнологический очерк / Н.Д. Зеланд. – СПб. : [б.и.], 1885. – 78 с. : табл.	ЦНБ НАН КР
37	Зеланд, Н. Кашгария и перевалы Тянь-Шаня / Н. Зеланд. – Омск : Типография Окружного Штаба, 1888. – 212 с.	ЦНБ НАН КР ИОБ
38	Исакеев, Б. Киргизское восстание 1916 года / Б. Исакеев. – Ф. : Киргосиздат, 1932. – 48 с.	НБ КР
39	Исторический обзор Туркестана и наступательного движения в него русских / сост. А.И. Макшеев. – СПб. : Военная типография, 1890. – 370 с. : карты.	НБ КР ЦНБ НАН КР
40	Казанский, К.К. Вблизи Памиров / К.К. Казанский. – Ташкент : Типолитография торг. дома Ф. и Г. Бр. Каменские, 1895. – 203 с.	ЦНБ НАН КР
41	Карутц, Р. Среди киргизов и туркменов на Мангышлаке / Р. Карутц ; пер. Е. Петри. – СПб. : Изд. А.Ф. Девриена, [----]. – 188 с. : ил., карта.	НБ КР ЦНБ НАН КР
42	Кауфманский сборник, изданный в память 25 лет, истекших со дня смерти покорителя и устроителя Туркестанского края генерал-адъютанта К.П. фон-Кауфмана 1-го. – М. : Типолитография Т-ва И.Н. Кушнерев и Ко., 1910. – 247 с. : ил.	ЦНБ НАН КР ИОБ
43	Кашкария или Восточный Туркестан : опыт военно-статистического описания. – Ташкент : Типография штаба Туркестанского военного округа, 1903. – 426 с.	НБ КНУ
44	Кожоналиев, С. Суд и уголовное обычное право киргизов до Октябрьской революции / С. Кожоналиев. – Ф. : [б.и.], 1963. – 65 с.	НБ КР
45	Козлов, П.К. В азиатских просторах : книга о жизни и путешествиях Н.М. Пржевальского, первого исследователя природы Центральной Азии / П.К. Козлов. – М. : Изд-во ЦК ВЛКСМ «Молодая гвардия», 1947. – 160 с.	НБ КР ЦНБ НАН КР НБ КНУ ИОБ
46	Козлов, П.К. В сердце Азии : памяти Н.М. Пржевальского / П.К. Козлов. – СПб. : Типография П.П. Сойкина, 1914. – 32 с. : карта.	НБ КР ЦНБ НАН КР
47	Костенко, Л.Ф. Туркестанский край : опыт военно-статистического обозрения Туркестанского военного округа : материалы для географии и статистики России. Т.1 / Л.Ф. Костенко. – СПб. : Типография и хромолитография А. Траншкля, 1880. – 452 с. : карты.	ЦНБ НАН КР
48	Кушнер, П. Горная Киргизия : социологическая разведка / П. Кушнер. – М. : [б.и.], 1929. – 132 с.	НБ КНУ
49	Лавров, М.В. Туркестан : география и история края / М.В. Лавров. – 2-е изд. – М. ; Пг. : Изд. Т-ва «В.В. Думнов, Насл. Бр. Слаевых», 1916. – 203 с. : ил., карта.	НБ КР ЦНБ НАН КР
50	Левшин, А. Описание киргиз-казачьх, или киргиз-кайсакских орд и степей. Ч.3. Этнографические известия / А. Левшин. – СПб. : Типография Карла Карйя, 1832. – 240 с.	НБ КР ЦНБ НАН КР
51	Легенды и сказки Центральной Азии / собр. А.П. Бенингсеном. – СПб. : [б.и.], 1912. – 168 с. : ил.	ЦНБ НАН КР

	Библиография	Библиотека
52	Лерх, П. Археологическая поездка в Туркестанский край в 1867 году / П. Лерх. – СПб. : Типография императ. акад. наук, 1870. – 39 с. – На обл. загл.: Отчет о поездке в Туркестанский край в 1867 г.	ЦНБ НАН КР
53	Мазуренко, В. Климатический очерк Семиреченской области : отчет о метеорологических наблюдениях с 1906 по 1914 гг. / В. Мазуренко. – Верный : Типолитография М.И. Обухова, 1914. – 14 с. : табл., карты.	ИОБ
54	Малов, С.Е. Памятники древнетюркской письменности : тексты и исследования / С.Е. Малов ; Ин-т языкознания АН СССР. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1951. – 451 с.	НБ КР НБ КНУ
55	Манас : киргизский эпос : великий поход / под ред. У. Джакишева ; пер. С. Липкина, Л. Пеньковского, М. Тарловского. – М. : ОГИЗ, 1946. – 372 с.	НБ КР ЦНБ НАН КР
56	Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба : область сибирских киргизов. Ч.3 / сост. Красовский. – СПб. : Типография Траншеля ; типография Ретгера и Шнейдера, 1868. – 264 с.	НБ КР НБ НАН КР
57	Материалы для статистического описания Ферганской области : результаты поземельно-податных работ. Вып.5. Ошский уезд / сост. Е.К. Тейх. – Скобелев : Типография Ферганск. областн. Правления, 1910. – 93 с.	НБ КР
58	Материалы для статистического описания Ферганской области : результаты поземельно-податных работ. Вып.1. Андижанский уезд / сост. С.А. Геппенер. – Новый Маргелан : Типография Ферганск. областн. Правления, 1897. – 67 с.	НБ КР
59	Материалы для статистического описания Ферганской области : результаты поземельно-податных работ. Вып.2. Маргеланский уезд / сост. С.А. Геппенер. – Новый Маргелан : Типография Ферганск. областн. Правления, 1899. – 63 с.	НБ КР
60	Материалы для статистического описания Ферганской области : результаты поземельно-податных работ. Вып.3. Наманганский уезд / сост. Г.С. Назаров. – Скобелев : Типография Ферганск. областн. Правления, 1910. – 161 с.	НБ КР
61	Материалы и документы II съезда Компартии Туркестана. – М. ; Ташкент : Объединение гос. изд-ств, 1934. – 103 с.	НБ КР
62	Материалы по землепользованию кочевого киргизского населения южной части Ферганской области : Ошский, Скобелевский и Кокандский уезды / Гл. упр. землеустройства и земледелия. Переселен. упр. – Ташкент : Типолитография В.М. Ильина, 1915. – 498 с.	НБ КР
63	Материалы по обследованию туземного и русского старожильческого хозяйства и землепользования в Семиреченской области. Т.7. Пишпекский уезд. Киргизское хозяйство. Вып.1. Таблицы. – Пг. : [б.и.], 1916. – 603 с.	НБ КР
64	Миддендорф, А. Очерки Ферганской долины / А. Миддендорф. – СПб. : Типография императ. акад. наук, 1882. – 489 с.	НБ КР ЦНБ НАН КР НБ КНУ
65	Мушкетов, Д.И. Поездка в Нарынский край и в Кашгарию / Д.И. Мушкетов. – Пг. : Типография Акц. Общ. «Кадима», 1918. – 29 с. : ил., карта.	ЦНБ НАН КР
66	Наливкин, В. Краткая история Кокандского ханства / В. Наливкин. – Казань : Типография императ. ун-та, 1886. – 215 с.	ЦНБ НАН КР

	Библиография	Библиотека
67	Наливкин, В., Наливкина М. Очерк быта женщины оседлого туземного населения Ферганы / В. Наливкин, М. Наливкина. – Казань : Типография Императ. ун-та, 1886. – 244 с.	НБ КР ЦНБ НАН КР
68	Народы мира : этнографические очерки. Т.1. Народы Средней Азии и Казахстана / под общ. ред. С.П. Толстова. – М. : Изд-во АН СССР, 1962. – 130 с.	НБ КР ИОБ
69	Народы мира : этнографические очерки. Т.2. Народы Средней Азии и Казахстана / под общ. ред. С.П. Толстова. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 176 с.	НБ КР ИОБ
70	О национальном размежевании Средней Азии. – М. ; Ташкент : Объединение гос. изд-ств, 1934. – 34 с.	НБ КР
71	Обзор Семиреченской области за 1902 год. – [Б.м. : б.и.], [1903?]. – 72 с. : табл.	ИОБ
72	Обзор Семиреченской области за 1906 год. – Верный : Типография Семиреченск. областн. Правления, 1907. – 121 с. : табл.	НБ КР ИОБ
73	Обзор Семиреченской области за 1907 год. – Верный : Типография Семиреченского областного правления, 1908. – 116 с. : табл.	ИОБ
74	Образование Киргизской Автономной ССР : материалы и документы. – Ф. : [б.и.], 1927. – 49 с.	НБ КР
75	Описание Чжунгарии и Восточного Туркестана в древнем и нынешнем состоянии. Ч.1, 2 / пер. с кит. Монаха Иакинфа. – СПб. : Типография Карла Крайя, 1829. – 270 с.	НБ КР ЦНБ НАН КР
76	Орфография кыргызского языка / сост.: Х. Карасаев, Ю. Яншансин ; Ин-т языка, литературы и истории, Кирг. филиал АН СССР. – Ф. : [б.и.], 1948. – 17 с.	НБ КР НБ КНУ
77	Отчет по Семиреченскому областному статистическому комитету за 1905 год / сост. В.Е. Недзвецкий. – Верный : Типография Семиреченск. областн. Правления, [1905?]. – 41 с.	ИОБ
78	Очерки фауны Туркестана на основании материала, собранного Д.Д. Педашенко, 1904-1906 гг. / Д.Д. Педашенко. – Юрьев : Типография К. Маттисена, 1908. – 26 с. : табл.	НБ КР ИОБ
79	Памятная книжка и адрес-календарь Семиреченской области на 1900 год. – [Б.м. : б.и.], 1900. – 81 с.	ИОБ
80	Памятная книжка Семиреченской области. – : [Б.м. : б.и.], 1898. – 213 с.	ИОБ
81	Памятники киргизского народного творчества : киргизская былина о Бикет-батыре / запис. и пер. А.А. Диваевым. – Казань : Типолитография Императ. ун-та, 1897. – 72 с.	НБ КР ЦНБ НАН КР
82	Пантусов, Н. Таш-Рабат / Н. Пантусов. – Константинополь : [б.и.], 1916. – 9 с.	НБ КР ЦНБ НАН КР
83	Первая Всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 : материалы. Вып.85. Семиреченская область. – СПб. : [б.и.], 1905. – 149 с.	НБ КР
84	Потанин, Н.И. Киргизские степи и Кокандское ханство в начале XIX столетия / Н.И. Потанин. – Омск : [б.и.], 1916. – 258 с.	ЦНБ НАН КР
85	Поярков, Ф.В. Каракиргизские легенды, сказки и верования / Ф.В. Поярков. – Пишпек : [б.и.], 1899. – 42 с.	НБ КР
86	Путешествия по Туркестанскому краю и исследование горной страны Тянь-Шаня, совершенные по поручению Императорского Русского Географического и других ученых обществ Н. Северцовым / Н. Северцов. – СПб. : [б.и.], 1873. – 467 с.	НБ КР ЦНБ НАН КР ИОБ

	Библиография	Библиотека
87	Радлов, В.В. Образцы народной литературы северных тюркских племен. Ч.5. Наречие дикокаменных киргизов / В.В. Радлов. – СПб. : [б.и.], 1885. – 599 с.	НБ КР ЦНБ НАН КР
88	Разгонов, А.К. По Восточной Бухаре и Памиру / А.К. Разгонов. – Ташкент : Издание Штаба Туркестанского военного округа, 1910. – 230 с. : ил., схемы.	НБ КР ЦНБ НАН КР
89	Россия по рассказам путешественников и ученым исследованиям : Учебное пособие для учащихся. Т.6. Туркестанский край / сост. Д.Д. Семенов. – М. : Типография Э. Лисснера и Ю. Романа, 1887. – 248 с. : карта.	НБ КР ИОБ
90	Россия. Полное географическое описание нашего отечества : настольная и дорожная книга. Т.19. Туркестанский край / под ред. В.П. Семенова-Тянь-Шанского ; сост. князь В.И. Масальский. – СПб. : Изд. А.Ф. Девриена, 1913. – 860 с. : ил., табл., карты.	НБ КР ЦНБ НАН КР ИОБ
91	Россия. Полное географическое описание нашего отечества : настольная и дорожная книга для русских людей. Т.18. Киргизский край / под ред. В.П. Семенова. – СПб. : Изд. А.Ф. Девриена, 1903. – 478 с. : ил., карты.	НБ КР ЦНБ НАН КР ИОБ
92	Румянцев, П.П. Киргизский народ в прошлом и настоящем / П.П. Румянцев. – СПб. : [б.и.], 1910. – 66 с.	НБ КР ЦНБ НАН КР НБ КНУ
93	Сведения о странах по верховьям Аму-Дарьи / сост. И. Минаев. – СПб. : Типография Н.С. Балашева, 1879. – 270 с.	НБ КР ЦНБ НАН КР
94	Семенов Тянь-Шанский, П.П. Путешествие в Тянь-Шань в 1856-1857 годах. Т.2 / Г.П. Семенов-Тянь-Шанский ; просмотр. Л.С. Бергом ; вступ. ст. Н.Г. Фрадкина. – М. : ОГИЗ, 1946. – 256 с.	НБ КР ЦНБ НАН КР ИОБ
95	Семетей : Отрывок / в пересказе Тыныбека. – М. : [б.и.], 1925. – 183 с.	НБ КР
96	Семиречье : сельскохозяйственный мелиорационный журнал. – 1915, № 1, май. – Верный : [б.и.], 1915.	ИОБ
97	Семиречье. – Верный : [б.и.], 1915. – 683 с.	ИОБ
98	Серебренников, А. Коканский поход 1875-1876 гг. / А. Серебренников. – [Б.м. : б.и.], [1877?]. – 92 с.	ЦНБ НАН КР
99	Сибирский вестник, издаваемый Григорием Спасским. Ч.1 / Г. Спасский. – СПб. : Типография Иоаннесова, 1818. – 180 с.	ЦНБ НАН КР
100	Сиверс, В. Азия / В. Сиверс. – СПб. : [б.и.], 1909. – 758 с. : ил., карты.	НБ КНУ
101	Соколов, А.Д. Тогуз-Торау : по новой дороге из Семиречья в Фергану / А.Д. Соколов. – Верный : Типография Правления Семиренск. области, 1908. – 58 с.	ЦНБ НАН КР
102	Средняя Азия в древности и средневековье : история и культура / под ред. Б.Г. Гафурова, Б.А. Литвинского. – М. : Наука, 1977. – 192 с. : ил.	НБ КР ЦНБ НАН КР ИОБ
103	Сыдыков, О. Мухтасар тарых Кыргызия / О. Сыдыков. – Уфа : [б.и.], 1913. – 79 с.	НБ КР
104	Сыдыков, О. Тарых кыргыз Шадмания / О. Сыдыков. – Уфа : Электротипография «Восточная печать», 1914. – 188 с.	НБ КР ЦНБ НАН КР
105	Терентьев, М.А. История завоевания Средней Азии. В 3 т. Т.1 / М.А. Терентьев. – СПб. : Типолитография В.В. Комарова, 1903. – 510 с.	НБ КР ЦНБ НАН КР

	Библиография	Библиотека
106	Терентьев, М.А. История завоевания Средней Азии. В 3 т. Т.2 / М.А. Терентьев. – СПб. : Типолитография В.В. Комарова, 1906. – 547 с.	НБ КР ЦНБ НАН КР
107	Терентьев, М.А. История завоевания Средней Азии. В 3 т. Т.3 / М.А. Терентьев. – СПб. : Типолитография В.В. Комарова, 1906. – 526 с.	НБ КР ЦНБ НАН КР
108	Труды Тибетской экспедиции 1889-1890 гг. под начальством М.В. Певцова. Ч.1. Путешествие по Восточному Туркестану, Кунь-Луню, северной окраине Тибетского нагорья и Чжунгарии в 1889 и 1890 годах / М.В. Певцов. – СПб. : Типография М. Стасюлевича, 1895. – 423 с. : ил., карта.	НБ КР ЦНБ НАН КР ИОБ
109	Труды экспедиции и императорского русского географического общества по Центральной Азии, совершенной в 1893-1895 гг. под начальством В.И. Роборовского. Ч.1. Петербург – Пржевальск – Тянь-Шань / В.И. Роборовский. – СПб. : Типография М.М. Стасюлевича, 1900. – 25 с.	ИОБ
110	Тыныстанов, К. Книга для чтения / К. Тыныстанов. – Ташкент : [б.и.], 1924. – 97 с.	НБ КР
111	Тыныстанов, К. Учись читать и писать / К. Тыныстанов. – М. : [б.и.], 1927. – 49 с.	НБ КР
112	Чайковский, А. Важная нивелировка в Туркестане : проект восстановления прежнего течения речной системы этого края в Каспийское море / А. Чайковский. – М. : Печатня С.П. Яковлева, 1908. – 48 с.	НБ КР ЦНБ НАН КР
113	Чайковский, А. Далекое прошлое Туркестана / А. Чайковский. – СПб. : Типография А.С. Суворина, 1896. – 95 с.	ЦНБ НАН КР
114	Шабданов, А., Батманов, И.А. Элементарные основы грамматики киргизского языка / А. Шабданов, И.А. Батманов. – Ф. ; Ташкент : Киргосиздат, 1933. – 201 с.	НБ КНУ
115	Шнитников, В.Н. Поездки по Семиречью : Загорная часть б. Пишпекского у. и юго-западная часть б. Пржевальского / В.Н. Шнитников. – Ф. : [б.и.], 1930. – 64 с. : ил., карта.	НБ КР ИОБ
116	Юдахин, К.К. Из ляйлякских материалов / К.К. Юдахин ; Кирг. филиал АН СССР. – Ф. : [б.и], 1948. – 10 с.	НБ КР НБ КНУ
117	Юдахин, К.К. Классификация киргизских диалектов / К.К. Юдахин ; АН Кирг. ССР. – [Б.м. : б.и], [19--]. – 3 с.	НБ КР НБ КНУ
118	Юнусалиев, Б.М. Об опыте создания сводного варианта эпоса «Манас» / Б.М. Юнусалиев ; АН Кирг. ССР. – [Б.м. : б.и.], [19--]. – 9 с.	НБ КР НБ КНУ
119	Юнусалиев, Б.М. Проблема формирования общенародного киргизского языка. Вып.2 / Б.М. Юнусалиев ; АН СССР. – М. : [б.и.], 1955. – 8 с.	НБ КР НБ КНУ
120	Яковлев, Е.К. Этнографический обзор инородческого населения долины южного Енисея и объяснительный каталог этнографического отдела музея. Вып.4 / Е.К. Яковлев. – Минусинск : Типография В.И. Корнакова, 1900. – 122 с.	ЦНБ НАН КР

Примечание:

НБ КР – Национальная библиотека КР

ЦНБ НАН КР – Центральная научная библиотека НАН КР

НБ КНУ – Научная библиотека КНУ им. Ж. Баласагына

ИОБ – Иссык-Кульская областная библиотека им. В. Ленина

ДОЛБООРДУН АЛКАГЫНДА САНАРИП ТҮРГӨ ӨТКӨРҮЛГӨН БАСЫЛМАЛАРДЫН ТОЛУК ТИЗМЕСИ

	Библиография	Китепкана
1	Абдрахманов Ж. 1916-жылдагы кыргыздардын көтөрүлүшү. – Ф., 1933. – 98 б.	КР УК
2	Айтбаев М.Т. Кыргыз жана орус элдеринин тарыхый-маданий байланыштары: Кыргыз ССРинин Ысык-Көл облусунун материалдары боюнча. – Ф., 1957. – 170 б.	КР УК КР УИА БИК ЫОК
3	Альфераки С. Кулжа жана Тянь-Шань: жолдогу кыскача жазуулар. – СПб., 1891. – 192 б.	КР УИА БИК
4	Арабаев И. Кыргыз алиппеси. – Ташкент, 1924. – 58 б.	КР УК
5	Балашев Н.И. Түркстан: 1-баскычтагы мектептердин окуучулары үчүн географии боюнча жөнөкөй курс. – Б. м., 1920. – 52 б.	ЫОК
6	Бартольд В.В. Кыргыздар: тарыхый очерк. – Ф., 1927. – 57 б.	КР УК КР УИА БИК
7	Бартольд В.В. Илимий максатта Орто Азияга жасалган саякаттын отчету. 1893-1894-жж. – СПб., 1897. – 151 б.	КР УК КР УИА БИК
8	Бартольд В.В. Түркстан монголдордун жапырыгы доорунда. 2-б. Изилдөө. – СПб., 1900. – 573 б.	КР УК
9	Батманов И.А. Кыргыз тилинин грамматикасы. 1-чыг. – Ф., Казань, 1939. – 76 б.	КР УК КУУ ИК
10	Батманов И.А. Кыргыз тилин окутууга кыскача киришүү. – Ф., 1947. – 113 б.	КР УК КУУ ИК
11	Батманов И.А. Кыргыз тилинин түндүк диалектиси. Кыргыз тилинин түндүк диалектисин классификациялоо тажрыйбасы. 1-чыг. – Ф., 1938. – 25 б.	КР УК КУУ ИК
12	Батманов И.А. Кыргыз тилиндеги синтакситтик мамилелердин берилиш ыкмасы. – Ф., 1940. – 15 б.	КР УК КУУ ИК
13	Батманов И.А. Кыргыз тилиндеги жөндөмөлөрдүн колдонушу. – Ф., Казань, 1938. – 45 б.	КР УК КУУ ИК
14	Батманов И.А. Азыркы кыргыз тилинин фонетикалык тутуму. 1940. – Ф., 1940. – 164 б.	КР УК КУУ ИК
15	Батманов И.А. Кыргыз тилиниин сөз түркүмдөрү: кыргыз тилинин морфологиясынын стандарттык схемасына материалдар. – Ф., 1936. – 48 б.	КР УК КУУ ИК
16	Беллью. Кашмир жана Кашкар: 1873-1874-жж. Кашкардагы англис элчилигинин күндөлүгү. – СПб., 1877. – 309 б.	КР УИА БИК
17	Бродовский М.И. Түркстан крайындагы техникалык өндүрүш. – СПб., 1875. – 99 б.	КР УИА БИК ЫОК
18	Бройдо Г.И. 1916-жылдагы кыргыздардын көтөрүлүшү. – М., 1925. – 28 б.	КР УК КР УИА БИК
19	Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А. Энциклопедиялык сөздүк. Т.15. Керосин – Коайе. – СПб., 1895. – 478 б.	КР УК КР УИА БИК ЫОК

	Библиография	Китепкана
20	Дархан жана Чычкан кыргыз айылдарынын колхозчуларынын турмуш-тиричилиги: К.Е. Ворошилов атындагы колхоз («Ала-Тоо») Кыргыз ССРинин Ысык-Көл облусунун Покровка району / С.М. Абрамзон, К.И. Антипина, Г.П. Васильева, Е.И. Махова, Д. Сулайманов. – М., 1958. – 324 б.	КР УК КР УИА БИК ЫОК
21	Гедин С. Азиянын жүрөгүндө: Памир-Тибет-Чыгыш Түркстан: 1893-1897-жж. Свен Гединдин саякаты. Т.1. – СПб., 1899. – 455 б.	КР УК КР УИА БИК КУУ ИК ЫОК
22	Вамбери А. Орто Азияга саякат: 1863-жылы Тегерандан Түркмөн талаасы менен Каспий деңизинин чыгыш жээги аркылуу Хива, Бухара жана Самаркандга жүргүзүлгөн саякаттын баяндамасы. – СПб., 1865. – 221 б.	КР УК КР УИА БИК
23	Васильев В.А. Жети-Суу облусу колония катарында жана Чүй өрөөнүнүн андагы ролу. – Пг., 1915. – 277 б.	КУУ ИК
24	Веселовский Н. Байыркы мезгилден азыркы күнгө чейинки Хива хандыгы жөнүндө тарыхый-географиялык маалыматтардын очерки. – СПб., 1877. – 364 б.	КР УК КР УИА БИК
25	Кыргыз тилинин орфографиясынын маселелери. – Ф., 1936. – 60 б.	КУУ ИК
26	Кыргызстандагы 1916-жылкы көтөрүлүш / ред. жана баш сөзү. Т.Р. Рыскуловдуку. – М., 1937. – 166 б.	КР УК КР УИА БИК
27	Орто Азиядагы жана Казакстандагы 1916-жылкы көтөрүлүш: документтеридн жыйнагы / жооп. ред. А.В. Пясковский. – М., 1960. – 794 б.	КР УК КР УИА БИК КУУ ИК ЫОК
28	Бүткүл союздук 1926-жылдагы эл каттоо: Кыргыз АССРи. 1-бөл. – М., 1928. – 197-241-б.	КР УК
29	Гейер И.И. Түркстан. – Ташкент, 1909. – 366 б.	КР УК ЫОК
30	Гинс Г.К. Кыргыз айылдарында: Жети-Сууга жасалаган саякаттан очерк. – Б. м., 1913?. – 285-332-б.	КР УИА БИК
31	Тоолуу Бухара : В.И. Минскийдин 1896-97-99-жылдардагы Орто Азияга 3 жылдык саякатынын жыйынтыктары. 1-бөл. Гиссар экспедициясы, 1896. – СПб., 1902. – 318 б.	КР УК ЫОК
32	Городцов В.А. Турмуш-тиричилик археологиясы : Лекциялар курсу. – М., 1910. – 474 б.	КР УИА БИК
33	Гродеков Н.И. Сыр-Дарыя облусундагы кыргыздар жана кара кыргыздар. Т. 1. Юридикалык турмуш-тиричилик / Материалды Г. Вышнегорский жыйнаган. – Ташкент, 1889. – 205 б.	КР УК КР УИА БИК
34	Грум-Гржимайло Г.Е. Кыргыздар. – Л., 1933. – 176-186-б.	КР УК
35	Дубровин Н.Ф. Николай Михайлович Пржевальский. Өмүр баяны жөнүндө очерк. СПб., 1890. – 610 б.	КУУ ИК
36	Зеланд Н.Д. Кыргыздар: этнологиялык очерк. – СПб., 1885. – 78 б.	КР УИА БИК
37	Зеланд Н. Кашгария жана Тянь-Шандын ашуулары. – Омск, 1888. – 212 б.	КР УИА БИК ЫОК

	Библиография	Китепкана
38	Исакеев Б. 1916-жылдагы кыргыздардын көтөрүлүшү. – Ф., 1932. – 48 б.	КР УК
39	Түркстандын жана аны орустардын басып алуу кыймылынын тарыхый баяндамасы / түз. А.И. Макшеев. – СПб., 1890. – 370 б.	КР УК КР УИА БИК
40	Казанский К.К. Памирдин жанында. – Ташкент, 1895. – 203 б.	КР УИА БИК
41	Карутц Р. Мангышлактагы кыргыздар менен түркмөндөрдүн арасында. – СПб., [----]. – 188 б.	КР УК КР УИА БИК
42	Түркстан крайын багындырган жана уюштурган генерал-адъютант К. П. фон-Кауфмандин көзү өткөндүгүнүн 25 жылдыгын эскерүүгө карата чыгарылган кауфмандык жыйнак. – М., 1910. – 247 б.	КР УИА БИК ЫОК
43	Кашкария же Чыгыш Түркстан. Аскер-статистика жазмасынын тажрыйбасы. – Ташкент, 1903. – 426 б.	КУУ ИК
44	Кожоналиев С. Кыргыздардын Октябрь революциясына чейинки соту жана жөнөкөй кылмыш-жаза укугу. – Ф., 1963. – 65 б.	КР УК
45	Козлов П.К. Азия мейкиндигинде: Борбордук Азиянын жаратылышын биринчи изилдөөчү Н.М. Пржевальскийдин өмүрү жана саякаттары жөнүндө китеп. – М., 1947. – 160 б.	КР УК КР УИА БИК КУУ ИК ЫОК
46	Козлов П.К. Азиянын жүрөгүндө (Н.М. Пржевальскийди эскерүү). – СПб., 1914. – 32 б.	КР УК КР УИА БИК
47	Костенко Л.Ф. Түркстан крайы: Түркстандын аскер округунун аскердик-статистикалык баяндамасынын тажрыйбасы: Россиянын географиясы жана статистикасы үчүн материалдар. Т. 1. – СПб., 1880. – 452 б.	КР УИА БИК
48	Кушнер П. Тоолуу Кыргызстан. – М., 1929. – 132 б.	КУУ ИК
49	Лавров М.В. Түркстан. Крайдын географиясы жана тарыхы. 2-чыг. – М., Пг., 1916. – 203 б.	КР УК КР УИА БИК
50	Левшин А. Кыргыз-казак же кыргыз-кайсак ордолорунун жана талааларынын баяны. 3-бөл. Этнографиялык кабарлар. – СПб., 1832. – 240 б.	КР УК КР УИА БИК
51	Борбордук Азиянын уламыштары жана жомоктору / жыйнаган А.П. Бенингсен. – СПб., 1912. – 168 б.	КР УИА БИК
52	Лерх П. 1867-ж. Түркстан крайына жасалган археологиялык саякат. – СПб., 1870. – 39 б.	КР УИА БИК
53	Мазуренко В. Жети-Суу облусунун климатынын очерки : 1906-жылдан 1914-жылга чейинки метеорологиялык байкоолор жөнүндө отчет. – Верный, 1914. – 14 б.	ЫОК
54	Малов С.Е. Байыркы түрк жазма эстеликтери: текстер жана изилдөөлөр. – М., Л., 1951. – 451 б.	КР УК КУУ ИК
55	Манас: Кыргыз эпосу. Улуу жүрүш / У. Жакишевдин, Е. Мозольковдун, И. Сельвинскийдин, К.К. Юдахиндин редакциясында; С. Липкиндин, Л. Пеньковскийдин, М. Тарловскийдин котормосунда. – М., 1946. – 372 б.	КР УК КР УИА БИК
56	Генералдык штабдын офицерлери жыйнаган Россиянын географиясы жана статистикасы үчүн материалдар : Сибирь кыргыздарынын облустары. Ч. 3 / түз. Красовский. - СПб., 1868. - 264 б.	КР УК КР УИА БИК

	Библиография	Китепкана
57	Фергана облусун статистикалык баяндоо үчүн материалдар: жер боюнча алык-салык иштеринин жыйынтыгы. 5-чыг., Ош уезди / түз. Е.К. Тейх. – Скобелев, 1910. – 93 б.	КР УК
58	Фергана облусун статистикалык баяндоо үчүн материалдар: жер боюнча алык-салык иштеринин жыйынтыгы. 1-чыг., Анжиан уезди / түз. С.А. Геппенер. – Жаңы Маргелан, 1897. – 67 б.	КР УК
59	Фергана облусун статистикалык баяндоо үчүн материалдар: жер боюнча алык-салык иштеринин жыйынтыгы. 2-чыг. Маргелан уезди / түз. С.А. Геппенер. – Жаңы Маргелан, 1899. – 63 б.	КР УК
60	Фергана облусун статистикалык баяндоо үчүн материалдар: жер боюнча алык-салык иштеринин жыйынтыгы. 3-чыг. Наманган уезди / түз. Г.С. Назаров. – Скобелев, 1910. – 161 б.	КР УК
61	Түркстан Компартиясынын II съездинин материалдары жана документтери. – М., Ташкент, 1934. – 103 б.	КР УК
62	Фергана облусунун (Ош, Скобелев жана Кокон уезддери) түштүк бөлүгүнүн көчмөн кыргыз калкынын жерди пайдалануусу боюнча материалдар. – Ташкент, 1915. – 498 б.	КР УК
63	Жети-Суу облусундагы жергиликтүү калктын жана көптөн бери жашаган орустардын чарбасын жана жерди пайдалануусун текшерүү боюнча материалдар. Т.7. Пишпек уезди. Кыргыз чарбасы. 1-чыг. Таблицалар. – Пг., 1916. – 603 б.	КР УК
64	Миддендорф А. Фергана өрөөнүнүн очерктери. – СПб., 1882. – 489 б.	КР УК КР УИА БИК КУУ ИК
65	Мушкетов Д.И. Нарын крайына жана Кашкарга сапар. – Пг., 1918. – 29 б.	КР УИА БИК
66	Наливкин В. Кокон хандыгынын кыскача тарыхы. – Казань, 1886. – 215 б.	КР УИА БИК
67	Наливкин В., Наливкина М. Фергананын отурукташкан түпкүлүктүү калкынын аялдарынын турмуш-тиричилиги жөнүндө очерк. – Казань, 1886. – 244 б.	КР УК КР УИА БИК
68	Дүйнө элдери: этнографиялык очерктер. Т. 1. Орто Азии жана Казакстан элдери / С.П. Толстовдун жалпы редак. – М., 1962. – 130 б.	КР УК ЫОК
69	Дүйнө элдери: этнографиялык очерктер. Т. 2. Орто Азии жана Казакстан элдери / С.П. Толстовдун жалпы редак. – М., 1963. – 176 б.	КР УК ЫОК
70	Орто Азиянын улуттук бөлүнүшү жөнүндө. – М., Ташкент, 1934. – 34 б.	КР УК
71	1902-жыл үчүн Жети-Суу облусунун баяндамасы. – 1903?. – 72 б.	ЫОК
72	Жети-Суу облусунун 1906-жылкы баяндамасы. – Верный, 1907. – 121 б.	КР УК ЫОК
73	1907-жыл үчүн Жети-Суу облусунун баяндамасы. – Верный, 1908. – 116 б.	ЫОК
74	Кыргыз Автономиялуу ССРинин түзүлүшү : Материалдар жана документтер. – Ф., 1927. – 49 б.	КР УК
75	Жунгария менен Чыгыш Түркстандын байыркы жана азыркы абалына баяндама. 1, 2-бөл. – СПб., 1829. – 270 б.	КР УК КР УИА БИК

	Библиография	Китепкана
76	Кыргыз тилинин орфографиясы / Түзүүчүлөр: Х. Карасаев, Ю. Яншансин. – Ф., 1948. – 17 б.	КР УК КУУ ИК
77	1905-жыл үчүн Жети-Суу облусунун статистикалык комитети боюнча отчет. – Верный, 1905?. – 41 б.	ЫОК
78	Педашенко Д.Д. Түркстан фаунасы жөнүндө очерктер. – Юрьев, 1906. – 26 б.	КР УК ЫОК
79	Жети-Суу облусунун 1900-жылдагы эстеткич китепчеси жана дарек-календары. – 1900. – 81 б.	ЫОК
80	Жети-Суу облусунун эстеткич китепчеси. – 1898. – 213 б.	ЫОК
81	Кыргыз эл чыгармачылыгынын мурастары : Бикет баатыр жөнүндө кыргыз уламышы / А.А. Диваевдин жазып алганы жана котормосу. – Казань, 1897. – 72 б.	КР УК КР УИА БИК
82	Пантусов Н. Таш-Рабат. – Константинополь, 1916. – 9 б.	КР УК КР УИА БИК
83	Россия империясынын жалпы эл каттоосу. Биринчи. 1897. Материалдар. 85-чыг. Жети-Суу облусу. – СПб., 1905. – 149 б.	КР УК
84	Потанин Н.И. XIX жүз жылдыктын башындагы кыргыз талаалары жана Кокон хандыгы. – Омск, 1916. – 258 б.	КР УИА БИК
85	Поярков Ф.В. Кара кыргыздардын уламыштары, жомоктору, диний ишенимдери. – Пишпек, 1899. – 42 б.	КР УК
86	Императордук орус географиялык жана башка илимий коомдордун тапшырмасы боюнча Н. Северцов тарабынан жүргүзүлгөн Түркстан крайына саякат жана Тянь-Шандын тоолуу өлкөлөрүн изилдөө. – СПб., 1873. – 467 б.	КР УК КР УИА БИК ЫОК
87	Радлов В.В. Түндүктүк түрк урууларынын элдик адабиятынын үлгүлөрү. 5-б: Кара кыргыздардын тили. – СПб., 1885. – 599 б.	КР УК КР УИА БИК
88	Разгонов А.К. Чыгыш Бухарада жана Памирде. – Ташкент, 1910. – 230 б.	КР УК КР УИА БИК
89	Семенов Д.Д. Түркстан крайы. Россия саякатчылардын жана илипоз изилдөөчүлөрдүн айткандары боюнча. 6-т. – М., 1887. – 248 б.	КР УК ЫОК
90	Россия. Биздин Ата Мекендин толук географиялык баяндалышы: орус адамдары үчүн дайыма колдонуулуучу жана жол китеби. Т.18. Кыргыз аймагы / В.П. Семеновдун жалпы редак. – СПб., 1903. – 478 б.	КР УК КР УИА БИК ЫОК
91	Россия. Биздин Ата Мекендин толук географиялык баяндалышы: дайыма колдонулуучу жана жол китеби. Т.19. Түркстан крайы / В.П. Семенов-Тянь-Шанскийдин жалпы редак. – СПб., 1913. – 860 б.	КР УК КР УИА БИК ЫОК
92	Румянцев П.П. Кыргыз эли өткөн мезгилде жана азыркы учурда. – СПб., 1910. – 66 б.	КР УК КР УИА БИК КУУ ИК
93	Аму-Дарыянын жогорку өндүрүндөгү өлкөлөр жөнүндө маалымат / түз. И. Минаев. – СПб., 1879. – 270 б.	КР УК КР УИА БИ
94	Семенов Тянь-Шанский П.П. 1856-1857-жылдарда Тянь-Шанга саякат. Т.2. – М., 1946. – 256 б.	КР УК КР УИА БИК ЫОК

	Библиография	Китепкана
95	Семетейден бир бөлүм / Тыныбек жомокчунуку. – М., 1925. – 183 б.	КР УК
96	Жети-Суу : айыл чарба мелиорация журналы. – 1915, № 1, май. – Верный, 1915.	ЫОК
97	Жети-Суу. – 1915. – 683 б.	ЫОК
98	Серебренников А. Кокон жүрүшү. 1875-1876-жж. 1877. – 92 б.	КР УИА БИК
99	Григорий Спасский басып чыгарган Сибирь кабарлары. 1-бөл. – СПб., 1818. – 180 б.	КР УИА БИК
100	Сиверс В. Азия. – СПб., 1909. – 758 б.	КУУ ИК
101	Соколов А.Д. Тогуз-Торо : Жети-Суудан Ферганага кеткен жаңы жолдо. – Верный, 1908. – 58 б.	КР УИА БИК
102	Байыркы жана орто кылымдагы Орто Азия: тарых жана маданият. – М., 1977. – 192 б.	КР УК КР УИА БИК ЫОК
103	Сыдыков О. Мухтасар тарых Кыргызия. – Уфа, 1913. – 79 б.	КР УК
104	Сыдыков О. Тарых кыргыз Шадмания. – Уфа, 1914. – 188 б.	КР УК КР УИА БИК
105	Терентьев М.А. Орто Азияны жеңип алуу тарыхы. 1-т. – СПб., 1903. – 510 б.	КР УК КР УИА БИК
106	Терентьев М.А. Орто Азияны басып алуу тарыхы. 2-т. – СПб., 1906. – 547 б.	КР УК КР УИА БИК
107	Терентьев М.А. Орто Азияны басып алуу тарыхы. 3-т. – СПб., 1906. – 526 б.	КР УК КР УИА БИК
108	М.В. Певцов башчылык кылган 1889-1890-жылдардагы Тибет экспедициясынын эмгектери. 1-бөл. 1889 жана 1890-жылдардагы Чыгыш Түркстанга, Кунь-Лунюга, Тибет тоо кыркаларынын түндүк жагына жана Жунгарияга саякат. – СПб., 1895. – 423 б.	КР УК КР УИА БИК ЫОК
109	В.И. Роборовскийдин жетекчилиги астында 1893-1895-жылдардагы Орто Азия боюнча экспедициянын жана императордук орус географиялык коомунун эмгектери. 1-бөл. Петербург – Пржевальск – Тянь-Шань. – СПб., 1900. – 25 б.	ЫОК
110	Тыныстанов К. Окуу китеби : биринчи баскыч мектеби үчүн. 1-китеп. – Ташкент, 1924. – 97 б.	КР УК
111	Тыныстанов К. Окуу, жазуу бил. – М., 1927. – 49 б.	КР УК
112	Чайковский А. Түркстандагы маанилүү нивелировка (план менен). Каспий деңизиндеги бул аймактын суу системаларынын мурдагы агымын калыбына келтирүү жөнүндө долбоор. – М., 1908. – 48 б.	КР УК КР УИА БИК
113	Чайковский А. Түркстандын байыркы учуру. – СПб., 1896. – 95 б.	КР УИА БИК
114	Шабданов А., Батманов И.А. Кыргыз тилинин грамматикасынын эң жөнөкөй негиздери. – Ф., Ташкент, 1933. – 201 б.	КУУ ИК

	Библиография	Китепкана
115	Шнитников В.Н. Жети-Сууга баруу. Мурдагы Пишпек уездинин тоо тарап бөлүгү жана мурдагы Прежевальскинин түштүк батыш бөлүгү. – Ф., 1930. – 64 б.	КР УК ЫОК
116	Юдахин К.К. Лейлек материалдарынан. – Ф., 1948. – 10 б.	КР УК КУУ ИК
117	Юдахин К.К. Кыргыз диалектисин классификациялоо. – 3 б.	КР УК КУУ ИК
118	Юнусалиев Б.М. «Манас» эпосунун кошмо варниантын түзүү тажрыйбасы тууралуу. – 9 б.	КР УК КУУ ИК
119	Юнусалиев Б.М. Жалпы элдик кыргыз тилин түзүүнүн проблемалары. 2-чыг. – М., 1955. – 8 б.	КР УК КУУ ИК
120	Яковлев Е.К. Энесайдын түштүк өрөөнүндөгү бөтөн калк тууралуу этнографиялык баяндама жана музейдин этнографиялык бөлүмү жөнүндө түшүндүрмө каталог. 4-чыг. – Минусинск, 1900. – 122 б.	КР УИА БИК

Эскертүү:

КР УК – Кыргыз Республикасынын Улуттук китепканасы

КР УИА БИК – Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Борбордук илимий китепканасы

КУУ ИК – Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин илимий китепканасы

ЫОК – В. Ленин атындагы Ысык-Көл облустук китепканасы

LIST OF BOOKS DIGITIZED UNDER THIS PROJECT

	Bibliography	Library
1	Abdrakhmanov J. The Kyrgyz Uprising of 1916. 1933.	NL KR
2	Aitbaev M. Historical and Cultural Links of Kyrgyz and Russian Nations. 1957.	NL KR CSL NAS KR IRL
3	Alferaki S. Kuldja and Tien Shan: Travel Notes. 1891.	CSL NAS KR
4	Arabaev I. Kyrgyz Primer. 1924.	NL KR
5	Balashev N.I. Turkestan: Elementary Course of Geography for Students of 1st Level School. 1920.	IRL
6	Bartold V.V. The Kyrgyz: Historical essay. 1927.	NL KR CSL NAS KR
7	Bartold V.V. Trip Report – Scientific Review of Central Asia. 1893-1894. 1897.	NL KR CSL NAS KR
8	Bartold V.V. Turkestan During the Mongol Invasion. Vol. 2. Research. 1900.	NL KR
9	Batmanov I.A. Kyrgyz Grammar. Vol. 1. 1939.	NL KR SL KNU
10	Batmanov I.A. Brief Introduction in Learning Kyrgyz. 1947.	NL KR SL KNU
11	Batmanov I.A. Northern Dialects of the Kyrgyz Language: An Attempt to Classify Northern Dialects of the Kyrgyz Language. Vol. 1. 1938.	NL KR SL KNU
12	Batmanov I.A. Ways of Expressing Syntactical Relations in Kyrgyz. 1940.	NL KR SL KNU
13	Batmanov I.A. Using Cases in Kyrgyz. 1938.	NL KR SL KNU
14	Batmanov I.A. The Modern Kyrgyz Language Phonetic System. 1940.	NL KR SL KNU
15	Batmanov I.A. Parts of Speech in Kyrgyz. 1936.	NL KR SL KNU
16	Bellieyu. Kashmir and Kashghar: Diaries of the British Embassy in Kashghar in 1873-1874. 1877.	CSL NAS KR
17	Brodovskiy M. Technical Manufacturing in Turkestan. 1875.	CSL NAS KR IRL
18	Broido. The Kyrgyz Uprising in 1916. 1925.	NL KR CSL NAS KR
19	Brokgauz F. and Efron I. Encyclopedia. Vol. 15. 1895.	NL KR CSL NAS KR IRL
20	Abramzon S.M. et al. Life of Farmers of Darkhan and Chichkan Villages: Kolkhoz Named after Voroshilov of Pokrovka District of Issyk Kul Oblast. 1958.	NL KR SL KNU IRL

	Bibliography	Library
21	Gedin S. In the Heart of Asia: Pamir – Tibet – Eastern Turkestan: Swen Gedin's Travels from 1893-1897. Vol. 1. 1899.	NL KR CSL NAS KR SL KNU IRL
22	Vamberi A. Traveling throughout Central Asia: A Travelogue from Tehran Across the Turkmen Steppe Along the Eastern Shore of the Caspian Sea to Khiva, Bukhara and Samarkand in 1863. 1865.	NL KR CSL NAS KR
23	Vasiliev V.A. Semirechie Oblast as a Colony and the Role of the Chui Valley. 1915.	SL KNU
24	Veselovskiy N. Essay on Historical and Geographic Data on Khiva Khanat from Ancient Times to Present Days. 1877.	NL KR CSL NAS KR
25	Orthography of the Kyrgyz Language. 1936.	SL KNU
26	Uprising of 1916 in Kyrgyzstan: Documents and Materials Gathered by L. Lesnaya, edited and compiled by T. Ryskulov. 1937.	NL KR CSL NAS KR
27	Uprising of 1916 in Middle Asia and Kazakhstan: Collection of Documents. Editor A. Pyaskovskiy. 1960.	NL KR CSL NAS KR SL KNU IRL
28	The Unionwide Census of 1926: Kyrgyz ASSR. 1928.	NL KR
29	Geyer I.I. Turkestan. 1909.	NL KR IRL
30	Gins G.K. Life in Kyrgyz Villages: Trip Report From Touring Semirechie. 1913.	CSL NAS KR
31	Mountainous Bukhara: Results of 3 Year Travels to Middle Asia in 1896-97-99, V. Minskoi. Part 1. Gissar Expedition, 1896. 1902.	NL KR IRL
32	Gorodtsov V.A. Archaeology of Daily Life. 1910.	CSL NAS KR
33	Grodekov N.I. The Kyrgyz and Kara-Kyrgyz of Syr Darya Oblast. Vol. 1. 1889.	NL KR CSL NAS KR
34	Grum-Grzhimailo G.E. The Kyrgyz. 1933.	NL KR
35	Dubrovin N.F. Nikolai Mikhailovich Przhevalskiy: Biography. 1890.	SL KNU
36	Zealand N.D. The Kyrgyz: Ethnographic Essay. 1885.	CSL NAS KR
37	Zealand N. Kashgaria and Tien Shan Passes. 1888.	CSL NAS KR IRL
38	Isakeev B. The Kyrgyz Uprising of 1916. 1932.	NL KR
39	Historical Review of Turkestan and Gradual Movement of Russians. Compiled by A. Maksheev. 1890.	NL KR CSL NAS KR
40	Kazanskiy K.K. Near the Pamir Mountains. 1895.	CSL NAS KR
41	Karutz R. Kyrgyz and Turkmen at Mangyshlak. Date unknown.	NL KR CSL NAS KR

	Bibliography	Library
42	Kaufman Collection Published on the Occasion of 25th Anniversary since Death of Conqueror and Founder of Turkestan Area Adjunct General Fon Kaufman 1st. 1910.	CSL NAS KR IRL
43	Kashkaria or Eastern Turkestan: Experience in Drafting a Military-Statistical Profile. 1903.	SL KNU
44	Kozhonaliev S. The Judiciary and the Criminal Justice System of the Kyrgyz Prior to the October Revolution. 1963.	NL KR
45	Kozlov P.K. Asian Spaces: Life and Travels of N. Przhevalskiy, First Researcher of Central Asian Nature. 1947.	NL KR CSL NAS KR SL KNU IRL
46	Kozlov P.K. In the Heart of Asia: in Memory of N.M. Przhevalskiy. 1914.	NL KR CSL NAS KR
47	Kostenko L.F. Turkestan Krai: A Military and Statistical Review of the Turkestan Military Okrug: Materials for Geography and Statistics of Russia. Vol. 1. 1880.	CSL NAS KR
48	Kushner P. Mountainous Kyrgyzia. 1929.	SL KNU
49	Lavrov M.V. Turkestan: A Geography and History of the Region. Issue 1. 1916.	NL KR CSL NAS KR
50	Levshin A. Description of Kyrgyz-Kazakh Hordes and Steppes. Part 3. 1832.	NL KR CSL NAS KR
51	Legends and Fairytales of Central Asia. Compiled by A. Beningsen. 1912.	CSL NAS KR
52	Lerh P. An Archaeological Trip to Turkestan in 1867. 1870.	CSL NAS KR
53	Mazurenko V. Climatic Essay of Semirechie Oblast: Report on Meteorology Survey from 1906 to 1914. 1914.	IRL
54	Malov S.E. Ancient Turkic Writing Monuments: Texts and Research. 1951.	NL KR SL KNU
55	Manas: The Kyrgyz Epic. The Great Campaign. Translated by S. Lipkin, L. Penkovskiy, M. Tarlovskiy. 1946.	NL KR CSL NAS KR
56	Geographic and Statistical Data Gathered by General Staff Officers: Oblast of Syberian Kyrgyz. Compiled by Krasovskiy. 1868.	NL KR CSL NAS KR
57	Statistical Data on Ferghana Oblast: Results of Land Tax Survey. Vol. 5. Osh Oblast. Compiled by E. Teih and Skobelev. 1910.	NL KR
58	Statistical Data on Ferghana Oblast: Results of Land Tax Survey. Vol. 1. Andijan County. Compiled by S. Geppener. 1897.	NL KR
59	Statistical Data on Ferghana Oblast: Results of Land Tax Survey. Vol. 2. Margelan County. Compiled by S. Geppener. 1899.	NL KR
60	Statistical data on Ferghana Oblast: Results of Land Tax Survey. Vol. 3. Namangan County. Compiled by G. Nazarov and Skobelev. 1910.	NL KR
61	Materials and Documents of the 2nd Congress of the Communist Party of Turkestan. 1934.	NL KR
62	Materials on Land Use of the Nomadic Kyrgyz Population in the Southern Part of Ferghana Oblast (Osh, Skobelev and Kokand Uezds). 1915.	NL KR

	Bibliography	Library
63	Research on old traditional Indigenous and Russian Households and Land Use in Semirechie Oblast. Vol. 7. Pishpek Uezd. Kyrgyz economy. Issue 1. Tables. 1916.	NL KR
64	Middendorf A. Ferghana Valley Sketches. 1882.	NL KR CSL NAS KR SL KNU
65	Mushketov D.I. A Trip to Naryn and Kashghar. 1918.	CSL NAS KR
66	Nalivkin V. A Brief History of the Kokand Khanate. 1886.	CSL NAS KR
67	Nalivkin V., Nalivkina M. Essay on Everyday Life of Women in Settled Areas of Ferghana. 1886.	NL KR CSL NAS KR
68	People of the World: Ethnographic Essays. Vol. 1. People of Middle Asia and Kazakhstan. Editor S. Tolstov. 1962.	NL KR IRL
69	People of the World: Ethnographic Essays. Vol. 2. People of Middle Asia and Kazakhstan. Editor S. Tolstov. 1963.	NL KR IRL
70	The National Demarcation of Central Asia. 1934.	NL KR
71	A Review of Semirechie Oblast for 1902. 1903.	IRL
72	A Review of Semirechie Oblast for 1906. 1907.	NL KR IRL
73	A Review of Semirechie Oblast for 1907. 1908.	IRL
74	Formation of the Kyrgyz Autonomous SSR: Materials and Documents. 1927.	NL KR
75	Description of Chzhungaria and Eastern Turkestan in Ancient Times and Present Days. Part 1, 2. Translated from Chinese by Monk Iakinf. 1829.	NL KR CSL NAS KR
76	Karasayev H. Orthography of the Kyrgyz Language. 1948.	NL KR SL KNU
77	Report of the Semirechie Oblast Statistics Committee for 1905. 1905.	IRL
78	Pedashenko D.D. Turkestan Fauna. 1906.	NL KR IRL
79	A Reference Book and Address-Calendar of the Semirechie Oblast for 1900. 1900.	IRL
80	A Reference Book of Semirechie Oblast. 1898.	IRL
81	Kyrgyz Folklore Monuments: Epic on Biket Baatyr. Recorded and translated by A. Divaev. 1897.	NL KR CSL NAS KR
82	Pantusov N. Tash-Rabat. 1916.	NL KR CSL NAS KR
83	National Census of the Russian Empire, 1897. Semirechie Oblast. 1905.	NL KR
84	Potanin N.I. The Kyrgyz Steppe and the Kokand Khanate in the Early 19th Century. 1916.	CSL NAS KR

	Bibliography	Library
85	Poyarkov F.V. Kara-Kyrgyz Legends, Fairytales and Beliefs. 1899.	NL KR
86	Touring Turkestan and Research of Tien Shan Mountainous Country upon Assignment from Royal Russian Geographic Society and Other Scientific Societies by N. Severtsov. 1873.	NL KR CSL NAS KR IRL
87	Radlov V.V. Examples of Folk Literature of the Northern Turkic Tribes. Vol. 5. Dialect of Free-Spirited Kyrgyz. 1885.	NL KR CSL NAS KR
88	Razgonov A. Eastern Bukhara and Pamir. 1910.	NL KR CSL NAS KR
89	Semenov D.D. Turkestan Krai. 1887.	NL KR IRL
90	Russia. A Complete Geographic Description of Our Country: Table and Portable Book. Vol. 19. Turkestan Krai. Edited by V.P. Semenov-Tienshanskiy, compiled V. Masalskiy. 1913.	NL KR CSL NAS KR IRL
91	Russia. A Complete Geographic Description of Our Country: Table and Portable Book for Russian. Vol. 18. Kyrgyz region. Edited by V. Semenov, compiled by A. Sedelnikov. 1903.	NL KR CSL NAS KR IRL
92	Rumyantsev P.P. The Kyrgyz Nation in the Past and Present. 1910.	NL KR CSL NAS KR SL KNU
93	Information on Countries Upstream Amudaria. Compiled by I. Minaev. 1879.	NL KR CSL NAS KR
94	Semenov-Tienshanskiy P.P Travel to Tien Shan in 1856-1857. Vol. 2. 1946.	NL KR CSL NAS KR IRL
95	Semetei. Fragment. Told by Tynybek, storyteller. 1925.	NL KR
96	Semirechie: Agricultural Melioration Magazine. 1915.	IRL
97	Semirechie. 1915.	IRL
98	Serebrennikov A. The Kokand Campaign of 1875-1876. 1877.	CSL NAS KR
99	Siberian newsletter. Published by Grigoriy Spasskiy. 1818.	CSL NAS KR
100	Sivers V. Asia. 1909.	SL KNU
101	Sokolov A. Toguz Torau: Along New Road from Semirechie to Ferghana. 1908.	CSL NAS KR
102	Middle Asia in Ancient Times and Middle Ages: History and Culture. Edited by B. Gafurov and B. Litvinskiy. 1977.	NL KR CSL NAS KR IRL
103	Sydykov O. Mukhtasar Taryh Kyrgyzia. 1913.	NL KR
104	Sydykov O. Tarykh Kyrgyz Shadmania. 1914.	NL KR CSL NAS KR

	Bibliography	Library
105	Terentiev M.A. A History of the Conquest of Central Asia. Vol. 1. 1903.	NL KR CSL NAS KR
106	Terentiev M.A. A History of the Conquest of Central Asia. Vol. 2. 1906.	NL KR CSL NAS KR
107	Terentiev M.A. A History of the Conquest of Central Asia. Vol. 3. 1906.	NL KR CSL NAS KR
108	Materials of Tibet Expedition of 1889-1890 under Supervision of M. Pevtsov. Vol. 1. Touring Eastern Turkestan, Kun Lun, Northern Part of Tibet Mountains and Chzhungaria in 1889-1890. 1895.	NL KR CSL NAS KR IRL
109	Materials of Expedition and of Royal Russian Geographic Society on Central Asia of 1893-1895 under Supervision of V. Roborovskiy. Part 1. Petersburg – Przhevalsk – Tien Shan. 1900.	IRL
110	Tynystanov K. Guidebook for 1st Level Schools. 1st book. 1924.	NL KR
111	Tynystanov K. Learn Reading and Writing. 1927.	NL KR
112	Chaikovskiy A. Important Leveling in Turkestan (with a Plan): A Restoration Project of the Former River System of this Region with Inflow to the Caspian Sea. 1908.	NL KR CSL NAS KR
113	Chaikovskiy A. The Remote Past of Turkestan. 1896.	CSL NAS KR
114	Shabdanov A., Batmanov I.A. Basic Kyrgyz Grammar. 1933.	SL KNU
115	Shnitnikov V.N. Touring Semirechie. 1930.	NL KR IRL
116	Yudakhin K.K. Classification of Kyrgyz Dialects. Date unknown.	NL KR SL KNU
117	Yudakhin K.K. From Liailiak materials. 1948.	NL KR SL KNU
118	Yunusaliev B.M. The Attempt to Create a Consolidated Version of the Manas Epic. Date unknown.	NL KR SL KNU
119	Yunusaliev B.M. The Problem of Creating a National Kyrgyz Language. 1955.	NL KR SL KNU
120	Yakovlev E.K. An Ethnographic Review of the Foreign Population of the Southern Yenisei Valley and an Explanatory Catalogue of the Ethnographic Department of the Museum. Issue 4. 1900.	CSL NAS KR

Note:

NL KR – The National Library of the Kyrgyz Republic

CSL NAS KR – Central Scientific Library of the National Academy of Science

SL KNU – Scientific Library of the Kyrgyz National University

IRL – Issyk Kul Regional Library